

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**BİR KENTSEL METAFOR OLARAK ANASTİLOSİS,
İSTANBUL'UN RUMİNATİF POZLARLA YENİDEN OKUNMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İrem Naz KAYA

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

HAZİRAN 2022

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**BİR KENTSEL METAFOR OLARAK ANASTİLOSİS,
İSTANBUL'UN RUMİNATİF POZLARLA YENİDEN OKUNMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İrem Naz KAYA
(502181020)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimari Tasarım Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER

HAZİRAN 2022

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502181020 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi İrem Naz KAYA, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “BİR KENTSEL METAFOR OLARAK ANASTİLOSİS, İSTANBUL’UN RUMİNATİF POZLARLA YENİDEN OKUNMASI” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Sinan Mert ŞENER**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Doç. Dr. Emine GÖRGÜL**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Nilay ÜNSAL GÜLMEZ
Bahçeşehir Üniversitesi

Teslim Tarihi : **1 Haziran 2022**
Savunma Tarihi : **29 Haziran 2022**

Aileme,

ÖNSÖZ

Yüksek lisans öğrenimim boyunca bana destek olan danışmanım Sinan Mert Şener'e, lisans ve lisansüstü öğrenimimde on yıllık süreçte karşılaştığım tüm İTÜ hocalarıma, destekleri, zamanı ve arkadaşlığı ile yanımda olan Emine Görgül'e, değerli eleştiri ve katkılarından dolayı Nilay Ünsal Gülmez'e, mimarlığın biriktirme, çöpçülük ve arşivcilik ile ilişkisini öğrendiğim annem Nuran Kaya'ya, harita ve fotogrametri bilgisini küçüklüğümden beri bilinç dışı dünyama ilmek ilmek işleyen babam Şinasi Kaya'ya, her türlü nazımı çeken, her paylaşımında yanımda olan Işıl ve Furkan'a, tez sürecindeki destekleri için İmge'ye, ayrıca çalışma hayatında içinde bulunduğum ortamı güzelleştiren MEF Üniversitesi mimarlık fakültesi öğretim üyelerine teşekkür ederim.

Mayıs 2022

İrem Naz Kaya
(Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xiii
ÖZET	xv
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1 Çalışmanın Amacı ve Konusu	2
1.2 Araştırma Yaklaşım ve Yöntemi	3
2. BELLEK MEKÂN	7
2.1 Belleğin Otobiyografisi	8
2.2 Belleğin Kamusal Mekânı, Kolektif Bellek	12
2.3 Nostalji	13
2.4 Bellek, Mekân, Deneyim Üretiminde İnterdisipliner Karşılaşmalar Üzerine Değerlendirme	15
2.5 Hatırlama Pratikleri	18
3. BİR KENTSEL METAFOR OLARAK ANASTİLOSİS	25
3.1 Anastilosis	25
3.2 Anastilosis, Yıkıntılaştırma ve Harabe	31
3.3 Anastilosis, Kolektör ve Bellek	35
3.4 Ruminasyonlar	38
3.5 Ruminatif Pozlama	39
3.6 Bölüm Sonucu	43
4. İSTANBUL’A RUMİNATİF POZLAR İLE BAKIŞ	45
4.1 Ruminatif Pozlama, Zamanlar Arası, İstanbul	46
4.2 1955-1960 İstanbul.....	49
4.3 Ruminatif Pozlama, İstanbul	53
4.4 Bölüm Sonucu	64
5. SONUÇ VE TARTIŞMA	69
KAYNAKLAR	75
EKLER	83
ÖZGEÇMİŞ	87

KISALTMALAR

ing. : İngilizce

fra. : Fransızca

alm. : Almanca

ICOMOS : International Council on Monuments and Sites

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Tezde yer alan kavram setleri ve kuramsal çerçeveyi oluşturan ana metinleri gösteren diyagram.....	5
Şekil 1.2 : Tezin strüktürünü gösteren diyagram.....	6
Şekil 2.1 : Freud'un danışan odası kesit çizimi (Subotincic, 2000).	9
Şekil 2.2 : Sir John Soane müzesi kesiti (yukarıda), (Url-1); Sir John Soane müzesi iç mekân fotoğrafları (aşağıda; solda ve sağda), (Url-2).	11
Şekil 2.3 : Kayıp nesnenin izinde bellek mekân diyalektiğini gösteren şema.....	17
Şekil 2.4 : Gordon Matta Clark, Splitting, 1974 (solda), (Url-5); Bronx floors, 1973 (sağda), (Url-6).	19
Şekil 2.5 : Rachel Whiteread, House, 1993 (Url-7).....	20
Şekil 2.6 : Studio Rotor (Url-8).	20
Şekil 2.7 : Tarihi Merkezlerin Restorasyonu, Restori di Centri Storici, Superstudio, 1972 (Url-9).	21
Şekil 2.8 : Arc de Triomphe, Christo Jeanne-Claude, 2021, Paris, eskiz (solda); fotoğraflar (ortada ve sağda), (Url-11).	22
Şekil 2.9 : Yeesookyung, Translated Vase (Url-12).....	23
Şekil 2.10 : Corpo Atelier, disleksik süslemeli ev, kavramsal çalışma (Url-13).....	23
Şekil 2.11 : Hatırlama pratiklerinin kesik atma, içini dışına çıkarma, sarmalama, gizleme, parçalama ve montajdan oluşan eylemsel açılımını gösteren diyagram.	24
Şekil 3.1 : Anastilosis kavramının Grekçe açılımını gösteren şema.	26
Şekil 3.2 : Bergson'un genişleyen bellek-zaman diyagramı (Bergson, 1988).	28
Şekil 3.3 : Tasarım sürecinde farklı bitiş ve başlangıçları gösteren diyagram.	28
Şekil 3.4 : Zamansallık düzeyleri arasındaki üretme. (a) noktası ve (b), (c) ekranları arasındaki olası düzeylerin zamansal sürecini gösteren diyagram.	29
Şekil 3.5 : Tezin anastilosis kavramı ekseninde ilişkisel ağını gösteren diyagram. ..	30
Şekil 3.6 : Piranesi, Carceri, Title Page, 1745 (solda), (Url-15); Piranesi, Carceri, The Drawbridge, 1761 (sağda), (Url-16).	32
Şekil 3.7 : Joseph Michael Gandy, Bank of England (Url-17).....	33
Şekil 3.8 : Giulio Camillo, Bellek Tiyatrosu, 1519-1544, (solda) (Url-18); Robert Fludd, Bellek Tiyatrosu, 1617-1638, (sağda) (Url-19).	36
Şekil 3.9 : Thomas Cole, Mimarın Rüyası, 1840 (Url-20).	37
Şekil 3.10 : (a) noktası ve (b), (c) ekranları arasındaki olası düzeylerin zamansal sürecini gösteren diyagram (1) ve zamanda asılı kalma (2) durumlarını gösteren diyagram.	39
Şekil 3.11 : Bir tür ruminatif pozlama. Metrukiyetin Sathi Meşrutiyeti. Murat Germen, 2021. Dün, Bugün, İstanbul sergisinden fotoğraflar. Sakıp Sabancı Müzesi.....	40

Şekil 3.12 : Bir tür ruminatif pozlama 2. The High Line, Joel Sternfeld, solda, (Url-22); The High Line, Iwan Baan, Diller Scofidio Renfro, sağda, (Url-23).	41
Şekil 3.13 : Mile Long Opera, Diller Scofidio Renfro (Url-24).	42
Şekil 3.14 : Ruminatif pozlama.	43
Şekil 3.15 : Tezin kapsamını ve hipotezini gösteren diyagram.	44
Şekil 4.1 : İstanbul haritaları, Christoforo Buondelmonti, 1420-1430 civarı (solda), (Url-25); Matrakçı Nasuh, 1537 (sağda), (Url-26).	46
Şekil 4.2 : Mehmet Güteryüz, Stamboli, Şehre Doğru, dyptic, 2012 (Url-27).	47
Şekil 4.3 : Akbaba, 24 Aralık 1959 (Url-28).	48
Şekil 4.4 : Mega İstanbul, İstanbul Serbest Mimarlar Derneği (Url-29).	49
Şekil 4.5 : Nefes alan İstanbul serisi, Cumhuriyet Gazetesi, Eylül-Ekim, 1956.	50
Şekil 4.6 : İstimlaklar sırasında İstanbul. Karaköy Meydanı (yukarıda), Millet caddesi yol genişletme çalışması (aşağıda, solda), Vatan ve Millet caddeleri hava fotoğrafı (aşağıda, sağda), (Url-30).	51
Şekil 4.7 : Sulukule bölgesi dönüşüm projesi (Url-31 ve Url-32).	54
Şekil 4.8 : Ruminatif pozlama modelinin Sulukule üzerinden geliştirilmesi, 1950-2021 (Şekilde kullanılan görsel kaynakları 1 için: Url-33, 2 için: Url-34, 3 için Url-35; yazı için: Url-36).	55
Şekil 4.9 : Yedikule hava fotoğrafları, 1952 (Url-37), 2011, 2015, 2022.	56
Şekil 4.10 : Güntekin sokaktan bakış, 3 farklı katman; surlar, Yedikule konakları, Gazhane yapısı (Url-38).	57
Şekil 4.11 : Ruminatif pozlama modelinin Yedikule üzerinden geliştirilmesi, 1950-2021 (Şekilde kullanılan görsel kaynakları 1 için: Url-39, 2 için: Url-40, 3 için Url-41).	57
Şekil 4.12 : Süleymaniye Vefa caddesi ve Mehmetpaşa yokuşu kesişiminden bir fotoğraf, 3 farklı katman, güvenlik kukaları ve kulübesi.	58
Şekil 4.13 : Dün, Bugün, Yarın, Süleymaniye (Url-42).	59
Şekil 4.14 : Ruminatif pozlama modelinin Süleymaniye üzerinden geliştirilmesi, 1950-2021.	59
Şekil 4.15 : Taksimde de istimlak hareketi başlıyor, 22 Mayıs 1958, Milliyet Gazetesi.	60
Şekil 4.16 : Yeni Trafik Düzeni, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Haziran, 1963 (solda); Karaköy Pazarı, Vatan Gazetesi, (sağda).	61
Şekil 4.17 : Karaköy'ün katmanları.	62
Şekil 4.18 : Ruminatif pozlama modelinin Karaköy üzerinden geliştirilmesi, 1950-2021 (Şekilde kullanılan görsel kaynakları 1 için: Url-43, 2 için: Url-44, 3 için: Url-45, 4 için: Url-46, 5 için: Url-47).	62
Şekil 4.19 : Tezin kuramsal şemasındaki bağları gösteren diyagram.	63
Şekil 4.20 : Belleğin nesnelere üzerinden başkalaşım sürecini gösteren diyagram. (Rendell 2017, Psikanaliz ve Mimarlık çalışmalarındaki kayıp nesne, geçiş nesnesi ve ortam / kurgu başlıkları ve içeriğinden referans ile üretilmiştir; diyagram tez kapsamındaki literatür araştırmaları ve referanslar ile genişletilmiştir.)	65

BİR KENTSEL METAFOR OLARAK ANASTİLOSİS, İSTANBUL’UN RUMİNATİF POZLARLA YENİDEN OKUNMASI

ÖZET

Tez çalışması, anastilosis ve alt kavramları ile İstanbul’daki kentsel yenileme, yeniden üretme pratiklerini ele almaktadır. Anastilosis kavramı, içerisindeki bellek, yıkıntılaştırma, harabe, zaman, imge birlikteliği ve ikircikli yapısı ile ele alınmaktadır. Giriş bölümünün ardından çalışmanın ikinci bölümünde, bellek mekânı, mekân belleğinin çifte kodlanmış anlamı, otobiyografik bellek, kolektif bellek, nostalji alt bölümleri ile açıklanmıştır. Bu bölümde, belleğin psikanalitik, tarihsel, davranışsal, kültürel ve deneyimsel boyutları, mimari tasarım pratikleri ile bağlantılı olarak açıklanmaktadır. Bernard Cache, bellek mekânı zihinsel ve uzamsal kodlayıcı olarak kavramsallaştırarak “yazıt” ve “daralma” olarak ayırır ve belleğin hem potansiyellerini hem de kısıtlarını görmeyi sağlar. Bu yönü ile birinci bölümde bellek, mekânsal ve kentsel çekişme ve uzlaşma alanı olarak ortaya koyulmaktadır. Bu bölümde ayrıca, farklı disiplinlerde ve mimari tasarımda hatırlama pratiklerine de yer verilmektedir.

Bir Kentsel Metafor Olarak Anastilosis başlıklı üçüncü bölüm, ikinci bölümde tartışılan kavramlar ile bağlantılar ve uygulamalardan oluşmaktadır. Anastilosis mekân tez kapsamında kayıp nesnenin izini süren belleğin kentsel politikalar ile seçici geçirgenlikte belirlendiği muğlak geçiş nesnelere referans vermektedir. Bu bölümde, anastilosis kavramı yıkıntılaştırma ve harabe (kayıp nesne), kolektör ve bellek (geçiş nesnesi), ruminasyonlar ve ruminatif pozlama alt başlıkları ile incelenmektedir. Anastilosis, harabe olarak kayıp belleğin, anıların, metinlerin ve nesnelere izini sürmekte; kolektör olarak kent parçalarını hatırlatmakta ve tartışmaya açmaktadır. Belgeleme ve kayıtlardan yola çıkılarak oluşturulan kentsel bellek fragmanları, bir yeniden üretim denemesi olarak ortaya konmakta ve bellek-zaman-kent-akörler ağ ilişkisi tartışmaya açılmaktadır. Anastilosis mekânın yeniden kuramsallaştırılması sonucunda üretilen ruminatif pozlama yenilenen kent dokularını okumak için bir model olarak önerilmektedir. Bellek ve harabelerin potansiyeli ve kaybı temsil eden çift kodlu anlamları nedeni ile aynı kadrajda hem negatif hem de pozitif pozlayıcılar bulunabilmektedir. Temsili imge ve radikal kopma negatif pozlayıcıları, hatırlama pratikleri ve kurgusal denge ise pozitif pozlayıcıları oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde yürütülen tartışmanın ardından tartışmanın somutlaştırıldığı dördüncü bölümde ise İstanbul’daki yenileme alanlarına odaklanılmaktadır. 2000’li yılların başından bu yana İstanbul’da hem kent merkezlerinde yenileme projeleri hem de kentin genişleyen bölgelerinde birçok kentsel dönüşüm projesi yürütülmektedir. Bu bölümde, İstanbul’un 1950’ler ve 2000 sonrası dönemlerinin ruminatif pozları oluşturulmuştur. Böylelikle iki dönemdeki imar planlamaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu iki yer ve iki tarihsel aralığı konu edinen tez, okuyucuları mimarlığın bellek ve harabeler ile ilişkisini yeniden düşünmeye davet etmektedir. Tez çalışması, kayıp nesnelere, geçiş nesnelere, kentsel nesnelere, hatırlama ve unutma pratikleri arasında gidip gelirken, mimarlıkta boşluk,

bellek ve mekân ilişkisini tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, kenti okumak için yeni bir model önerisi olan ruminatif pozlama, kentin alt parçaları için test edilirken pozlayıcılar kent planlaması için farklı aksiyon ve pozisyonları açığa çıkarma imkânı sunmaktadır. Ruminatif pozlama serileri, bir kent soruşturmasına dönüşerek kentteki tanımlanamayan ilişkiler ağını tartışmaya açmaktadır.

ANASTYLOSIS AS AN URBAN METAPHOR, REREADING ISTANBUL WITH RUMINATIVE EXPOSURES

SUMMARY

The thesis begins by considering anastylosis as a metaphor for the city. Anastylosis refers to reading the traces of the breaches and lost parts of urban objects in relation to memory. In other words, anastylosis is considered as a metaphor to reveal the socio-economic, socio-cultural, social, physical approaches, orientations, mediators and narratives of the spaces formed in the memory of the city in relation to the architectural design and urban intervention processes. Anastylosis constitutes the conceptual transition area of re-reading and re-theorizing the urban renewal approaches and narratives of the city. Therefore, the theoretical background of the thesis includes memory studies, daily life and remembering practices. The thesis study discusses the ambiguous fields of anastylosis, memory, destruction, ruin, rumination, time, image in the missing fragments of the urban fabric. At this point, it is necessary to state that the thesis does not intend to contribute to architectural history or restoration disciplines, but rather it is an urban and daily life investigation that uses terminologies of these disciplines as a tool for architectural design and urban planning.

In today's cities, memory intervenes the multi-layered urban structure by temporally interlacing the past, present and imaginary futures. Istanbul, where the urban space is narrated with places of memory, is constantly being transformed, deteriorated and reconstructed through economic, social and political processes. Its multi-layered identity is described through various outcomes and possibilities, temporal intersections, and reproductions of memory. Traces affect and transform the city, experiences, actions and events in daily life with memory narratives. In this context, memory is at the center of the infrastructural and fictional narratives of urban interventions, both individually and collectively. However, the relationship of memory with the city is "complex and contradictory". The ambiguous fields of memory emerges with the continuous reproduction of the city in daily life and suspension of time for the socio-political continuity. The thesis study investigates anastylosis and its narratives in urban renewal and reconstruction practices in Istanbul in 1950's and after 2000.

In the second part of the study, the double coded meaning of memory space, space memory is explained with the subheadings of autobiography of memory, autobiographical memory; collective space of memory, collective memory and nostalgia. In these chapters psychoanalytical, historical, behavioral, cultural and experiential dimensions of memory in relation to place-making theories are explained. Bernard Cache's conceptualization of memory in *Earth Moves* as mental and spatial coding, "inscription" and "contraction", enables to see both potentials and contrains of memory space. In this regard, memory is revealed as an area of spatial and urban contradiction in the first chapter. In chapter 2.5, remembering practices in architecture is further elaborated. In this context, Gordon Matta-Clark's splitting, Rachel

Whiteread's house installation, Studio Rotor's deconstructions and spolia technique, Superstudio's Restoration of Historical Centers (Restori di Centri Storici) in Venice landscape, Christo Jeanne-Claude's Arc de Triomphe, Yeesookyung's Translated Vase and Corpo Atelier's Dyslexic House are exemplified. Although these practices have tactical and operational differences, they create critical alternative approaches to ongoing renewal projects and reveal creative, critical, affirmative possibilities of act of remembering and recalling practices.

The third part, titled *Anastylosis as an Urban Metaphor*, consists of applications and connections with the concepts discussed in the second part. In this section, anastylosis is further examined with subheadings of ruin and ruination (lost object), collector and memory (transitional object), ruminations and ruminative exposures. Anastylosis as ruin traces the lost memories, texts, objects and identities; anastylosis as collector recollects the city fragments. Ruins represent potential as well as loss as temporal metaphors weaving many times into one including alternative pasts, speculative presents and possible futures. As a result of re-theorization of anastylosis space, ruminative exposure, is proposed as a model to reread and rewrite renewed urban fabric. Since memory and ruins have a double coded meaning revealed in previous chapters, "ruminative exposure" also includes both negative and positive exposures. These exposures enables to re-read the city with memory fragments. Representative image and radical dissociation are the negative exposures, on the other hand recalling practices and fictional counterpoise are positive exposures.

Following the discussion carried out in the second and third parts of the study, the fourth part focuses on urban interventions in Istanbul. In the beginning of the 2000s, many renewal projects are carried out both in the historical city centers and in the expanding areas of Istanbul. In this direction, socio-economic, socio-cultural, social, physical transformations and restructuring processes under neoliberal policies after 2000 and urban intervention processes of the mid 20th century were investigated. In these ruminative exposures the planning movements of the 1950's and 2000's urban renewal areas will be examined comparatively. While the city is constantly being renewed with individual and collective interventions, what does the retheorized anastylosis space tell in different exposures and positions in the past, present and future of the city Istanbul?

Although the references, concepts and researches in all chapters accumulate on each other, it is also possible to make transitional readings between chapters. This is because anastylosis offers contiguous readings of memory retrospectively and spaces of memory (settings) prospectively. While going back and forth between lost objects, transitional objects, urban settings and practices of remembering and forgetting, the thesis aims to discuss the relationship of memory and space in architecture. In this direction, ruminative exposure, an open model proposal for rereading and retheorizing the city, is tested for the various parts of the city. Negative and positive exposures offer opportunities to take action for urban planning. In this regard, anastylosis space dissolves, decodes and analyzes the parts of the city suspended in time. Ruminative exposures open up the narratives of the "unidentified" network of time-city-actors relations to the discussion. Even though, field studies within the scope of this thesis are limited, the model however, is open to be tested by different authors and readers to further research of other times and places of the city.

In summary, anastylosis constitutes the conceptual transition that will allow rereading and rewriting approaches, fictions and narratives about the city through a network of

relationships. Therefore, the theoretical background of the thesis, memory space research, is a rhetorical urban gesture which gives internal coherence to daily life and recollection practices. When the readers are oscillating between pasts, presents and futures, rereading, rewriting and reframing process effects and changes understandings of history and collectivity in dialogue with each other. This thesis explores collective dreams of rememberings, forgettings, inclusive and exclusive constructions of histories while translating them into the present. Furthermore, the thesis study discusses the changes and interventions in the urban fabric with its concepts and sub-meanings of anastylosis, memory, ruin and rumination. Accordingly, socio-economic, cultural, social, physical transformations, renewals and urban intervention processes were investigated in Istanbul during post-2000 neoliberal policies.

1. GİRİŞ

Bu araştırmaya mimarlık öğrencisi olarak yaşadığım bir günlük kısa süreli hafıza kaybı sonucunda başladım. Bir günlük hafıza kaybı, yıkıntılaştırma, kaybın izlerini sürme, yeniden hayal etme mimarlığın yenileme, harabe, imge ve zaman ile olan ilişkisine merakımı arttırdı ve araştırmanın peşine düştüm. Hafızamda o günü hatırlamak için yeniden ürettiğim hayal ile gerçek arasındaki temsiller, mimarlık pratiğimde, unutulmuş zamanın boşluğunda (bundan sonraki bölümlerde askıya alınan zaman olarak ele alacağım) kentin yaşanan paralel zamanlarını sürekli yeniden düşünmemi sağladı. Mimar olarak Süleymaniye çevresindeki çalışmalarım, belirli aralıklarla yaptığım yürüyüşler, kent dokusundaki dönüşüme tanıklığım da tezin düşünsel bir parçasını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, mimarlığın geçmişteki izlere nasıl tepki vereceği, katkıda bulunacağı ve gelecekteki karşılaşmalarından nasıl bahsedeceği hakkında süregelen tartışmasına katkı koymayı ve mimarlığın içinde yer etmiş hafızaları nasıl somutlaştırdığını araştırıyorum. Kent üzerine yeni bir söz söylemek yerine var olanın teori ve pratik arasında yeniden yazımını hedefliyorum.

Kentler geçmiş, şimdiki zaman ve geleceğin yeniden şekillendirildiği zamansal kesişme noktalarında çok katmanlı anlamları ve yorumları taşımaktadır. Bellek kavramı, geçmiş, şimdiki zaman ve hatta muhayyel gelecekleri zamansal olarak birbiri içine geçirerek çok katmanlı yapıya müdahil olmaktadır. Kentsel mekânın bellek ile anıldığı İstanbul da ekonomik, sosyal ve siyasi süreçler ile sürekli dönüşmekte, bozulmakta ve yeniden üretilmektedir. Çok katmanlı kimliği, çeşitli sonuç ve olasılıklar, zamansal kesişme noktaları ve yeniden üretim üzerinden anlatılmaktadır. İzler, bellek anlatıları ile kenti, gündelik hayattaki deneyimleri, eylemleri ve olayları etkilemekte ve dönüştürmektedir. Bu bağlamda, bellek hem bireysel hem de kolektif olarak kentsel çözümlerin, çözümlenmelerin ve müdahalelerin altyapısı ve anlatısının merkezinde yer almaktadır.

1.1 Çalışmanın Amacı ve Konusu

Tez çalışması, restorasyon literatüründe yer etmiş anastilosis kavramını bir kent metaforu olarak ele alarak başlar. Anastilosis, kentsel nesnede oluşan boşluklar, gedikler ve kayıp parçaların izlerini bellek ile ilişkili olarak okumaya işaret etmektedir. Bir başka deyiş ile bu kavram, nesnede oluşan boşlukların mimari tasarım ve kentsel müdahale süreçleri ve bellek ile ilişkili olarak yaklaşımları, yönelimleri, araçları ve anlatıları ortaya koyabilmek üzere kent okumasına zemin hazırlayan bir metafor olarak ele alınmaktadır. Bu noktada, tez çalışmasının bir mimarlık tarihi veya restorasyon çalışması olmadığını, buna karşın bu disiplinlerden birer araç olarak yararlanan ve odağında mimarlık ve kentleşme disiplinlerinin kurduğu bir kent soruşturması olduğunu henüz tezin başında belirtmek gereklidir. Anastilosis, kente dair yaklaşımları, kurguları ve anlatıları ilişkiler ağı aracılığı ile yeniden okumayı sağlayan kavramsal geçişi oluşturmaktadır. Bu nedenle, tezin kuramsal arka planında bellek mekân araştırmaları, gündelik hayat ve hatırlama pratikleri yer almaktadır. Tez çalışması, anastilosis, bellek, harabe, ruminasyon kavramları ve alt anlamları ile kentteki değişimleri ve müdahaleleri tartışmaya açmaktadır. Bu doğrultuda, 2000 sonrası neoliberal politikaların etkisindeki sosyo-ekonomik, kültürel, toplumsal, fiziki dönüşümler ve yeniden yapılanma süreçleri 20. yüzyıl ortasından günümüze değin kentsel müdahale süreçleri ile birlikte araştırılmıştır.

Anastilosis ve alt kavramları (harabe, kolektör, hafıza sanatı, askıya alınan zaman) üzerinden 2000 sonrası yenilenen kent temsillerine bakıldığında kentin yeniden inşa edilirken belli bir konsolidasyonu devam ettiren fragmanların birbiri üzerine konularak dönüştürülen kentin “imgesinin” inşa edildiği görülmektedir. İmgeler üzerinden inşa edilen, objektif argümanlar yerine duygu ve inançların hakim olduğu durumlar üzerinden tanımlanan gerçek ötesi (ing. post-truth) dönemde kentteki harabe hafızalarına tanık olmak, yeniden bakmak ve deşifre etmek günümüzde kritik meselelerden biridir. Tez kapsamında kent, arkeolojik kazı alanı olarak görülmekte ve harabe, yıkıntılaşıma, ruminasyon kavramları ile katmanlı zaman anlatıları ile deşifre edilmektedir. Bu kavramlar, mimari tasarım, mimarlık tarihi ve teorisinde tartışılabilirken kentsel yenilemeyi ortaya çıkaran bir mekanizma olarak kentteki bellek mekânının nasıl kullanılacağı güncel araştırmalarda öne çıkmaktadır (Pendlebury ve Porfyriou, 2017). Tez çalışması, bu araştırmalara kavram setleri dökümü üzerinden kentsel yenileme çalışmalarına bir kuramsal okuma altlığı önererek

katkı koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın bir diğeri amacı ise, bellek mekânın seçici geçirgenliğini kentsel mekânda içinde bulunduğu bağlamsal faktörlerle birlikte anastilosis kavramı ile ele almaktır. Bellek, gündelik hayatta “zaman pasajlarını” yeniden üretirken meta anlatılar ve mikro anlatılar aracılığı ile projektif ve müdahaleci olabilir. Kent için bu anlatıların kurulduğu belleğin seçici inşasında neyin hatırlandığı kadar neyin unutulduğu da bir sorudur.

Erika Naginski'ye atıfla, “çifte kodlanmış şeyler”, “hem hatırlama hem de hayal etme mekanizmaları” olan harabeler, kodlanan, hatırlanan, hayal edilen kentte geçmişe projektif bakışı ve dolayısıyla yeni anlatılar üretimini gerekli kılmaktadır. Tez içindeki bellek, harabe belleği, anastilosis gibi kavramların oluşum ve gelişim süreçlerine tez kapsamında yer verilmiştir. Bir kent metaforu olarak anastilosis, bellek mekân araştırmaları, kentsel müdahale yaklaşımlarını ve karar alma mekanizmalarını içeren ara ve eşik mekânlarını araştırmaktadır. Tez çalışması, bu ara mekânın oluşturduğu mekânsal müdahalelerin ikiliğine, çekişme ve uzlaşılmasına, sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel, toplumsal iz düşümlerine yoğunlaşmaktadır.

Bu doğrultuda, tez çalışması kapsamında İstanbul'daki kentsel müdahale alanlarına odaklanılmaktadır. Kentsel müdahale süreçleri ile sürekli yıkıntılararak yeniden yapılandırılan İstanbul çalışmanın konusudur. Bu bağlamda, yıkıntı halindeki kentin imar hareketlerinin yoğunlaştığı inşa ile yıkıntı, başlangıç ve bitiş arasındaki 1955-1960 dönemi imar faaliyetleri ve 2000 sonrasında başlayarak günümüzdeki planlama süreçleri, faaliyetleri, araçları ve karar alma mekanizmaları zamansal olarak incelenmiştir. Tezin dördüncü bölümünü oluşturan bu incelemeler ve alan çalışmaları tezin yöntem önerisi olan ruminatif pozlama¹ olarak dışlaştırılan ve kuramsallaştırılan model üzerinden gerçekleştirilmektedir.

1.2 Araştırma Yaklaşım ve Yöntemi

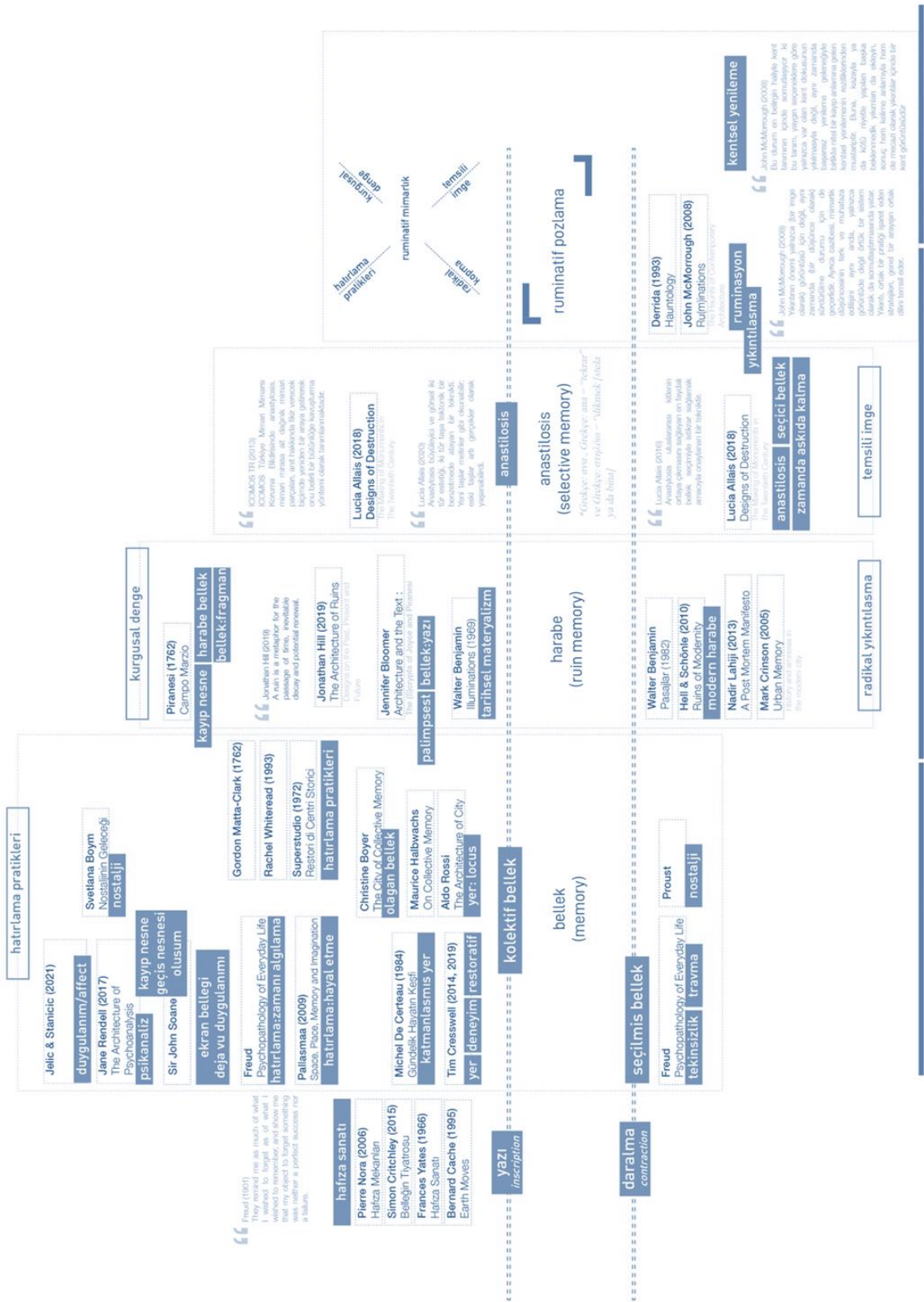
Tezin birinci bölümünde bellek mekân ekseninde psikanalitik, sosyolojik ve tarihsel farklı disiplinlerdeki araştırmalar literatür araştırması ile ortaya konmakta ve hatırlama pratiklerine yer verilmektedir. Şekil 1.1'de tezin kuramsal çerçevesini oluşturan

¹ “Ruminatif pozlama” tez kapsamında önerilen, kenti, kentteki dönüşümleri, kentsel yenileme süreçlerini ve kentteki müdahaleleri okumak için nesnel ve zamanlar arası kamera odakları ve pozlamaları oluşturarak kent soruşturmasına katkı koyan araçsal modeldir.

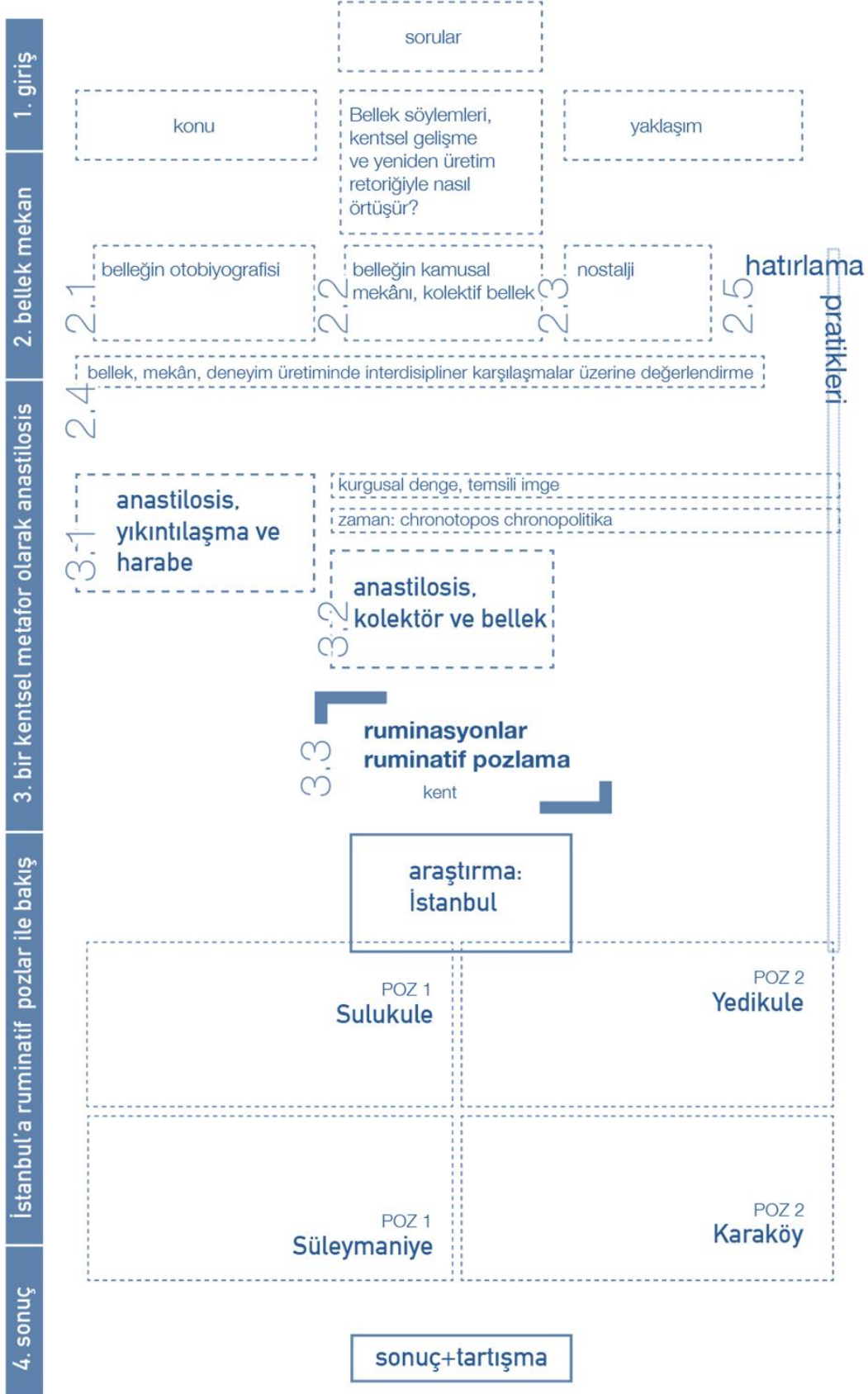
literatür araştırması, kavram setleri ve tezin strüktürü ile ilişkileri görülmektedir. Hatırlama pratikleri Gordon Matta-Clark'ın kesikleri (ing. splitting, cutting), Rachel Whiteread'ın Ev yerleştirmesi, Superstudio'nun Tarihi Merkezlerin Restorasyonu kolajları, Studio Rotor'un parçalama (spolia), Christo Jeanne-Claude'un sararak üzerini örtme, Yeesookyung'un çeviri teknikleri ve Corpo Atelier'in disleksik evi gibi farklı disiplinlerden çalışmalarla açılmaktadır. Bu tarama, bellek mekânın irdelenmesi ile ortaya çıkan durumların anlaşılması ve sorgulayıcı yaklaşımlar ile araştırmaya yön verilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde bellek, kayıp nesne, harabe kavramları ile kuramsallaştırılan ruminatif pozlama modeli ile vuku bulan anastilosis mekân tartışılmaya açılmaktadır. Kent için süregelmekte olan bellek ile ilişkilenen durumları saptamaya yönelik bir yöntem ve model önerisi olan ruminatif pozlama tezin üçüncü bölümünü oluşturan alan çalışmaları ile test edilmektedir. Bu bağlamda, Sulukule, Yedikule, Süleymaniye ve Karaköy bölgelerinin 1950'ler ve güncel durumuna dair arşiv araştırmaları ve kartografik gözlemlerine yer verilmiştir. Alan notlarına röportajlar, hatıralar, anlatılar, gazete arşivleri, dergi arşiv araştırmaları ve hava fotoğrafları dahil edilmiştir. Bu gözlemlerin sonunda araştırmalardan derlenen ruminatif poz serileri üretilmiştir. Sonuç bölümünde ise ruminatif pozlama serileri ile kentteki belleğe bağlı müdahaleler ve ilişkiler ağı tartışmaya açılmaktadır. Ruminatif pozlama sonucunda ortaya konan anastilosis mekân İstanbul'un harabe altyapısı ve dönüşümü bağlamında geçmiş, şimdi ve gelecek senaryolarında ne söylemektedir? Bu mekânın izleri nasıl kayıt ve kategorize edilebilir?

Tez çalışmasında tüm bölümlerdeki referanslar, kavramlar ve araştırmalar birbiri üzerine birike birike ilerlese de bölümler arası geçişli okumalar yapmak mümkündür. Dolayısıyla tez, sonraki kavramdan öncekini, öncekinden sonrakini katmanlaştırarak geçişli okunabilir. Anastilosis mekân, bellek fragmanlarının kentteki yenileme politikaları ve ruminatif pozlama ise kenti yeniden okuma ve teorileştirme denemesi olarak tezin strüktürünü ve bölümlerini oluşturmaktadır (Şekil 1.2).

Şekil 1.1 : Tezde yer alan kavram setleri ve kuramsal çerçeveyi oluşturan ana metinleri gösteren diyagram.

Şekil 1.2 : Tezin strüktürünü gösteren diyagram.

2. BELLEK MEKÂN

Belleğe ilişkin kaygıların izleri antik Yunan ve Roma'ya kadar götürülebilir (Yates, 2020/1966). Bellek çalışmaları tarih, antropoloji, psikoloji, sosyoloji, fenomenoloji, mimarlık gibi alanlarda disiplinler arası bir alan olarak gelişmeye devam etmekte ve birçok farklı anlamı, farklı bağlamlarda çağırarak için kullanılmaktadır. Bu bölümde, kavramsal ve kuramsal bir altlık oluşturulabilmek için farklı disiplinlerdeki karşılaşmalar, teorik merceklerden analiz edilerek belleğin mimarlık ile ilişkileri açığa çıkarılmaktadır.

Bernard Cache, belleğin şimdiki zamanın farklı kiplerini taşıdığını fakat “yazıt” ve “daralma” olarak ikili bir yapıda konumlanabildiğini belirtir. Yazıt (ing. inscription) olarak bellek dolaysız, bütündür; engram olarak parçalı bir vücudun otomatizmlerini (bilinç dışı hareketlerini) kurar ancak daralma (ing. contraction) olarak değişken engramların evrensel yazıtın yüzeyini katlama kapasitesine sahip olduğunu söyler (Cache, 1995). Burada Cache, yazıt olarak belleğin sürekli bir dönüşüm içinde olduğunu, engram olarak şimdiki zamanda denklikler kuran kurgusal dengeyi sağladığını fakat daralma olarak eş değerliklerin mevcudiyetinde bir açıklık ve eksiklik ortaya çıkardığını söyler. Bu referansa dayanarak yazıt olarak bellek, mekânın durağan olmayan, zamanı sürekli dönüşüm içine yerleştiren, sürekli yeniden üretilen, bozulan aktif ve üretken yapısı ile açıklık olduğu söylenebilir. Sosyolog ve psikolog Barry Schwartz'a göre bellek, “bilgi edinme meselesinden çok, aktif, yapıcı bir süreçtir” (Schwartz, 1982). Bu yapıcı süreç farklı hikayeleri bir arada bulundurabilir, etkileyebilir, çatıştırabilir veya iş birliği içerisine sokabilir. Öte yandan daralma olarak bellek, negatif hapsedici, nostaljik, depresif veya travmatik olabilir. Tez çalışması, bu çelişkili durum ve bu durumun fiziksel ara mekânı anastilosis mekân üzerinde tartışmayı derinleştirmeyi hedeflemektedir. İkinci bölüm kapsamında bellek yer ilişkisi, belleğin kamusal mekânı olan kolektif bellek, nostalji ve hatırlama pratiklerine odaklanılmaktadır.

2.1 Belleğin Otobiyografisi

21. yüzyıl başlarında mimari tasarım alanında bellek hem analitik hem de deneysel olarak mimarlığı okumak için bir tasarım aracı haline gelmiştir (Sully, 2006). Bellek, zamanlar arası farklı derecelerdeki materyal, sembolik ve fonksiyonel anlamları ile şimdiki zamana bağlıdır (Nora, 1989) ve yer desteklidir (Casey, 1987 & Cresswell, 2014, 2019). Tuan (1974, 1977) ve Relph (1976) mekânın öznel ve deneyimleri açığa çıkardığını vurgulayarak fenomenoloji temelinde yer çağrışımını geliştirmiştir (aktaran Cresswell, 2014). Yer, maddesellik ve anlam aracılığı ile belleğe bağlıdır. Hem maddi varlıkları ile hem de zamansallığı ve semantik anlamları ile önemlidir. Cresswell'e göre bazen bir yer hakkında anlatılan hikayeler, yerin fiziksel yapısı değiştikten sonra da devam eder (Cresswell, 2019).² Bu yönü ile bellek, mimari tasarımda bireysel ve kolektif anlatıları yer aracılığı ile zamansal bağlantıları kurmaya ve ilişkileri anlamaya davet edebilir. Bellek, yerin anlamlarını zaman aracılığı ile ortaya çıkarabilir. Pallasmaa'ya göre inşa edilmiş yapılar, hatırlanan mimari imgeler ve metaforlar bellek yörüngesinde “zamanın akışını ve hatırlamayı somutlaştırır, hayal etme için teşvik eder ve ilham verirler” (Pallasmaa, 2009). Bu yaklaşımlara göre bellek, hatırlama ve hayal gücü birbiri ile ilişkilenebilir; durumsal ve bağlamsal içeriğe sahip olabilir, yerde meydana gelen olaylar, nesnelere ve kavramlarla birlikte yer ile ilişkilenebilir (Ratcliffe ve Korpela, 2016).

Freud'yan psikanalitik bakış, anılar ve deneyimlerin yok olmasına rağmen belleğin gücünü nasıl dinamik olarak sürdürdüğünü, yeniden canlandırdığını keşfetmek ve mümkün olduğu ölçüde, bu gücü geri almak için araçlar tasarlamak üzerine kuruludur. Christine Boyer'e göre Freud, bastırılmış (ing. repressed) hafızaların yeniden bir araya getirilmesini (ing. recollect) “kısmi bir rekonstrüksiyon” olarak görür. Bellek göz ile görülmeyen veya göz önünde bulunmayan kişisel hikayelerin yeniden anlatımıdır (Boyer, 1996). Freud'da yeniden bir araya getirelen bellek fragmanları ekran belleği ve dejavu duygulanımı olmak üzere iki türde ortaya çıkmaktadır (Rendell, 2017). Ekran belleği geriye dönük, ileriye dönük ve bitişik hareketler olarak üç farklı şekilde anıların yer değiştirmesi olarak; dejavu duygulanımı ise bir yer ve olayı daha önce görmüş olma duygusu ile, yerdeki baskıcı bir durumu “maskeleyen” veya “onarmak”

² Yer ve bellek ileri okumaları için bkz.: Cresswell, T. (2019). *Maxwell Street. Writing and Thinking Place*. Chicago and London : University of Chicago Press.

için ek bir hafıza olarak ortaya çıkar. Dejavu duygulanımı, bireyin uzamsallık ya da olay bağlamında çevresine aktardığı bir duygu olarak belirir. Gizleme ve açığa çıkarma mekanizmaları, belleğin aktarılabilir ve çevrilebilir özelliklerini ifade eder. Bu durumda belleğin bir depolama aracı olmasının ötesinde duruma göre maskeleyici veya onarıcı olarak kendi çevirilerini ürettiği söylenebilir.

Freud hastaların “maskelerini düşürerek” bilinç dışı düşüncelerini ortaya çıkarmayı amaçlayan psikanaliz pratiğini bir hastane veya klinik odası yerine 19. yüzyıl burjuvazi modası ve antika nesnelere ile döşenmiş evin içinde sürdürmektedir (Şekil 2.1).

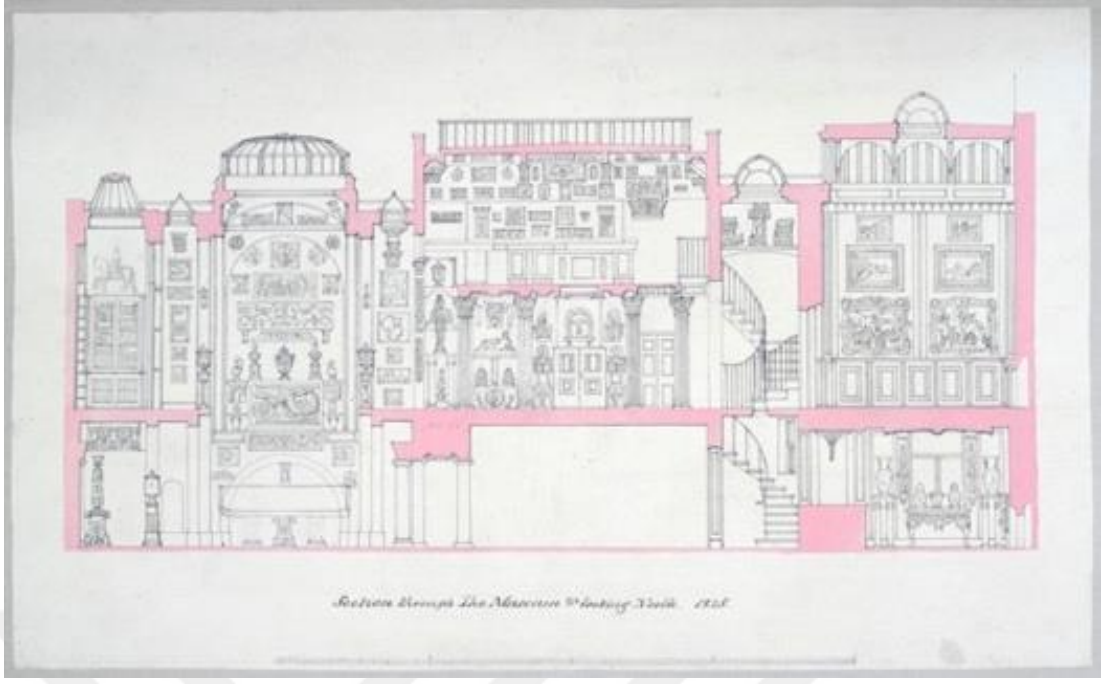
Şekil 2.1 : Freud'un danışan odası kesit çizimi (Subotincic, 2000).

Çalışma ve danışan odalarının iç mekânları psikanalitik pratiğin gelişimine paralel olarak, zaman ile evrilmeye devam etmiştir. Katmanlaşarak büyüyen antika koleksiyonunun sergilendiği yüzeyler, duvarlara asılan resimler, perde ve halı gibi çeşitli tekstil dokuları zaman ile evin mevcut kabuğuna eklemlenmiştir. Mevcut kabuğa eklemlenen nesnelere evin iç mekânını işgal ederken, farklı açılardan bakışlar ile yeniden konumlandırılmakta ve yeniden pozisyonlandırılmaktadır. Analiz eden ve analiz edilen arasında potansiyel bir geçiş ve eşik mekânı oluşturan bu yaklaşım Ro Spankie'ye göre “eklemlenen, düzenlenen, evrim geçiren ve bilinç dışı bir süreçtir” (Spankie, 2019). Yeniden pozisyonlanan ev, Freud'un geçmişi hatırlama ve zamanı

algılamanın psişede birlikte geliştiğini öne sürdüğü hem mekânsal bir inşa hem de geçici bir yaklaşımın somutlaştırması olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile, Freud'un fragmanları, "geçmişten gelen zihinsel parçalar ile somutlaşır" (Psarra, 2019) birikir ve adaptasyona açıktır. Bu adaptasyon, çağırışım ve hafıza tarafından motive edilir. Freud kendini "bedensiz bir ses" ile hastanın görüş alanının dışında konumlandırırken hastanın bilinç ve bilinç dışındaki düşünceleri ve hatıraları kendini açığa vurur (Spankie, 2019).

Belleğin psikanalitik ve deneyimsel yönünü Freud'yen perspektifte kayıp nesne, geçiş nesnesi ve sahne (ing. setting) olarak üç aşamada inceyen Jane Rendell, kayıp nesnenin izlerinin katmanlaşma süreci ile, tıpkı başka zamanlara ait antika nesnelerin bir araya gelmesi gibi, yeni koşullara göre yeniden transkripsiyona tabi tutulduğunu söyler. Böylelikle bellek bir kez değil, birçok kez, çeşitli göstergelerde mevcut olur (Rendell, 2017). Cresswell'e göre bu tür tekrarlanan üst üste bindirilerek cisimleşen yer bitmez ve kapanmaz; aksine, bu yerler "süreçsel, geçirgen ve eklemlidir" (Cresswell, 2019).

Sir John Soane, Freud'a benzer bir yaklaşım ile antika nesnelere biriktirerek oluşturduğu mekânı, arkeoloji ve psikanaliz arasındaki uzamsal metaforlara yerleştirmektedir. Freud gibi birçok antika nesneyi biriktiren Soane, geleneksel yapıyı parçalayan nesnelere ve görüntülerden oluşan harabe evinde, parçaları birbirine biriktirerek çatı ışıklığından sızan gün ışığını, gölgeyi ve nesnelerin farklı pozisyonlarını kullanarak alternatif tarihsel ve gündelik okumalar önermektedir. Bu parçalı görüntüler "mimarlığın statik tamamlama aldatmacısını" (Panzano, 2021) ve Soane'un harabe olarak binanın gündelik ve tarihsel değişken heterojen hikayelerini yarattığını göstermektedir. Freud ve Soane'un arkeolojik yaklaşımları ortak olarak nesnelere kökene, kronolojiye, döneme veya üsluba göre sınıflandıran ve sıralayan çizgisel zamandan farklıdır (Psarra, 2019). Soane, çok boyutlu parçalanmış mekânları, koleksiyonları ve hacimleri bir araya getiren iç mekânda geçmişin alternatif çağırışımını ve yeni anlayışlarını üretmek için bir araya getirmektedir. Böylelikle, koleksiyoner ev (Şekil 2.2), çizim, yazı ve inşa arasında geçmişin geleceği dönüştürdüğü, "yaşamı yeniden icat eden zamansal bir diyalog" yaratır (Hill, 2019). İç mekânı yenilenebilir adaptasyona açık bir kaynak haline getiren Freud ve Soane, koleksiyoner mekânın bellek, gündelik hayat ve çalışma rutinleri ile bir araya geçtiği "kişisel teatral düzlemler" yaratmaktadır (Psarra, 2019).

Şekil 2.2 : Sir John Soane müzesi kesiti (yukarıda), (Url-1); Sir John Soane müzesi iç mekân fotoğrafları (aşağıda; solda ve sağda), (Url-2).

Antikalar ve arkeolojinin mimarlık ve psikanaliz arasındaki ilişkisi Freud ve Soane'da ortak olarak okunabilir. Freud ve Soane'un katmanlaşmış mekânlarının, bellek fragmanlarının biriktirme, koleksiyon oluşturma, mekânsal yenileme, imaj oluşturma potansiyeli ile ilişkili olduğu söylenebilir. Fragmanların maskeleyeci, maske düşürücü, teşhir edici, dejavu görüntüleri sürekli yeniden transkripsiyona tabi olan koleksiyoner mekânın izlerini ve bilgisini oluşturmaktadır. Katmanlaşan bilgi, belleğin yazıt olarak fragmanlar ile yenilenen mekânına işaret etmektedir. Soane ve Freud, bellek fragmanlarını, birbiri içine geçmiş katmanlar biçiminde bir araya getirir. Bu yönü ile, belleğin evrensel bir zaman-mekân deneyiminin aksine, zamanın subjektif deneyimine, değişken perspektif ve konumlara göre düzenlendiğini vurguladıkları

söylenbilir. Yüzey üzerine yayılan nesnelere seçilip çıkarılmadan veya sınıflandırılmadan zamansal, çoğalarak ve üst üste yığılarak katmanlaşmış mekânı oluşturduğu söylenebilir. Dahası bellek, sabitlenmeyen, görüntülerin ve nesnelere yeniden bir araya getirilmesini içeren yeniden inşa edici bir süreç olarak anlaşılabilir. Mekân, zamana bağlı olarak birbirine bağımlı ve diyalektik ilişkiler ile hem bireysel hem de kolektif hafızanın oluşmasında önemli rol oynayabilir.

2.2 Belleğin Kamusal Mekânı, Kolektif Bellek

Yer ve bellek arasındaki ilişki bireysel deneyimlere ve hatıralara bağlı olduğu kadar sosyal olaylar ile kentin kolektif hafızasına da bağlıdır. Kolektif hafıza, hatıraların ve deneyimlerin gündelik hayattaki sosyal çerçevelerini oluşturur. Kolektif bellek, “yeniden yapılandırıcı” olarak hatırlanan ve canlı tutulan kamusal geçmişin paylaşılan olgularının oluşumu ve temsilidir (Assmann, 2015/1997). Maurice Halbwachs, kolektif bellek kavramı ile hatırlamanın kolektif durumlara ve sosyal gruplara bağlı olduğunu vurgular. Tarihi olayları hatırlatan anıtlar, müzeler ve gündelik hayattaki alışkanlıklar ve yapıları çevre ile etkileşimlerin de kolektif kimliği ve hatırlama mekanizmalarını oluşturduğunu vurgulamıştır (Halbwachs, 1992). Kolektif bellek, ideolojik ve kültürel değerleri barındırması ve kolektif kimliği şekillendirmesi ile mimarlık ile ilişkilendirilir. Christine Boyer, *The City of Collective Memory*’de kentsel belleğin kentin anıtsal imgesini oluşturmasının ötesinde toplumun tümünü kapsayan yaşayan deneyimlerin, belleği oluşturan mekânların olağanlığı ve sıradanlığı üzerinde durmaktadır. Boyer’e göre:

“Kolektif hafıza kentin kamusal alanı, sürekli bir kentsel topoğrafya, ... onursal ve mütevazı anıtları, kalıcı ve geçici formları kapsayan kamusal toplanma ve kamusal tartışma için yerler ile özel hafıza yürüyüşleri ve kişisel inzivalar içermelidir. (Boyer, 1996)³

Aldo Rossi, belleğin nesnelere ve yerlere ile kurduğu ilişkiye benzer şekilde kentin kolektif hafızasının mekânı olduğunu söyler ve yer (ing. locus)⁴ kavramını geliştirir. Rossi için geçmiş ve şimdiki zaman ritüeller ve hafıza aracılığı ile kentin sokak ve meydan gibi boşluklarında sürekli değişken bir diyalog içinde kalır (Rossi,1966).

³ tr. çeviri İ. Naz Kaya.

⁴ Konumu belirtilen koşullar tarafından belirlenen, bir şeyin meydana geldiği yer.

Halbwachs ve Rossi, kentsel belleği toplumsal alışkanlıklar ve kolektif uygulamaların düzenli tekrarlarına bağlı olarak somutlaştırır.

Kolektif tarih ile kolektif bellek birbiri ile diyalog halinde gelişir. Paul Ricoeur, bellek ve tarih arasındaki ilişkiyi çözümlmek için Koselleck'in "deneyim ufku" (alm. erfahrungsraum) ve "beklenti ufku" (alm. erwartungshorizont) kavramsal çerçevesini kullanır (Ricoeur, 2012). Bellek, beklenti ve deneyim arasındaki diyalektik bağlantıyı sürdürür, geçmişin anlamlarını kurar ve geçmiş ile olan ilişkilere kritik ve eleştirel yaklaşmayı sağlar. Kansteiner ise, belleği bireyin öznel doğasını yansıtan "içsel gelenek" ve kolektif bilinci "dışsal bakış" olarak sınıflandırır (Kansteiner, 2002). İçsel bileşenler (ritüeller, eylemler, sözlü anlatılar, vb.) ve dışsal bileşenler (tarihsel katmanlar, göstergeler) anlatılar ile ortak bir "topos'a" bağlıdır (Boym, 2009). Kent de bu nedenle belleğin anlatıları ile hemhaldir; koruma, yıkım, hatırlama ve unutma topoğrafyasıdır.

Özetle, kolektif bellek, gündelik hayattaki ihtiyaçlar, anlayışlar ve ideolojilerden oluşan sosyal, kültürel ve politik yapıyı oluşturan, "bağlantılar yolu ile" (Mengel, 2017) ortaya çıkar. Kentsel ve kolektif bellek bu bağlantıların etkisi altında hayali topluluklar oluşturur. Bağlantılarda, kimin, ne zaman, neyi hatırladığı ve unuttuğuna göre kolektif bellek değişkenlik gösterebilir. Bazı tarihler unutulurken, bazıları yeniden çerçevesenir ve aktarılır. Belleğin temsilleri kolektif olarak belirlenip yaratılabilir, veyahut iktidarın gözünden inşa edilebilir. Yeniden inşa etme kavramı, adaptasyon ve ilerlemeye izin verebilir, ancak aynı zamanda kolektif amnezi için bir araç haline gelebilir. Ancak, kent ve fiziksel çevre arasındaki dengeye bellek parçaları bir araya getirilerek ulaşılabilir. Bu nedenle, kentin tüm görsel sembollerini, patolojilerini ve kanıtlarını bir araya getirmek önemlidir (Boyer, 1996).

2.3 Nostalji

Nostalji, Türk Dil Kurumu sözlüğünde "geçmişte kalan güzelliklere olan özlem duygusu, geçmişseverlik, gündedün ve değişime karşı duyulan korku sonucu geçmişe sığınma duygusu" tanımlarına sahiptir. Kelimenin etimolojisi, yer değiştirme, kişinin anılarının ve duygularının yankılandığı ve belirli bir yerellik ve zaman yakınlığına kök saldığı bir yerden itilme veya koparılma deneyimleri ile yakından bağlıdır. Mimarlıktaki kesişimi literatürde ev özlemi, travmadan kaynaklanan özlem sonucu melankolinin bir formu, bellek ve mekânın bir hastalığı olarak belirlemektedir. Nicole

Sully, nostaljinin patolojik mekânsal kayba işaret etmenin ötesinde zamansal kaymayı, altın çağ arzusunu barındıran zamana olan özlemi ifade ettiğini belirtmektedir (Sully, 2006). Altın çağ, hayali zamanı; barış zamanını, refah ve mutluluğu, toplumun masumluğunu ve kayıp sadeliği temsil etmektedir.

Svetlana Boym *Nostalji'nin Geleceği*'nde nostaljiyi “kayıp ve yerinden edilme duygusu, artık var olmayan veya hiç var olmamış bir eve duyulan ortak özlem” olarak tanımlar (Boym, 2009). Aynı zamanda nostalji, kolektif hafızası olan bir topluluğa duyulan duygusal özlem, parçalanmış bir dünyada süreklilik özlemine de referans vermektedir. Türelî'ye göre, nostalji duyulan şey başka bir yer de olabilir başka bir zaman da ve kent bağlamında nostalji, “daha kozmopolit, daha renkli bir geçmişin hayali olarak” kendini gösterir” (Türelî, 2021).

Proust, *madeleine*⁵ deneyinde ıhlamura batırılmış bir kekin koku, tat ve ses deneyimi ile çocukluk anılarını hatırlatarak istem dışı hafızayı (ing. involuntary memory) ortaya çıkardığını belirtir. Proust'ta zaman, geçmiş, şimdi ve gelecek, bilinçli toplu anımlar veya bilinçli ezberleme ile değil, duyular tarafından tetiklenen istemsiz hafıza eylemleri ile bağlantılıdır. Proust Fenomeni olarak literatüre geçen deney, kokunun güçlü, duygusal ve otobiyografik anıları tetiklemesinin yanı sıra, kayıp anıları çağırılmaktadır. Proust Fenomeni, özgün deneyim ve hafıza kopyaları arasındaki ilişki, unutkanlık ve baskılanan hatıralar hakkındaki sorgulaması ile literatürde tartışılmaktadır. Deney, deneyimi geçmişteki spesifik zaman ve mekâna götürebilme, statik bir imgeye bağlanma ve kayıp zaman arayışını, kayıp dünyaya geri dönüşü hatırlattığı için belleğin daralma yönelimini gösterdiği söylenebilir. Böyle bir derinlikteki hatırlama, izleri takip ettiği kadar geçmişe doğru bir silinme, unutma rotası oluşturur. Unutmak ise hatırlamaktan daha karmaşık bir aktivitedir (Vidler, 1994).

Connerton (2009), toplumun dönüşümüne neden olan modernitenin unutma ile arasındaki soruna dikkat çekmektedir. Nostalji, bir kolektif amnezi biçimi olarak kamunun neyi hatırlayıp neyi hatırlamayacağını yönetebilir ve kolektif hafızayı kullanarak tüketim toplumlarında açığa çıkabilir. Eğer modernite Connerton'un belirttiği gibi unutkanlık türü ile karakterize ediliyorsa (Connerton, 2009) unutma ve hatırlamanın birlikte tasvir edilmesi gerekli olabilir.

⁵ Bir tür şekerli çörek, hatıraları canlandıran şey, geçmişe özlem duygusunu tetikleyen şey (Url-3).

2.4 Bellek, Mekân, Deneyim Üretiminde İnterdisipliner Karşılaşmalar Üzerine Değerlendirme

Bellek, psikolojide genellikle mevcut amaçlar için, bilginin saklandığı ve geçmiş deneyimleri yeniden yapılandıran çeşitli bilişsel kapasiteleri barındırır (Url-4). Boşluk, kayıp, eksik ve tamamlanmamış göstergeler psikanalizin ana parçaları olarak ortaya çıkar. Lacan, Freud'dan farklı olarak, *ego*'nun dildeki boşluklardan etkilendiğini öne sürer. Dildeki bilinç dışı gerçeklik, gösterenler arası boşluklarda bir temsil olarak ortaya çıkar (Hendrix, 2016). Temsil, yokluk ve mevcudiyet arasında salınır. Dildeki boşluklar aynı zamanda, belleği anlatı ve yazıt olarak etkiler. Kaydeden özne, *homo recordans*, mevcut eylemleri ve deneyimleri bu boşluk, kayıp, eksik, tamamlanmamış, kayıp göstergelerden geçerek hatırlar. Bununla birlikte, nöropsikolojideki araştırmaların ilerlemesi ile birlikte güncel araştırmalarda bellek, bireye beden duygulanımı aracılığı ile işleyen bir mekanizma olarak görülmektedir (Jelic ve Stanicic, 2021).

Mimarlıkta postyapısalcı bellek söylemi ise, mimari ve kentsel araştırmaların sosyal ve coğrafi olarak temellendirilmesi ve konuma bağlı olması gerektiğini ileri sürmektedir. Buna paralel olarak 1990'larda ortaya çıkan teoriler çerçevesinde de Certeau, Lefebvre, David Harvey tarih ve coğrafya aracılığı ile mekânın sosyal üretimini araştırır. David Harvey, toplumsal bellek inşasının kentsel bağlamda temel bir pratik haline geldiğini savunmuştur. De Certeau (2008) ise *Gündelik Hayatın Keşfi*'nde "belleğin bir tür anti-müze" olduğunu vurgulamaktadır. Bellek bu yönü ile gündelik hayatın bir parçası olarak hareketli, dinamik, geçişli, bitişik, dolambaçlı yollarda bulunarak sayısız başkalaşım tarafından düzenlenebilir. Belleğin yazımı "ötekinin duygusu" olduğundan ilişkiyle gelişerek ortaya çıkabilir ve erklerin, zamanın dayanıklılığını ve sürekliliğini paylaştığı yerleri düzenler (de Certeau, 1984).

İnterdisipliner bir alan olarak bellek çalışmalarının, zaman deneyimini barındırdığı söylenebilir. Tarihin lineer zamanı teşvik ettiği yerlerde, bellek çalışmaları aynı anda farklı zaman katmanlarını bir arada bulundurarak, genellikle şimdiki zamandaki izleri sürmeyi hedefler (Huysen, 2003) veya geçmiş, şimdi, gelecek arasında çok yönlü bitişik hareketler (Freud) ile lineer tarih yazımına meydan okuyarak zamanı ve mekânı

yeniden çerçeveler. Bu yönü ile belleğin zamana yaklaşımı katmanlı, palimpsestik⁶ ve çok yönlüdür. Andreas Huyssen (2003), belleği mekânların zamansal katmanlarını gösteren palimpsest mekânın artzamanlı yönü olarak teorileştirir. Tarihsel perspektifte belleğin anlatı fonksiyonu zamanı lineer olarak inşa edilmemiş, kritik ve eleştirel bir kategoriye koymayı sağlar. Dolayısıyla bellek çalışmaları hem zaman-mekân ve maddenin birbiri üzerine katlanmış palimpsest hallerini hem de lineer zamanın hegemonyasını ortaya çıkarabilir.

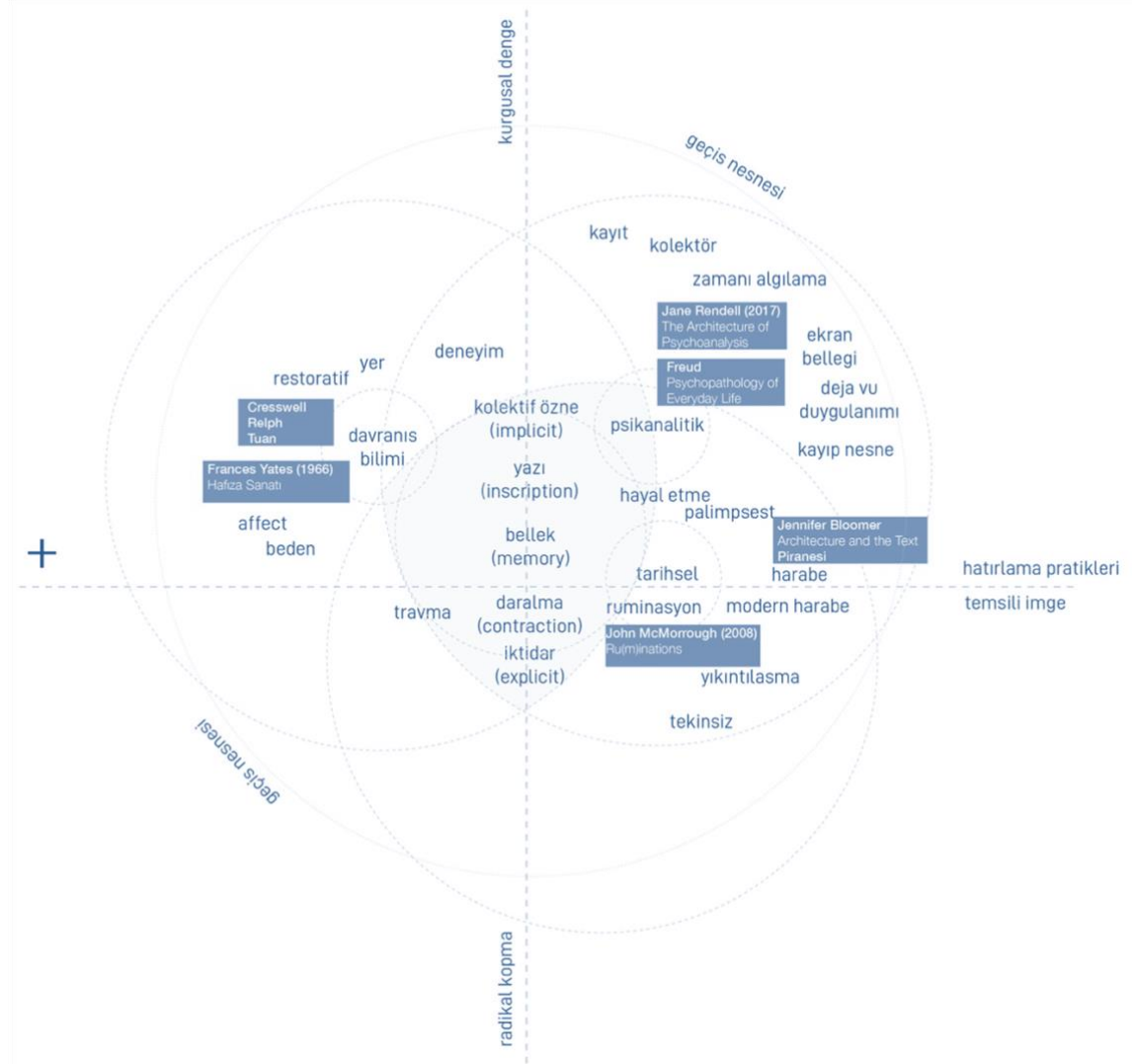
Bellek, bireysel ve toplumsal travma gibi bağlamsal ve kültürel faktörlerden etkilenir. Sosyo-kültürel bağlamlar, hatırlama süreçlerini şekillendirmede önemli güçlerdir. Son yıllarda, bellek çalışmaları, kolektif, sosyo-kültürel, sosyal tarih, anıtaştırma, travma veya nostaljiyi inceleyen hafızaya odaklanmaktadır. Sosyal medya ve çağdaş teknolojilerin de hatırlama ve unutmayı düzenleyerek ve sürecin tekrarlanmasına izin vererek konuya yeni bir boyut getirdikleri söylenebilir. Bu nedenle, yirmi birinci yüzyıl toplumlarının “nasıl hatırlayacağını ve nasıl unutulacağını hatırlamayı” her zamankinden daha fazla bilmesi gerekmektedir (Hill, 2022).

Paradoksal olarak belleğin unutma ile hatırlama arasındaki iletişimde hem bir güç dengesi hem de bir özgürleşme aracı olduğu söylenebilir. Yazıt olarak farklı zaman katmanlarını bir arada bulundurarak yeniden yazıma imkân verirken daralma olarak Proust deneyinde olduğu gibi sabit temsilleri geri çağırabilir ve hatta bu temsilleri sistematik hale getirebilir. Bu durumda bellek anlatılarının, bağlı olduğu söylemsel uzlaşımlara tabi olduğu söylenebilir. Muğlak geçiş nesnesi olarak bellek fragmanları tam da bu uzlaşımda, yazıt ile daralma, unutma ile hatırlama, tanıdık ile tanıdık olmayan, gerçek ile ekran arasında belirlemektedir. Bellek, hatırlama eylemi ve gündelik olaylar ile iç içe geçer. Gündelik bellek alanından geçiş belleği alanına geçildiğinde ara kavramını ortaya çıkaran gözenekli⁷ bir bölgeye sızılmaktadır. Bellek, yer, zaman, kimlik ve somutlaşma arasında dinamik ve geçişlidir. Hatırlama, algı ve hayal etme arasında birbirine geçişken etkileşimler vardır. Bazı hatıralar dil, bazıları ise imgeler aracılığı ile şekillenir, kenti ve gündelik hayatı şekillendirir.

⁶ Palimpsest kavramının açıklamaları için bkz.: Fowden, E. K., Çağaptay, S., Zychowicz-Coghill, E. & Blanke, L. (2021). *Cities as Palimpsests? Responses to Antiquity in Eastern Mediterranean Urbanism*. Oxbow Books.

⁷ Burada kullanılan gözeneklilik kavramı Lefebvre'nin (2017) zamansal olarak geçişli, katmanlı kentsel hareketlilik tanımından alınmıştır.

Şekil 2.3'teki şemada 2. bölüm kapsamında değinilen belleğin farklı disiplinlerdeki karşılaşmaları görülmektedir. Şemada görüldüğü ve önceki alt bölümlerde tartışıldığı üzere bellek birçok farklı anlamı çok farklı bağlamlarda çağırarak için kullanılmıştır. Kavramın muğlaklığı ve paradoksal ikilemi nedeni ile kullanımında indirgemeci olmaktan kaçınmak gereklidir. Bu nedenle, tez kapsamında kavramın içine gizlenmiş hem kolektif anlatıları kuran metin açıklığı hem de erkin temsil, imge üretim aygıtına dönüşen daralma ikili yönüyle birlikte ele alınmaktadır. Belleğin yer ve bağlam ile kurduğu ilişki restoratif ve otobiyografik deneyim ile; Freud'yan psikanalitik okumalarda ekran belleği ve dejavu duygulanımı olarak geçmişini hatırlama, zamanı algılama denkleğiyle; tarihsel okumalarda ise mimarlığın eksik nesnesi ve harabelerin alegorileri ile ortaya çıkmaktadır. İkiliklerin arasındaki ara mekânı üreten hatırlama pratikleri bir sonraki alt bölümde ele alınmaktadır.

Şekil 2.3 : Kayıp nesnenin izinde bellek mekân diyalektiğini gösteren şema.

2.5 Hatırlama Pratikleri

David Harvey, “zaman-mekân sıkışması” nedeni ile politik-ekonomik konularda, sınıf gücü dengesi, kültürel ve sosyal yaşam üzerinde yıkıcı bir düzlemde yaşadığımızı öne sürmüştür (Harvey, 1989). Bu gözlem kent üzerindeki etkilerini sürdürmeye devam etmektedir. Küreselleşen dünyada, giderek artan bir şekilde, mekânsız eş zamanlılık, geçmiş ve gelecekle bağlantısı olmayan bir şimdi durumu ile karakterize edilmektedir. Bu zaman-mekân sıkışma sürecinde zaman, deneyimsel derinliğini, dokunsallığını ve plastisitesini kaybetmiştir (Pallasmaa, 2016). Bu bölüm, zaman-mekân sıkışmasının aralıklarını açan hatırlama pratiklerini inceleyen örneklerden oluşmaktadır. Hatırlama eylemi “hem eleştirel hem olumlayıcı hem de seçici olan, hikâyenin etrafına sınırlar ve kenarlar yerleştiren ve ona görünen iç tutarlılığını veren” bir eylemdir (Ahmed, 1998). Yıkımın bir tasarım pratiğe haline gelmeden önce belleğin yazıt ve daralma aralığındaki ara mekânı kurucu taktiklerin yeniden düşünülmesini sağlamaktadır.

Bu bağlamda incelenen ilk örnek, Gordon Matta-Clark’ın kesik atma veya açık etme pratiğidir. Gordon Matta-Clark’ın “kesik” (ing. splitting) olarak adlandırdığı açık etme tekniği, duvar, döşeme, tavan yüzeylerine açtığı kesikler, boşluklar ve yarıklar, terk edilmiş binaları dönüştürür (Şekil 2.4, solda). Matta-Clark’ın farklı yüzeylere açtığı kesikler, yarıklar ve boşluklar atmosferik kesiklerdir. Kesikler zamanı, ışığı, doğayı veya sokağı terk edilmiş binanın içine işler. Mark Wigley, Matta Clark’ın “Splitting” çalışmasında bu işlemin evin aslında nezaketsiz kesiklerini ortaya çıkardığını ve var olan kesikleri ortaya çıkarmak için açık edilen evin ölümünün aksine bu işlemin onun doğumu olduğuna işaret eder. Kesigin, ayıran veya dağıtan bir eylemin aksine “mekanları bir çizgi etrafında birbirine bağlayan”, birleştirici bir operasyon olduğunu söyler (Wigley, 2017). Eylem gerçekleşikten sonraki fotoğraflama işlemi de operasyonun ve yeniden üretimin bir parçasıdır. Yaşantıyı içine davet eden kesiklere ek olarak temsil ve imajı üzerinden de bina yeniden üretilmektedir.

Matta-Clark’ın Bronx döşemelerine açtığı kesikler (Şekil 2.4, sağda) farklı düzlemlere bakışlar sunan geçici, düzensiz ve yere özgü kesikler ile belirsiz mekânı (ing. indeterminate space) oluşturur. Mekânda asılı kalan belirli geometriler belirsiz bir şekilde binanın dengesini stabilize ederek yeniden oluşturur. Askıda bırakan açık etme yöntemi, mekânın algısını ve dengesini bozan, kentlerin değişimlerini gözlemleme,

muhafaza etme, etmeme, kullanma, kullanmama hakkındaki soruları gündeme getirmektedir.

Şekil 2.4 : Gordon Matta Clark, Splitting, 1974 (solda), (Url-5); Bronx floors, 1973 (sağda), (Url-6).

Gordon Matta-Clark'ın terk edilmiş binalara açtığı kesikler, sürekli yenileme halindeki kenti bir eylem alanı olarak keşfeden, kent deneyimini yeraltına, kentin erişilemeyen alanlarına genişleten, kapitalist sistem karşısında mimarlığın rolüne karşı bir eleştiri ve aynı zamanda yeniden üretim taktiklerinden biri olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, kesikler, bir plan, kesit veya görünüşü harabe olarak ortaya çıkaracak şekilde, geçmişi, şimdiki ve geleceği aynı anda çağırır. Kesikler, kesiti açığa çıkarır. Zamana atılan kesikler ve kesitler yaşantıyı ve boşluğu tasarlar.

Sanatçı Rachel Whiteread, Ev (ing. House) çalışmasında evin iç mekânlarına ve yüzeylerine beton püskürterek, içini dışına çıkarma veya kalıbını çıkarma taktiği ile evin dış çeperini oluşturan duvarın arkasındaki negatif alanları yeniden üretir (Şekil 2.5). Böylelikle sanatçı, iç mekâna, odalara ve yüzeylere malzeme yoluyla işleyen izler, kullanımlar ve yaşantıları görünür hale getirmektedir. Negatifi alınıp kalıbı çıkartılarak içi dışına çıkan ev, duvarların arkasında kullanıcıların bıraktığı izlerden ve yaşantı ile dolu boşluklardan oluştuğunu göstermektedir. Bu zamanı donduran teknik, Sally Stone'a göre evi politik bir tartışmanın merkezi haline getirmiş, evin bir anıt olarak muhafaza edilmesi ile ilgili tartışmayı başlatmıştır (Stone, 2019). Ev, yaşayanların hafızasını, mekânsal izleri, mekanlar arası ilişkileri ve farklı kullanımlarını barındıran negatifi ile yenilenmektedir.

Şekil 2.5 : Rachel Whiteread, House, 1993 (Url-7).

Studio Rotor kooperatifi, yıkıma hazırlanan binalardaki yapı malzemelerini yapısöküme uğratarak malzemelerin yeniden kullanımını araştırmaktadır (Şekil 2.6). Konvansiyonel yıkım çalışmaları başlamadan önce *spolia*⁸ tekniği ile sökülen parçalar yeniden kullanım için hazırlanır. Böylelikle çok sayıda parçanın ömrü yapısöküm ile uzatılır. Yıkımın ve yeniden yapımın doğal kaynakların tükenmesine uzanan ekolojik ve ayrıştırıcı (ing. extractive) boyutları göz önünde bulundurulduğunda parçaların yeniden kullanımı ile yıkıma (ing. extraction) yönelik alternatif bir yaklaşım önerdiği söylenebilir.

Şekil 2.6 : Studio Rotor (Url-8).

⁸ Spolia, bir binanın veya kültürün belirli unsurlarını yeni veya radikal bir şekilde yeniden oluşturma stratejisidir. Bir araya getirilmiş parçaları kullanan kolaj benzeri bir yaklaşımdır.

Superstudio'nun *12 İtalyan şehri* çalışması, İtalyan şehirlerini korumak için bürokratik müdahalelere karşı geliştirdikleri “kurtarmak yok etmektir, yok etmek, kendini kurtarmaktır” manifestosu ile İtalyan şehirlerini kurtarmak için yaptıkları altı kolajdan oluşmaktadır (Şekil 2.7). Floransa'yı sular altında bırakmak, Venedik'i tahliye etmek, Roma'yı gömmek, Pisa'yı eğmek, Milano'yu tümüyle kaplamak, Napoli'yi sahnelemek gibi kurtarma eylemleri, kolaj yolu ile şehrin ölü jestlerini performansa dönüştürmektedir. Superstudio'nun Roma, Pisa, Floransa, Milano, Napoli ve Venedik'in tarihi merkezlerine yönelik önerileri kentlerin tarih sonrası kalıntılar üzerine inşa edilmiş bürokratik çevrelerinin eleştirisidir (Allais, 2011). Bu eleştiri aynı zamanda İtalyan koruma grubu Italia Nostra'nın görsel ve retorik tarzda binaları ekonomik spekülasyonlara ve turistik gelişmeye yükledikleri yıkım dalgasına karşı korumak için geliştirilmiştir. Superstudio, Italia Nostra'nın “radikal biçimde harap olmuş veya yutulmuş durumda bırakılan kanonik anıtların tüketim için optimize edilebilirliğini”, dolayısıyla “metalaştırma” sürecine etkilerini alternatif bir radikallikte fotomontajlar biçiminde kâğıt üzerinde de üretilbileceğini öne sürmektedir (Allais, 2018).

Şekil 2.7 : Tarihi Merkezlerin Restorasyonu, Restori di Centri Storici, Superstudio, 1972 (Url-9).

Christo & Jeanne-Claude, yıkım ve inşa arasındaki ara-kesitte inşaat alanını andıran, yumuşak bir malzeme olan tekstil ile sarma (ing. wrapping) taktığı anıtsal yapıların geçiciliğini ve kamusal katılımını sorgulamaktadır. Kamusal bağlamda sarmalama taktığı, sanatçılar tarafından anıtı maskeleyip hatırlatarak görünür hale getirmek için bir strateji olarak kullanılmaktadır. Christo & Jeanne-Claude'un tarihte önemli yeri olan anıtsal yapıların kamuoyu tarafından görünür hale gelmesini sağlayan yerleştirmeleri, anıtların yenilenmesinde işlev değişikliğinin aksine, kullanıcıların yapıların yaratıcı tüketimlerini teşvik etmektedir. Aktif olarak kamusal etkileşimi teşvik eden yerleştirmeler sırasında, sarılmış bir köprünün trafiğe açık kalması ve müzenin ziyaret edilebilmesi gibi mevcut kamusal kullanımların devamlılığı sürdürülmektedir. Christo, son çalışması Arc de Triomphe'un rüzgarda hareket edecek ve ışığı yansıtacak şekilde sarmalanmasını (Şekil 2.8) şu şekilde tanımlamaktadır: “anıtın yüzeyi duyumsal hale gelerek insanlar Arc de Triomphe'a dokunmak isteyeceklerdir” (Url-10).

Şekil 2.8 : Arc de Triomphe, Christo Jeanne-Claude, 2021, Paris, eskiz (solda); fotoğraflar (ortada ve sağda), (Url-11).

Yeesookyung'un, *Translated Vase* serisi, atık seramik parçalarının yeniden birleştirilmesi ile elde edilen heykellerden oluşmaktadır (Şekil 2.9). Geleneksel seramik ustaları başyapıtların nadirliğini ve değerini korumak küçük kusurları olan vazoları imha eder. Yeesookyung ise kendi anlatımı ile arta kalan parçaları, çatlakları altın ile kaplayan üç boyutlu yapboz bulmacalar şeklinde tekrar bir araya getirmektedir. Yeesookyung'un heykelleri bir bakıma arta kalan parçaların çevirisidir. Harabe parçaya yıkım anından itibaren müdahale eden sanatçı kendi çevirisi ile belleğin yeni anlatılarını üretmektedir.

Şekil 2.9 : Yeesookyung, Translated Vase (Url-12).

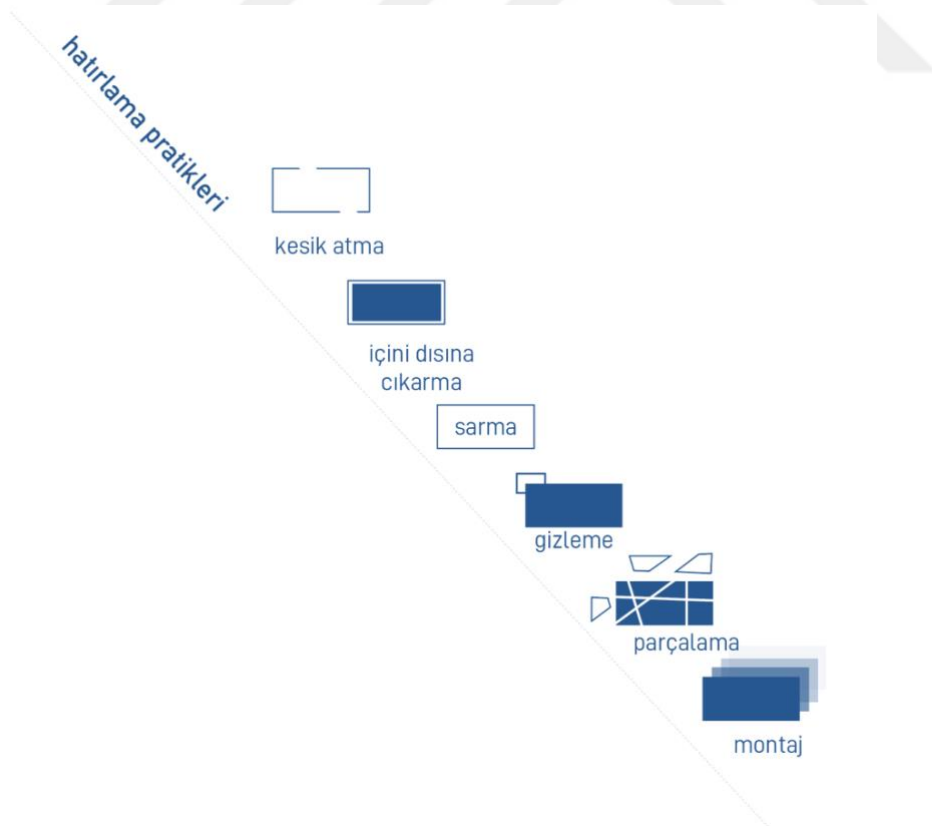
Corpo Atelier sanat ve mimarlık pratiği, disleksik süslemeli ev çalışmasında (Şekil 2.10) montaj yoluyla eskinin yeni anlatılar üretme potansiyellerini araştırmaktadır. Yeni, var olana montaj yolu ile eklenerek disleksik olan farklı, absürt, parçalanmış ve çözülmüş olanı, çevresiyle birleştirir. Uyumsuz öğelerin, var olmayan alanların tutarsız dizilimleri ile tasarlanmış kalıntılar olarak düşüncenin tasarımı, zihinsel bir çözülme ile tasarlanmış bir şimdi, geçmiş ve olası gelecekleri hayal gücünün fragmanları olarak inşa edilir. Bu düşünce tekniği sonsuz okumaları, yeniden okumaları teşvik eder. Mevcut içerisinde belirli noktaları eleştirel bakışlar ile keserek daha önce gizlenmiş olanı görünür hale getiren Matta-Clark'ın pratiğindeki katmanları açığa çıkaran yaklaşım ile benzeştiği söylenebilir.

Şekil 2.10 : Corpo Atelier, disleksik süslemeli ev, kavramsal çalışma (Url-13).

Bölüm kapsamında farklı disiplinlerde ve ölçeklerde incelenen örnekler, nesnelere ve kentte oluşan katmanları ve bozulmaları hatırlatıcı eylemler ile buldukları

bağlamalarda zamana yaptıkları müdahaleler (zamasal yarıklar, zamansal birikmeler, zamansal yer değiştirmeler, vb.) ve çeviriler çerçevesinde alternatif yaklaşımlar ürettikleri düşünöldüğü için seçilmiştir. Farklı disiplinlerden incelenen örnekler doğrultusunda, hatırlama pratiklerinin mimarlıkta farklı zamansal ve eylemsel açılımlara imkân verdiği ve meta-anlatıları gündelik anlatılara dönüştürme potansiyeli olduğu görölmüştür. Şekil 2.11, bu bölümde incelenen hatırlama pratiklerinin eylemsel açılımını göstermektedir. Kesik atma, içini dışına çıkarma, sarma/sarmalama, gizleme, parçalama gibi hatırlama pratikleri başlığı altında incelenen taktikler, mimari tasarımda hatırlama ve unutmama, boşluk ve parça, anıt ve harabe ilişkilerinin yeniden düşünölmelerini sağlayabilir. Bu yönü ile bu pratiklerin zamanın derinleşmesini sağladıkları ve zamansal okunurluğu mümkün kıldıkları söylenebilir. Belleğin kentsel mekâna müdahalesi duyumsal ve deneyimsel eylemler ile zamansal ve katmanlı olarak gündelik hayatın parçası olabilir. Hatırlama pratiklerinin, yaşanan olay ile bağ kurmayı, ötekinin gözünden görmeyi sağladığından, farklılıklar arasındaki ittifakları mümkün kılma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 2.11 : Hatırlama pratiklerinin kesik atma, içini dışına çıkarma, sarmalama, gizleme, parçalama ve montajdan oluşan eylemsel açılımını gösteren diyagram.

3. BİR KENTSEL METAFOR OLARAK ANASTİLOSİS

Kentler elbetteki kendileri ile ilgili metaforların ifade ettiğinden daha karmaşıktır. Ancak metaforlar fikirleri görünür kılar, kavramları ve dili mimarlığın hizmetine sunar ve teorinin araştırılmasına aracı olurlar (Psarra, 2009). Bununla birlikte, kentlerin metaforlar aracılığı ile araştırılması yineleyen pratikleri görünür kılabilir. Metaforik düşünme, mantıksal, doğrusal bir düşünme biçimi olmadığı için özünde “doğrusal olmayan” bir ilerleme olan mimari tasarımın karmaşık yönüne uygun olarak anlaşılmasına olanak sağlayabilir. Bu nedenle, kenti, gündelik yaşamı ve deneyimleri tanımlamak ve bu konuda bir düşünme biçimi sunmak amacı ile anastilosis kavramı tez kapsamında bir metafor olarak karşılanmaktadır. Anastilosis kavramının bir metafor olarak kentsel müdahaleler ile ele alındığı bölüm kapsamında belleğe bağlı kent anlatılarına yönelik araştırma sürdürülmektedir. Tezin 2. bölümünde belleğin zamansal yazıt ve daralma olarak ikili yapıda ortaya çıktığı incelenmişti. Bu bölümde ise, bu ikiliğin görünür mekânı olan anastilosis üzerinde tartışma derinleştirilmektedir. Bu bağlamda, anastilosisin mimari tasarım, kentsel müdahale ve kent anlatılarına etkisi incelenmektedir. Devamındaki 4. bölümde ise İstanbul’dan örnekler ve alan çalışmaları ile araştırma derinleştirilmektedir.

3.1 Anastilosis

Mimarlığın geçmişteki izlere nasıl tepki vereceği, katkıda bulunacağı ve gelecek varlıklarından nasıl bahsedeceği hakkında süregelen bir sorusu vardır. Bu aynı zamanda izlerin mimarlığın içinde yer etmiş hafızaların yapıcı içgüdüleriyle nasıl somutlaştıracağı ile ilgili bir sorudur. Yeniden inşa, rekonstrüksiyon, hafıza, kent, zaman ara kesitlerinde mimari tasarım ile ilişkilenebilir. Kentteki izlerin yenilenmesi konusu mimari tasarım, yenileme ve koruma yaklaşımları içerisinde tartışmalı bir zemindedir. Bu bölümde, bir önceki bölümde incelenen bellek mekân çözümlemesi ile ilişkilenen anastilosis kavramının alt kavramlarını açığa çıkaran sökümlü yapılar tartışmanın zeminini derinleştirmek ve bir sonraki bölümde

tartışılacak olan kentsel yenileme alanlarına yeni bir kuramsal altlık oluşturulması hedeflenmektedir.

Antik Yunan'da anastilosis terimi bir tapınağın ayağa dikilmesi anlamına gelir (Şekil 3.1). “Yeniden” ayağa dikme olarak modern çağa geri dönüşü ise Lucia Allais'a göre Atina arkeoloji ortamından ötürüdür (Allais, 2016). ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (2013)'nde anastilosis, “mimari mirasa ait dağınık mimari parçaları, anıt hakkında fikir verecek biçimde yeniden bir araya getirerek onu belirli bir bütünlüğe kavuşturma yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (ICOMOS, 2013).

Grekçe: ανα, ana = “tekrar” ve Grekçe: στηλώ = "dikmek [stela ya da bina]"

Şekil 3.1 : Anastilosis kavramının Grekçe açılımını gösteren şema.

1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nde arkeolojik kazı alanlarında anastilosis sırasında dağınık mimari parçaları “birleştirmede kullanılan madde her zaman ayırt edilebilecek bir nitelikte olmalı ve bu, anıtın korunmasını sağlamak ve eski haline getirmek için mümkün olduğunca az kullanılmalıdır” maddesi yer almaktadır (Venedik Tüzüğü, 1964). Wikipedia'da ise anastilosis'in amacı şu şekilde belirtilmiştir:

“...belirli bir süre zarfı içerisinde zarara uğramış tarihi mimari anıtların, kalan orijinal malzemeleri ile bu anıtları yeniden inşa etmek ve bunun yapı taşlarını ve malzemeleri orijinal konumlarına geri yerleştirerek yapmak...”(Url-14)

Kavram ile ilgili güncel tartışma Lucia Allais tarafından *Yıkım Tasarımları* (ing. *Designs of Destruction*) kitabı ve *2000+ Mimarlık Teorisinin Acil Sorunları* kitabındaki *Tam Zamanında: Henri Bergson ve Akropolis'in Korunması için Yapılan Entelektüel Çalışma* metninde sürdürülmektedir. Allais, *Yıkım Tasarımları* kitabında anastilosisin şimdiki zaman ile okunan geçmişe referans veren bellek parçalarını bütünleştiren bir teknik olduğunu ortaya koyarak, anastilosisin “büyüleyici ve görsel iki estetiği, iki tür taş tektonik analogide atayan bir teknik” olduğunu öne sürmektedir. Anastilosis'te yeni taşlar metinler gibi okunabilir; eski taşlar artı gerçekler (ing. artifacts) olarak yaşanabilir⁹ (Allais, 2016, ss. 62). Bu durumda anastilosisin, yıkıntılaştıran tarihsel parçaların bütünlüğünü şimdiki zamanda arayan ve gelecek metinlerin yazımını içeren belleğe bağlı zamansal bir teknik olduğu söylenebilir.

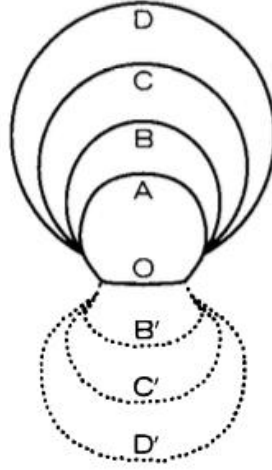
⁹ tr. çeviri İ. Naz Kaya.

Anastilosis, bellek parçalarını hatırlatırken hangi parçaların yeniden, nasıl, ne durumda, hangi zamanları inşa edeceği kavramın ikircikli yapısını oluşturmaktadır. Buradaki ikilik, tezin başından bu yana sürdürülen yazıt ve daralma olarak belleğin kent ile kurduğu ilişkilerin, kayıp parçaların veyahut boşluğun anastilosis kavramı ile yeniden teorileştirilmesi denemesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kent planlamasındaki karşılığı karmaşıktır.

Lucia Allais, içinde Henri Bergson, Einstein gibi isimlerin yer aldığı entelektüel komitenin, Atina Akropolü'nün 1932 yılındaki koruma sürecini tartıştığı *Tam Zamanında* metninde anastilosisin uluslararası kitlenin ortaya çıkmasını sağlayan “en faydalı bellek seçimi ile istikrar sağlamak amacı ile onaylanan” bir teknik olduğunu da belirtmektedir. Allais’a göre:

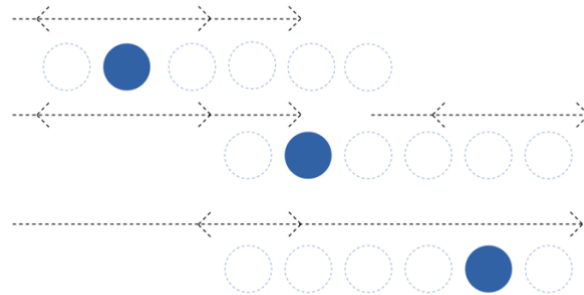
“Bellek oluşturma politikası, radikal kırılmalardan ziyade süreklilikler tarafından hareket ettirilen bir tarih imajı sunmak için nesnelere dayanması anlamında muhafazakardır. Ancak bu, Parthenon'un bir süreklilik imajı yansıtmak için yapıldığı anlamına gelmez. Anastilosis, sonuçta, bir kolaj ve süreksizlik estetiğine katılan modernist bir tekniktir... Anıt, zamansal farklılıkları özümseyebilecek, onları bir hiyerarşi içinde düzenleyebilecek ve görüntülerin çoğalmasından stratejik olarak yararlanabilecek bir tarihsel süreklilik içinde var olmak üzere tasarlandı.” (Allais, 2018, ss. 68-69)

Burada, Parthenon'un görsel bir araç olarak, zaman, mekân ve madde üzerine çalışan entelektüel bir grup tarafından belleğin seçici süreksizlikleri kullanarak sürekliliği sağlayan seçiciliği ve hiyerarşik yapılanması bir politik araç veya aracı olarak kullanıldığı iddiası öne çıkmaktadır. Bergson, bellek kavramını, zamanın homojen bölüntüleri yerine süreye (fr. duree) referans veren sürekli bir çokluk olarak ele alır (McKim, 2019). Çokluk olarak süre, Bergson'un genişleyen bellek-zaman diyagramında geçmişin şimdiye, şimdinin de geçmişe doğru nüfuz eden, şimdiki zamanın sürekli genişleyen bir geçmiş ile iç içe geçmiş nitelikler akışı olarak bir arada var olduğu yaklaşımı ile örtüşük görünmektedir (Şekil 3.2). Genişleyen zaman, belleği sabit biçimde saklamaz ve depolamaz; durağan bir görüntü yerine hareket halinde, farkı üreten çokluklara ve tekrarların özdeşliğinin imkansızlığına referans verir. Deleuze'e göre bu çokluk, şimdiki zamanın paradoksu ile, öznenin “kurulu zamandan geçerken zamanı kurması” ile açıklanabilir (Deleuze, 2006). Bu durumda hatırlama, genişleyen zaman ile sürekli bir değişim sürecine kapılır. Bellekte gelecek ve geçmişin tavırları değiş tokuş edilir ve geçmişin esnekliği ve yönetimi sürekli olarak yeniden yapılandırılarak üretilir (Bauman, 2018).

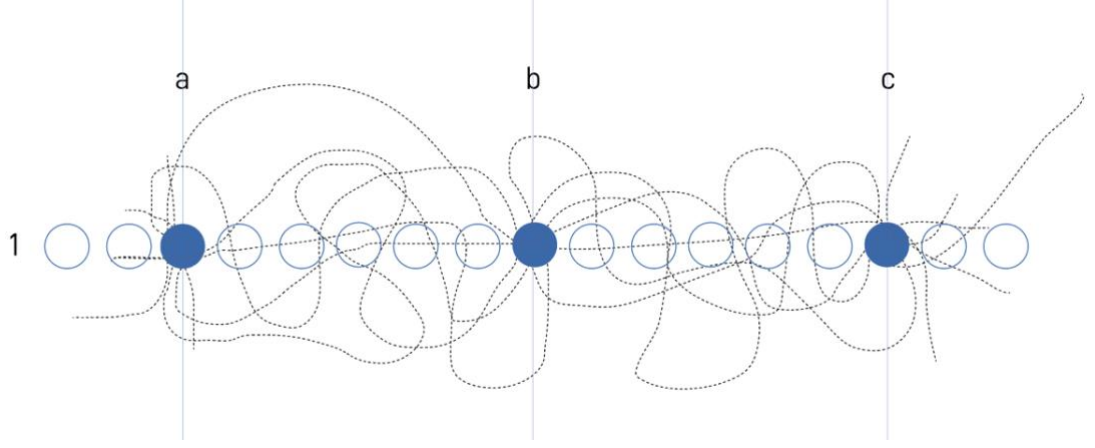

Şekil 3.2 : Bergson'un genişleyen bellek-zaman diyagramı (Bergson, 1988).

Meseleye bir de Einstein, kuantum zaman perspektifinden bakılacak olursa, en küçük “yapı taşı” olarak bilinen atom içerisindeki tüm zamanları barındıran mekân, zamansal olarak rölatiftir. Karen Barad, kuantum zaman üzerine yazılarında, kuantum süperpozisyonları ve buna bağlı olarak kuantum karışıklıklarını yeni ve eskinin bir arada var olabileceği zamansallık anlayışı olarak açıklar. Bununla birlikte, geçmişin bitmeyen ve geleceğin ortaya çıkacak şey olmadığı, dünyanın yinelemeli yeniden yapılandırmalarının sonucu olarak hatıralarını elinde tuttuğunu öne sürmektedir. Barad’a göre yeni ve eski çoklu zamansallıkların kırınımı ve rezonansı yolu ile iç içe geçerek bir arada var olabilir (Barad, 2018). Böylelikle bellek, sadece aklın öznel kapasitesi değil tekrarlı mekân zaman ve maddeleşme (ing. spacetime mattering) olarak anlaşılabilir. Bellek, dünyanın özgüllüğünde, yeniden yapılandırılmasında ve tortulaşan izlerinde yazılıdır. Genişleyen zaman ise, alternatif şimdilerin olasılığını içerebilir (Şekil 3.3 ve Şekil 3.4).

Şekil 3.3 : Tasarım sürecinde farklı bitiş ve başlangıçları gösteren diyagram.

Şekil 3.4 : Zamansallık düzeyleri arasındaki türetme. (a) noktası ve (b), (c) ekranları arasındaki olası düzeylerin zamansal sürecini gösteren diyagram.

Sonuç olarak, anastilosis nesnelere ve imgelere ile bellek oluşturma politikası olarak anlaşılabilir. Bellek, nesnelere ve zamansallık düzeyleri arasında türevlenerek farkı yaratabildiği gibi seçici nesnelere aracılığı ile zamanda askıda kalmaya neden olabilir. Bu nedenle, geçiş nesnelere olarak belleğin kentteki karşılaşma anları ve anlatıları önem kazanmaktadır. Şekil 3.5'te tezin anastilosis kavramı ekseninde ilişkisel ağı görülebilir. Bir kentsel metafor olarak anastilosis, kentin izlerini sürmek ve/veya yıkıntılaştırılmış kentin yeniden inşa politikalarını okumak için potansiyel aralık oluşturmaktadır. Yeniden inşa, bellek ile bağlantılı bir tasarım sürecidir. Bu nedenle, son yıllarda bellek kentsel yenileme pratikleri içerisinde tartışılmakta ve pek çok araştırma, kentsel yenilemeyi ortaya çıkarmak için bir mekanizma olarak kentteki hafıza mekânının nasıl kullanılacağına odaklanmaktadır. Kentin yıkıntı ve harabe oluşu anastilosisi bir teknik ve soru olarak ortaya çıkarmaktadır. Tezin sonraki bölümlerinde, harabe, bellek, zaman, temsil ve imgenin anastilosis kavramı ekseninde ilişkiselliği detaylı olarak incelenecektir. Alan çalışmaları ile inşa, yıkım, belgeleme ve mecralar arasındaki bağlantılar ve anlatılar açığa çıkarılacaktır.

3.2 Anastilosis, Yıkıntılaşıma ve Harabe

Harabe, bozulmamış bir anıtın üzerine daha dün bir kaza gibi gelmez. Başlangıçta harabe vardır. Harabe, ilk bakıştan itibaren imgenin başına gelendir. Harabe otoportredir, ... bir temsilin gölgede bırakıldığı andan itibaren geriye kalan veya bir hayalet olarak geri dönen şeydir. (Derrida, 1993, s. 68) ¹⁰

Harabe veya yıkıntı “bir alegori, bir hafıza sanatı, bir sembolik iktidar sahnesi, bir kimlik tarihi” olarak mimarlık tarih ve teorisinde konumlanır (Artun, 2019). Geçmiş aydınlanma ile birlikte 18. yüzyıl Roma harabeleri ve yazarı Francesco Colonna olduğu düşünülen *Hypnerotomachia Poliphili*'ye kadar uzandığı belirtilmektedir (Dillon, 2011). Antikiteye âşık olan Pholiphilio yolculuğu sırasında, rüyasında gördüğü harabeleri anlatısına katar. Harabe halindeki binalar ve tapınaklar, rüyanın özgürlüğünde zihinde yeniden canlandırılır. George Simmel'e göre harabeye metafizik bir sükûnet hakimdir, çünkü yapı, doğal çevresiyle bütünleşerek ait olduğu yere geri döner (Simmel, 1958). Harabe tarihinde zamanın yarattığı bozulma olumsuz bir durum olarak algılanmaz, hatta yıpranma ve çürüme zamanın akışını gösterir. Ayrıca, 20. yüzyılın başlarında Albert Speer tarafından ortaya konan harabe değeri (ing. ruin value) kavramı Roma harabelerinin uygarlığın ihtişamını hatırlatması gibi ideolojik sürekliliğin devamı olarak benimsenmiştir.

Walter Benjamin, düşüncenin alegorilerini harabeler içinde görür.¹¹ Antik uygarlığın alegorileri olan harabe ikonografileri 18.yüzyıl gravürleri ile yayılır. Arkeolog ve sanatçı G. B. Piranesi, Campo Marzio haritasında kenti farklı zamanlarındaki bellek fragmanları olarak temsil eder. Piranesi'nin seçici bellek fragmanları Freud ile benzerlik gösterir. Freud ve Piranesi'nin Roma'yı radikal yaklaşımlar ve geçmişin izlerinin ve parçalarının seçici kalıcılığını çürüme ve bozulma süreçleri ile yan yana getirdiklerini söyler (Allen, 1989). Piranesi, kentin mevcut dokusunu, seçilen bellek-zaman fragmanları ile yeniden inşa eder. Campo Marzio haritası ile Roma'nın tarihsel sürekliliğini bozarak yeni bir zamansal ve tarihsel okuma (ing. passage of time) önerir. Campo Marzio, tıpkı Gordon Matta-Clark'ın kesikleri gibi, kesiti açığa çıkaran

¹⁰ tr. çeviri İ. Naz Kaya.

¹¹ “Allegories are, in the realm of thought, what ruins are in the realm of things (Benjamin 2003/1928).”

kesikler ile ileri, geri ve bitişik hafızalar, mekânlar ve yazılar arasında bağ kurar. Anıtlar, geçmişin izlerini biriktiren fragmanlar ile spektral harabeler olarak tasvir edilmektedir. Stan Allen'a göre "tarihsel zamanın esnekliği" Piranesi'nin harabe temsillerinde gözlemlenebilir. Bu, bir yerin temsiline kendisi gibi sürekli inşa edildiğinde kentte meydana gelen gizli zamanları kodlayan bir stratejidir (Allen, 1989). Erika Naginski, Piranesi'nin uzak geçmişler veya kayıp kökenler konusunda nostaljik olmadığını, hatırlanan şeyleri temelde "yapıcı (constructive)" olarak kabul ettiğini, tarihi anlamlandırmaya ve biçimlendirmeye temel bir şekilde bağlı olduğunu söyler. Harabeleri "çifte kodlanmış şeyler" ve "hem hatırlama hem de hayal etme mekanizmaları" olarak tanımlar (Naginski, 2016). Piranesi'nin harabe düşüncesi Carceri hayali hapisanelerinde perspektif manipülasyonu, zaman ve mekânı birbiri içinde eriten sonsuz, yönsüz iç mekân tahayyülleri ile ortaya çıkmaktadır (Şekil 3.6).

Şekil 3.6 : Piranesi, Carceri, Title Page, 1745 (solda), (Url-15); Piranesi, Carceri, The Drawbridge, 1761 (sağda), (Url-16).

Carceri, doğal nesnelere ve dış dünyayı içine almayan, insan eliyle inşa edilmiş peyzajlar, kısmen harabe, bitmemiş binalar gibi görünen karmaşık ve limitsiz iç mekanlar sunmaktadır. Bu karmaşık iç mekân peyzajları, farklı perspektifler ile izleyiciyi şaşırtarak bir tür limitsizlik hissi yaratmaktadır. İnsan eylemini ikincil olarak ele alan bu peyzajlar büyük kentler ve metropollerde bir süredir uygulanmaktadır (Picon, 2000). Huyssen (2006), bu karmaşık iç mekânların oluşturduğu harabe görüntülerinin Piranesi'de "*nature morte*" yerine, kültürel olarak yıkıcı bir geçmişin

unutulması hakkında uyarı “*architettura morta*” yarattığını öne sürmektedir. Zaman ve mekânı birbirine karıştıran harabeler Piranesi’de “doğrusal zamanı sorgular” ve “modernitenin alegorileri” olarak okunabilir (Huysen, 2006).

“Harabelerin modern özgünlüğünden ancak, harabeye estetik ve politik olarak, modernitenin kendisi hakkında beslediği zamansal ve mekânsal şüpheler için mimari bir “şifre” olarak bakarsak bahsedebiliriz. Harabede, tarih mekânsallaştırılmış ve inşa edilmiş; mekân zamansallaştırılmış görünür.” (Huysen, 2006)

Piranesi, kenti karmaşık labirentler, kolektif mit yapımı üzerine inşa edilmiş ve şekillenmiş palimpsest çeviri ağları olarak görmektedir (Bloomer, 1993). Freud’un insan beyni için “sonsuz şehir” metaforunu kullanması gibi Piranesi de Roma harabelerinin gizli, saklı, kodlanmış öğelerinin varlığına işaret eder ve kodlar Freud’un ekran belleğinde belirttiği gibi ortaya çıkabilir (Bloomer, 1993).

Piranesi’ye benzer bir strateji ile Joseph Michael Gandy, İngiltere Bankası’nı tasvir ettiği on sekizinci yüzyıl Rönesans kesit perspektifinin konvansiyonlarını Piranesi harabe düşüncesi ile birleştirdiği aksonometrik kesit çiziminde, yapı tamamlanmış olmasına rağmen, bankanın çatısını iç mekânı bir nevi ifşa eder gibi ortaya çıkarır. İngiltere Bankası’nın hem harabe halinde hem de inşa halinde muğlak bir görüntüsünü yaratmaktadır (Şekil 3.7).

Şekil 3.7 : Joseph Michael Gandy, Bank of England (Url-17).

Jonathan Hill’e göre yıkıntılaşıma kaygısı canlıların ölümü ve yaşamının gözlemlenmesi, subjektif deneyim, parçalanmış kimlikler, aydınlanmanın getirdiği

köken ve arkeoloji araştırmaları, doğa, zaman ve hayal gücüne verilen değer ile 18. yüzyılda gündeme gelmektedir. “Mimari ve peyzajın, doğa ve kültürün bir melezi olan harabe, tamamlanmamış olduğu kadar tamamlanmış olanı, çürümenin yanı sıra büyümeyi, kayıp kadar potansiyeli, geçmişi olduğu kadar geleceği de temsil eder” (Hill, 2019).¹² Bu yönü ile harabenin yarı bina, yarı doğa olan geçici, muğlak yapısı, çürüme ve koruma, zaman ve mekân arasında diyalektik bir ilişki kurmaktadır. Julia Hell ve Andreas Schönle, *Modernitenin Kalıntıları*'nda, harabelerin eksiltiymiş yönünü “semantik-potansiyel” olarak nitelendirmektedir (Hell ve Schönle, 2008). Bu bağlamda, harabelerin eksikliğindeki boşluğun yazıt olarak materyal ötesi, yarı-nesne formu, anlatı ve zamansal inşa potansiyeli olduğu söylenebilir. Yıkıntılaşma, Piranesi gravürlerinde olduğu gibi yeni bir mimari kompozisyon sürecini başlatırken harabenin hikayesini ortaya çıkarır. Harabelerin anlatı potansiyeli, kayıp veya eksik nesnenin hatırlanması veya unutulması bellek ve harabe arasındaki analogik ilişkide ortaya çıktığı söylenebilir. Bir başka deyişle, harabelerin kayıp ve eksik parçalar ile hikâye anlatan hafıza nesnelere olduğu söylenebilir.

Harabeler geçmişin kalıntıları ve kanıtları olarak geleceğe dair birçok soru da üretmektedir. Walter Benjamin, diyalektik analiz yoluyla harabeleri geçmişin, geleceğin, geçiciliğin ve çürümenin daha iyi anlaşılmasını sağlayan artı-gerçeklikler (ing. artifacts) olarak görmüştü. Örneğin, bir harabe olarak pasajın alegorik figürü, Benjamin için “şeylerin geçiciliğinin takdirini” gösterdiği ve “biçimsiz parça”nın “organik bir parçanın tekiliğinden ziyade bir anlam çokluğu üretme yeteneğini örnekleği” için önemliydi (Rendell, 2021). Benjamin, Pasajlar'da biçimsiz, harap parçanın politikleştirilmiş potansiyeli ve görsel bir imge ya da nesne olarak, diyalektik çelişkiyi bir olayın açılımı yerine anda yakalamaya çalışan bir diyalektik imge olarak işleyişi ile ilgilenmektedir. Bu tür bir analiz, harabe estetiğinden ve deneyiminden ortaya çıkan politik olasılığı somutlaştırarak kapitalizmin yanılısamadan çıkarabilir (Akar, 2018). *Görmenin Diyalektiği*'nde (1991), Susan Buck-Morss, Benjamin'in diyalektik imaj aracılığı ile üretilen tanınma şokunun “rüya gören kolektifi politik bir “uyanişa” sarsacağını ileri sürmektedir (Akar, 2018).

Modern kültürde harabe kavramından bahsedildiğinde, iki farklı tarihsel dönem ayırt edilebilir. Birincisi, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda binaların, zamanla meydana

¹² tr. çeviri İ. Naz Kaya. (Hill, 2019, 32).

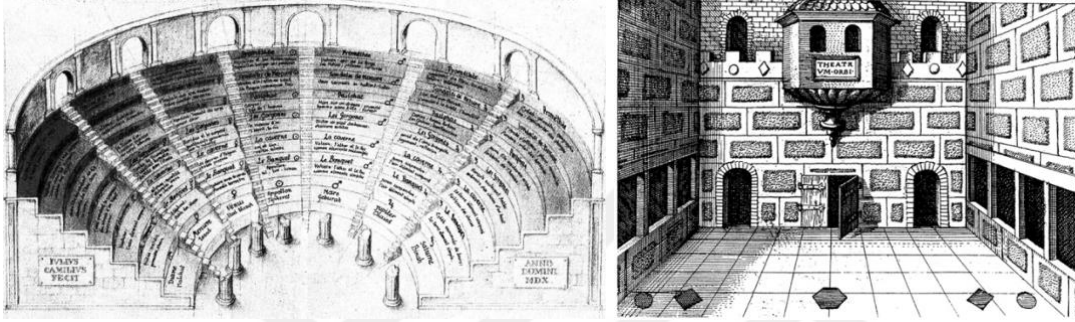
gelen çürümeden kaynaklanan doğal harabe durumundaki tasvirleri ve ikincisi, on dokuzuncu yüzyıldan günümüze, binaların ve nesnelerin farklı türde bir erozyon sürecinden geçtiği ve bunların “yapay harabeler” durumuna düşmesine neden olan tüketim toplumu dönemidir (Lahiji, 2013). Bölüm başlangıcındaki Derrida alıntısına geri dönülecek olursa, harabe başlangıçta bir ideoloji olarak vardır; “harabe daha çok hafızaya açılan göz veya hiçbir şey göstermeden görmenizi sağlayan bir delik gibidir” (Derrida, 1993). Bu referanslar doğrultusunda harabenin mimarlığın sürekli ve daima mevcut bir durumu olduğu söylenebilir. Bu saptama, günümüzde harabelerin zamansallığı ve geçiciliğinin kent planlamasında araştırılmasında yol göstericidir.

Özetle, harabeler antik çağdan beri mimari imgelemin geçmiş ile ilişkiyi ve zamansallığı yeniden inceleyen ve yeniden biçimlendiren alanlardır. Harabenin alternatif zamansallığı ve muğlaklığı edilgen, durağan, sabit biçimlerin aksine, zamansal olaylar ile iç içe açık yapılar oluşturur. Bu açıklık harabede, boşluk ve nesne arasındaki farklı bellek anlatıları ile doldurulur. Kayıp nesnenin anlatısı hem gücün geçiciliğinin hem de gücün varlığının göstergeleri hem zamanın geçiciliğinin hatırlatıcısı hem de sonsuzluğun formülü olarak muğlak ve belirsizdir. Harabeler kaybı ve potansiyeli aynı anda temsil edebilir. Harabenin tamamlanmamış anlatıları, kentsel mekâna farklı müdahale yöntemleri ile çevrilir. Bu durumda harabedeki boşluk, dinamik, sürekli ve geçişli olarak kentin ve belleğin anlatısına müdahil olur. Tarihsel ve çevresel ilişkileri zaman ve mekân diyalektiğinde yeniden inceleyerek kentsel müdahale yaklaşımlarını yeniden biçimlendirmeyi sağlayabilir. Harabenin boşluğu, belleğin anlatısına dönüşerek ve onu dönüştürerek kentteki aktörlere farklı aksiyonlar alma imkânı sunabilir.

3.3 Anastilosis, Kolektör ve Bellek

Bir önceki bölümde harabenin muğlaklığının bir zamanlar olanı hayal etmeye olanak tanıyan boşluklar ve kalıntılarda yazıt olarak ortaya çıktığı incelenmişti. Harabeyi deneyimleyen özne boşluklarda, parçaların ifade edilmemiş bütünlüğünü belirlemek için geçicilik ve kalıcılık, doğa ve kültür, güç ve hassasiyet, mevcudiyet ve yokluk arasında konumlanır (DeSilvey ve Edensor, 2013). Bu, izleyicinin harabe tarafından açıklanmayan boşluğu bir uzlaşma alanı olarak yeniden düşünmesini sağlamaktadır. Uzlaşma, harabedeki eksik parçaları bellek ile üretken ve yaratıcı bir deneyime dönüştürebilir. Bir başka deyişle, bellek, kayıp, boşluklu ve tamamlanmamış

harabeleri yeniden bir araya getirme veya hatırlama eylemi ile iç içe geçirebilir. Çünkü bellek, boşluklar ve nesnelere arasında haritalanan retorik bir biçimdir (Crimson, 2005). Walter Benjamin, belleğin imgeyi bir harabe olarak sunduğunu söylemektedir. Benjamin'e göre bellek yaşanılanların ortamıdır ve dil, belleğin, geçmişini keşfetmek için bir araç değil, onun tiyatrosu olduğunu gösterir (Benjamin, 1978). Benjamin'in koleksiyoner imgelerden oluşan belleğin tiyatrosu metaforunu, Giulio Camillo ve Robert Fludd anımsatıcı sistemler olarak somutlaştırma denemelerinde bulunmuştur (Şekil 3.8).

Şekil 3.8 : Giulio Camillo, Bellek Tiyatrosu, 1519-1544, (solda) (Url-18); Robert Fludd, Bellek Tiyatrosu, 1617-1638, (sağda) (Url-19).

Giulio Camillo, izleyen ve izlenen ilişkisini tersine çevirdiği bellek tiyatrosunu sahnede yer alan tek bir seyircinin izleyici konumundaki imgelere bakması için tasarlar. Özneyi sahneye, hatırlanacak şeyleri de seyirci koltuklarına yerleştiren tiyatro, arşiv bilgisinin öznenin perspektifinden bir performans olarak üretimini önermektedir. Böylelikle bilgi, öznenin performansında somutlaştırdığı hafızada konumlanmaktadır. Camillo'nun tiyatrosu, bir koltuktan tek bir sahneden izlendiği zamansallık yerine bir sahneden birçok koltuğun izlendiği çoklu zamansallığa geçişin farkındalığını üretmektedir. Robert Fludd ise bellek tiyatrosunu, sahne kurulumu, hayatın canlandırıldığı mahfaza, yerin yeniden inşası olarak temsil edilmektedir. Yates'in hafıza sanatı olarak gördüğü metin açıklığı veya Cache'ın yazıt tanımı, parçalardaki yaşantı ve hikayeler aracılığı ile kozmik düzende bir araya getirilmektedir. Mikrokozmetik düzende, parça dünyayı seyircinin görüşüne göre yeniden oluşturarak, sahneyi bilgiyi üreten, ipucu bulunabilen alana dönüştürmektedir. Fludd, yer ve yerin imgesi arasındaki bilgiyi seyircinin görüşüne göre, kurgulanmış perspektif bakış açısında keşfetmektedir. Belleğin imge ve yer arasındaki kurgu mekânı, Camillo'da kurgu bakışın imgelerin çoklu zamansallığa geçişindeki farkındalığı ile üretilmektedir.

Kurgulanmış bakış açısı ve hafıza imgeleri Thomas Cole'un *Mimarın Rüyası* çalışmasında da görülebilir (Şekil 3.9). Mimarın rüyası, Mısır, Yunan, Roma dönemlerine ait sembolik anlamları olan anıtsal parçaları bir araya getirerek mimarın hatırlama eylemi ile ilişkisini göstermektedir. Perde ve sütunların ardındaki sahne setinde mimari nesnelere, modeller ve alegorik koleksiyonlar olarak ortaya çıkmaktadır. Resmin önüne yerleştirilen kitapların üzerine uzanarak hayale dalan mimar, anıtsal ve gösterişli modellerin biriktiği zaman çizelgesinde elindeki plan çizimleri ile geçmiş ve geleceği hayal etmektedir. Tarihin zaman çizelgesinde geriye bakan mimar, sahnede büyük anıtları ve modelleri biriktirerek geriye dönük imgeleri ve fenomenleri çağırılmaktadır. Sahnenin gerçek ile hayal arasında geçmişten gelen nesnelere ile zamansal bir kurgu oluşturmasının yanı sıra, kurgunun geriye dönük sahnelenen nesnelere belirli seçkin imgelerin birlikteliği ile oluşturulduğu da söylenebilir.

Şekil 3.9 : Thomas Cole, *Mimarın Rüyası*, 1840 (Url-20).

Mimarlık ileriye düşünen bir pratik olsa da mantıkta örtük olarak retrospektif ve hayal gücüne dayalı eş zamanlı alternatif dürtüler arasında da konumlanabilir. Ancak mimarın rüyasındaki retroaktif yaklaşımda, doğrusal ilerleyen bir zaman çizelgesinde (Thomas Cole'un tek kaçışlı perspektife yaptığı gönderme) görünür olanın mikro tarih ve anlatılar yerine süreksiz olarak seçilerek sürekliliği sağlayan seçkin anıtlar ve meta anlatılar olması düşündürücüdür.

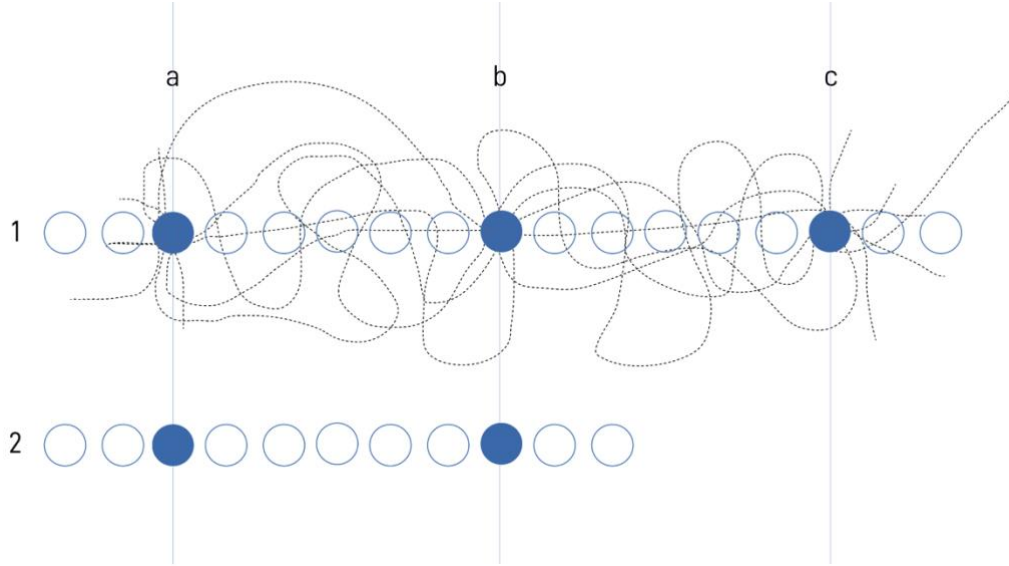
Özetle, belleğin küratörlük süreci, anlatı üzerinde hakimiyet sahibidir; hatırlamak veya unutmak için manipüle edilebilir veya bağlamın mevcut koşulları, izleri ve işaretleri ile yeniden düzenlenebilir. Bu doğrultuda, harabede kritik olanın anlatıyı bitmemiş ve boşluk olarak sunması olduğu söylenebilir. Bitmemişlik, kayıp nesne, eksik parça, boşluk, kolektör mimarın kurgulanmış bakış açısı ve boşluk doldurma yaklaşımı ile ilişkilendirilir. Sahne, hatırlama pratikleri ile bir nevi kurgusal denge halinde kalabilir veya anlatıyı tek bir perspektife indirgeyen temsili imge üretimine neden olabilir. Anastilosis bir metafor olarak, iki durum aralığındaki çekişmeyi (temsili imge ve zamanın daralması) veya uzlaşmayı (hatırlama pratikleri ve zamanın derinliği) temsil edebilir.

3.4 Ruminasyonlar

Harabeler belleğin temsili olduğu kadar, etimolojinin gösterdiği gibi, çürüme, harap, hasar, imha, yıkıntı ve öfke duygusunu da içermektedir. John McMorrough, *Ru(m)inasyonlar: Çağdaş Mimarlığın Eski Hatıraları*'nda ru(m)inasyonların, yıkıntılaştırma (ing. ruination) ve düşünceye dalma (ing. rumination) kavramlarının semantik yakınlığına referans vermektedir (McMorrough, 2008). Psikolojide ruminasyon kavramı tek bir olay, düşünce ve durumla ilgili tekrarlı ve sürekli meşguliyet durumu olarak tanımlanmaktadır (Url-21). Ruminasyonlar, “negatif döngüsel düşünme, inatçı ve yineleyen endişe ya da karamsarlık, obsesif-kompulsif davranış ve duygusuz bir ifadeyle, besleyici olmayan tüketimdir” (McMorrough, 2008). McMorrough'a göre, “yıkıntının (harabenin) önemi yalnızca (bir imge olarak) görüntüsü için değil, aynı zamanda (bir düşünce olarak) sürdürülme durumu için de geçerlidir” (McMorrough, 2008).

McMorrough, kentlerde ortaya çıkan yıkıcı eylemlere rağmen mimarların geçmişte yapılanlara tutunan bir zombi gibi isyan ettikleri davranış örüntülerini yeniden canlandırarak tekrar etmelerini eleştirir. Halbuki geçmiş deneyimi ve hatıraları ile yaşayan zombi, eski modellere dönmek yerine kendi koşulları içinde yeni modelleri üretebilir, dolayısıyla hafızayı eleştirel olarak yeniden yapılandırabilir. Bu yapılandırmaya, geçmişi tekrarlayan örüntüleri tekrarlamak ve onlara dönmek yerine içsel bakış, hikayeler, gündelik ritüeller, bedensel eylemler aracılığı ile edimsel yaklaşılabilir. Şekil 3.10'da zombinin zamansal rotasının şematik olarak temsil denemesi görülebilir. Zombi, zamansal noktalar arasında dolanarak modeli yeniden

yapılandırabildiği gibi aynı örüntüyü tekrarlayarak askıda kalan bir zamansal sıkışma içerisinde konumlanabilir. Bu negatif döngüsel düşünceye neden olan askıda kalma kentsel yenileme ile kent tanımının içinde somutlaşır.

Şekil 3.10 : (a) noktası ve (b), (c) ekranları arasındaki olası düzeylerin zamansal sürecini gösteren diyagram (1) ve zamanda asılı kalma (2) durumlarını gösteren diyagram.

Kayıp maddesellik üzerinde şok etkisi yaratan harabeler geçmiş ile ilişkiyi ve zamansallık anlayışını yeniden inceleyebilir ve yeniden biçimlendirebilir. Harabedeki boşluğun anlatısı, bellek parçaları ile yeniden şekillendirilirken içerisinde bulunduğu bağlamın ekonomik, kültürel ve sosyopolitik değerleri tarafından belirlenir. Harabeler sadece tartışmalı bir geçmişin kalıntılarını temsil etmez, aynı zamanda tartışmalı bir şimdi ve geleceği de temsil etmektedir (Akar, 2018). Yenileme çatışmalarının bir parçası olarak, bu coğrafyalar bir zamanlar yıkıma maruz kaldığı kadar bugün de inşaat, planlama, yasa ve yönetmelikler ile şekillenmektedir. Harabeye yapılan müdahaleler, yıkım, bakım, yenileme ve dönüşüm arasında zamansal bir denge sürecine girebilir veyahut radikal kopma stratejileri geliştirebilir.

3.5 Ruminatif Pozlama

... fotoğrafı diğer bazı atık kağıtlarla birlikte bellek deliğine attı... 'Kül oldu' dedi. 'Kül olduğunu bile anlamak olanaksız. Toz. Artık yok. Hiçbir zaman da olmadı.' 'Ama vardı! Hala da var! Belleğimizde var. Ben anımsıyorum. Siz de anımsıyorsunuz.' (Orwell, 2014/1949, ss. 213)

Bergson, *Madde ve Bellek*'te ne zaman bir anıyı geri getirmeye, hatırlamaya çalışsak, kendimizi şimdiki zamandan koparıp alt-jenerik bir edimin bilincine vardığımızı söyler. Bu edim ilk önce geçmişte, sonra geçmişin belirli bir bölgesinde "bir ayarlama ve adaptasyon işi, odaklayan kamera gibi bir şey" olarak karşımıza çıkar (Bergson, 1896/2021). Bununla birlikte Bergson, dünyayı imgeler dünyası olarak görmeyi önerir ve belleği geçmiş, şimdi ve gelecek arasında atlayan imge türü olarak tanımlar. Bergson, bedenin görevinin hatıraları biriktirmek değil, daha çok, "bilince geri getirmek için, mevcut durumu tamamlayacak ve aydınlatabilecek yararlı belleği seçmek" olduğunu öne sürmektedir. Ayrıca Bergson'un zamanlar arası etkileşim halindeki imge kavramı, bir doluluk felsefesi, "bütün imgeler bir şeydir" ve bir boşluk felsefesi "her şey sadece bir görüntüdür" arasında bir yakınlaşmaya izin verir. Doluluk ve boşluk arasındaki etkileşim, değişken eğrilikte, görüntünün bir anlatıdan diğerine geçişi sağlar (Cache, 1995).

Kentin çeşitli ve çok yönlü dönüşümlerini yakalamak için mimarlık kavramsal bir mercek olarak çalışmaktadır (Cupers ve diğ., 2020). Şekil 3.11'de Dün, Bugün, İstanbul sergisinden Murat Germen'in *Metrukiyetin Sathi Meşrutiyeti* çalışmasına ait fotoğraflar görülmektedir.

Şekil 3.11 : Bir tür ruminatif pozlama. *Metrukiyetin Sathi Meşrutiyeti*. Murat Germen, 2021. Dün, Bugün, İstanbul sergisinden fotoğraflar. Sakıp Sabancı Müzesi.

İstanbul'un harabe binalarının görüntülerine yer veren foto-yerleştirme İstanbul'un sosyo-kültürel ve mimari tarihinde sebep olduğu yol ayrımlarını incelemektedir. Ekonomik ve politik sebeplerden terk edilen bu harabeler, altyapıları da dahil olmak üzere, ile bellek kaybı arasında bir bağ bulunmaktadır. Fotoğraflar, kentsel müdahale süreçlerindeki anlaşmazlık, zıtlasma ve fikir ayrılıklarının ipuçlarını aramaya yönelerek tek yönlü bir gelişim ve dönüşüm zorlaması ve çoğulculuktan vazgeçmenin tehlikelerine işaret etmektedir.

Manhattan'da terk edilmiş demiryolunu kamusal parka dönüştüren The High Line, endüstriyel altyapının harabeye dönüşümündeki biyoçeşitlilik potansiyelini yorumlayarak demiryolu boyunca bir dizi mekâna özgü kentsel mikro anlatılar ile harabeyi dönüştürür. Terk edilmiş kamusal alanın dönüşümü, altyapının uyarlanabilir şekilde yeniden kullanımı, terk edilmişin yeni anlatılarını okumaya davet etmektedir. Paslanmış raylar, kent tarihinin değişken şekilde ortaya çıkan ve peyzaj içinde gizlenen indeksleri olarak görünürken, kaldırım doğal süreçler tarafından kademeli olarak kullanılacak şekilde kurgulanmaktadır. Harabedeki izler, zamansal olarak günün ihtiyaçları ile iç içe geçmektedir. Joel Sternfeld'in 2000'lerde çektiği High Line'ın terk edilmiş fotoğrafları endüstri ile doğa arasındaki ilişkiyi yakalar. Sternfeld'in fotoğrafları Iwan Baan'ın fotoğrafları ile karşılaştırıldığında Sternfeld'in High Line'ın tasarımı için katalog ve altlık oluşturduğu söylenebilir (Şekil 3.12).

Şekil 3.12 : Bir tür ruminatif pozlama 2. The High Line, Joel Sternfeld, solda, (Url-22); The High Line, Iwan Baan, Diller Scofidio Renfro, sağda, (Url-23).

2018'de bu altyapı, Mile-Long opera performansı ile kentlinin yere dair farklı hikayelerini paylaştığı yeni bir kolektif altyapıya bürünür (Şekil 3.13). Burada on yılı aşkın süredir çalışan Elizabeth Diller, “şehre bir çürüme ve yeniden doğuş olarak bakışın şehrin sakinlerinin hikayeleri hakkında yaratıcı bir yansıma fırsatı verdiğini”

ve projenin sosyo-kültürel etkinliklere ev sahipliği yaparak kolektif bir deneyim için kentsel sahneye dönüştüğünü belirtmektedir (Url-24). Bir mobilyanın nereden geldiği veya nasıl kullanıldığına dair küçük ölçekli anlatımlar veya soylulaşma ve aşinalık kaybı hikayeleri operanın ritmini oluşturur. High Line, harabenin limitsiz peyzajını hayal ile hatırlama peyzajı olarak sonsuz bir çizgide dönüştürür.

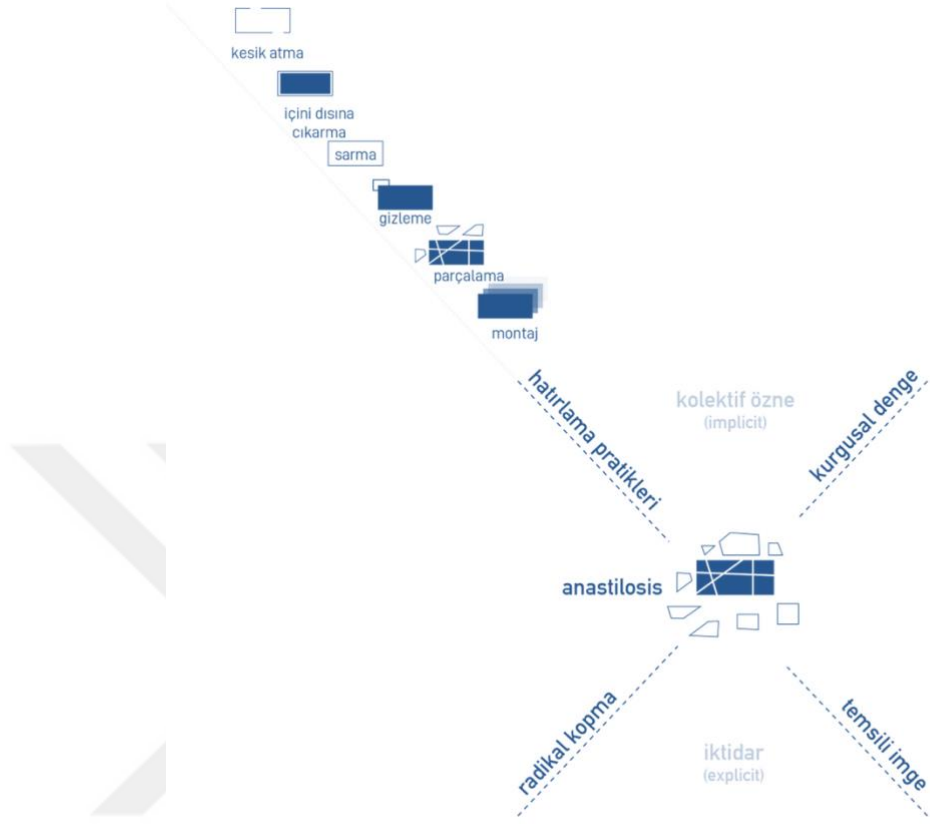

Şekil 3.13 : Mile Long Opera, Diller Scofidio Renfro (Url-24).

Fotoğraflar hatırlama ve unutmaya arasındaki diyalektik ilişkide, “karmaşık ve tartışmalı hafıza mekânlarıdır ve geçmişi bugüne getirmek için değil, insanın kendisini bilinmeyen bir geleceğe göre konumlandırmasını sağlamak” için üretilmektedir (Türel, 2021). Fotoğraflar, gerçekleşmiş eylemlerin hafızasını ve henüz gerçekleşmemiş olanın beklentisini çağrıştıran yer hissini iletebilirler (Lanuza, 2020). Murat Germen’in İstanbul’un Metrukiyetin Sathi Meşrutiyeti fotoğrafları ve High Line’in Joel Sternfeld ve Iwan Baan’ın öncesi-sonrası fotoğrafları bir tür ruminatif pozlamadır. Fotoğraflar hem arta kalanları hem de kaybın ve boşluğun kullanımlarını gözlemlemeyi sağlayabilir. Ruminatif pozlama, fotoğrafik görüntülerin merceğinden kente arkeolojik katmanlar ekleyerek, kenti yeniden okumayı ve yazmayı, olası ara mekânları araştırmayı, zamanı görmeyi sağlayabilir. “Maskelenmiş” müdahalelerin istenmeyen hatıralarını ortaya çıkarabilir. Önce ve sonra fotoğraflarının en can alıcı yanı, aralarındaki gediktir; bu gedikler de basit yorumlara mukavemet eder (Weizman ve Weizman, 2021). Boşluklar, yeni bir yer yazımı, yazma yeri yolu sağlayabilir.

Ruminatif pozlama, Freud’un ekran belleği ve Bergson’un odaklayan kamera referansları doğrultusunda ileri, geri ve bitişik hareketler ile odaklayan kamera gibi çalışmaktadır. Kenti, kentsel yenileme süreçlerini ve kentteki müdahaleleri okumak için kamera odakları oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ruminatif pozlama bellek fragmanları kenti, kentsel yenileme süreçlerini ve kentteki müdahaleleri okumak için

nesneler ve zamanlar arası kamera odakları ve pozlamaları oluşturarak kent soruşturmasına katkı koyan araçsal bir model olarak önerilmektedir (Şekil 3.14).

Şekil 3.14 : Ruminatif pozlama.

Ruminatif pozlama modelinde, ara kesitte bulunan anastilosis mekân, modeldeki aksiyon alma yönelimlerine göre şekillenmektedir. Anastilosis mekânın ürettiği seçici belleğin çift kodlu anlamları, negatif ve pozitif pozlayıcıları içermektedir. Hatırlama pratikleri ve kurgusal denge pozitif pozlayıcılar ile kolektif özneye yaklaşırken, negatif pozlayıcıları oluşturan radikal kopma ve temsili imge iktidara yaklaşmaktadır. Harabe anlatılarındaki kayıp ve eksik nesnelere, geçiş nesnesini oluşturan anastilosis mekânın anlatısal karşılaşmaları ile ortaya çıkmaktadır. Bu durumda geçiş nesnesi pozitif (kolektif özne) veya negatif pozlayıcıda (iktidar) vuku bulabilmektedir.

3.6 Bölüm Sonucu

Tezin kapsamını gösteren diyagramda (Şekil 3.15), bellek mekân, harabe ve anastilosis kavramları tez boyunca birbirlerini besleyen kavramlar olduğundan merkeze ve yan yana yerleştirilmiştir. Bu kavramların etrafında tez boyunca açılımları yapılan alt

4. İSTANBUL'A RUMİNATİF POZLAR İLE BAKIŞ

Tezin 3. bölümünde incelendiği üzere harabeler birçok bağlamda inceleme konusu olmuş ve geçmişin kalıntılarını günümüze taşıyan zaman pasajları olarak görülmektedir. Bu bölümde, harabelerin korunması ya da anıtsal kalıntılar olarak harabelere dönmek yerine kayıp parçaların ve nesnelerin kamusal yaşantıları, sosyopolitik ve ekonomik ilişkileri incelenmektedir. Harabeler, günümüzde yeniden inşa, dönüşüm ve kent yenilemesi konusunda birçok soruyu gündeme getirmektedir.

Ana Tsing, *Dünya'nın Sonundaki Mantar: Kapitalist bir Enkazda Hayat İhtimalleri Üzerine* kitabında kapitalist enkazlarda veya harabelerde yaşamayı başaran nedir diye sorar (Tsing, 2015). Tsing, atom bombası sonrası insanların müdahalede bulunduğu ormanlardaki toprakta kendiliğinden yetiştiği düşünülen matsutake mantarının farklı ülkelerdeki dolaşımı ile meta zincirinin parçası haline gelen izlerini sürmektedir. Soruya yanıtı, kolektif biçimde hayatta kalmayı sağlayan hatırlama pratikleri ile başka türlere, ötekiye bulaşmak ve onlarla bir araya gelmektir. O hâlde benzer soru kent planlaması ve müdahalelerine yönlendirilirse harabelerin kentsel mekândaki karşılaşmaları, kentlerin geçmiş, şimdi ve geleceğindeki farklı pozlamalarında ve pozisyonlarında neler söyleyebilir? Kentlerin gelişimi, inşaat faaliyetleri ve yeni talepleri karşısında harabeler hangi soruları gündeme getirebilir?

Tez çalışmasının 4. bölümü, şimdiye dek araştırılan kavram setleri ile İstanbul'un iki dönemine ait (1955-1960, 2000 sonrası) imar ve planlama çalışmalarının araştırmasını kapsamaktadır. Bu bölümde, anastilosis kavramı ile açığa çıkarılan kentin zamansal okumaları ve zamanda askıda kalma durumu İstanbul'daki kentsel müdahaleler ve ruminatif pozlama modeli üzerinden incelenmektedir. Ruminatif pozlama ile fotoğrafik görüntülerin merceğinden üretilerek zamanlar arasında konumlanan yapılı çevre yeniden okunarak belleğin geçiş mekânları araştırılmaktadır.

4.1 Ruminatif Pozlama, Zamanlar Arası, İstanbul

Farklı şekillerde yeniden üretme gücüne sahip kentler bitişik, üst üste binmiş, iç içe geçmiş hareketler ile geçmiş, bugün ve geleceğin izlerini toplar. Dolayısıyla zaman ile kaydedilen bellek katmanları olan kentler kolektif ve bireysel hafızaları geleceğe dair spekülasyonlarda süzerek birçok zamanı bir arada içerebilir. Kentsel mekânın bellek ile anıldığı İstanbul, ekonomik ve sosyal süreçler ile sürekli dönüşmekte, bozulmakta ve yeniden üretilmektedir. Bu çok katmanlı kimliği çeşitli olasılıklar, zamansal kesişme noktaları ve belleğin yeniden üretimi üzerinden anlatılmaktadır. İstanbul'un farklı yerlerinde uygulanan kentsel yenileme ve kentsel dönüşüm ile kenti etkileyen müdahaleler, gündelik hayat pratiklerini, rutinleri, alışkanlıkları da etkilemeye devam etmektedir. Şekil 4.1'deki farklı dönemlerde oluşturulan İstanbul haritaları, katmanlaşma sürecine dair izler sunmaktadır. Bu katmanlar zamansal ve mekânsal olarak kentin sürekli dönüşümü hakkında bilgi vermektedir. Kentin katmanlar arası yeniden okumaları, uzantıları ve kayıtları hatırlama ve unutma eylemleri ile mimarlığın anlamlarını araştırmaya davet eder.

Şekil 4.1 : İstanbul haritaları, Christoforo Buondelmonti, 1420-1430 civarı (solda), (Url-25); Matrakçı Nasuh, 1537 (sağda), (Url-26).

Son yıllarda İstanbul'un dönüşümü, öncekine eklenmek yerine daha çok var olanı kaldırıp yerine eksiksiz, mükemmel ve güzeli yerleştirme yaklaşımları ile gerçekleşmektedir. Mehmet Güteryüz, bu yaklaşımı eleştirdiği Şehre Doğru diptik çalışmasında (Şekil 4.2) "tahribi inşa eden" İstanbul'un kentleşmesini resmeder. Resim, bir yandan mekân ve zamanı tahrip ederek tahrip edilen kentin içerdiği çelişkileri bir yandan da kentin harabe oluşunu devinim içinde ele almaktadır.

Şekil 4.2 : Mehmet Güteryüz, Stamboli, Şehre Doğru, dyptic, 2012 (Url-27).

İstanbul'un geleceği geçmişlerinin yeniden tahayyül edilmesi ile gelişirken belleğin anlatısı kentsel müdahalenin anlatısına dönüşmekte ve kentsel dönüşüm konusundaki kamusal tartışmaları yönlendirmeye devam etmektedir. Bu tahayyüller yokluk ve mevcudiyet, görünmez ile görünür, özne ile nesne arasında yeni haritalamaları gerekli kılmaktadır. Bu haritalama, hatırlama pratikleri (zamanın algılanması) ve temsili imge oluşumu (zamanda askıda kalma) arasında salınmaktadır. Bu salınımında hem bir boşluk kapatıcı hem de bir sahne olarak belleğin anlatısı ile kentin neyi hatırlayacağı, neyi unutacağı ve unutmayı nasıl hatırlayacağı, kent ve aktörler arasında alınan kararlar ve zamanlar arası okumalar önemli hale gelmektedir. Bu durum, İstanbul'da "yeniden yazım" ve "kayıp İstanbul" söylemleri ile anlatsal olarak geçerlilik kazanmaktadır (Türel, 2021).

İstanbul'un yeniden yazımı ve kayıp söylemlerine 21.yüzyıl'ı etkileyen 20. Yüzyıl'ın ikinci yarısı ile artan dönüşüm faaliyetlerinin sebep olduğu söylenebilir. 1950'lerden itibaren nüfus yoğunluğunun kentlere taşınması, 2. Dünya Savaşı sonrası kentlerde yaşanan ekonomik etkiler ve tüketim ekonomisine geçiş kentlerdeki yıkım ve dönüşüm faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. İstanbul'da da 19. yüzyılın ikinci yarısında sokak düzenlemeleri ve altyapı modernizasyonuna paralel olarak dönüşüm faaliyetleri artmıştır. Mevcut dokunun yerini alan yollar ile genişleyen kentte boğaz köprüleri ve onları birbirine bağlayan otoyollar yeni gelişim alanları açmıştır. Yolların açılması ve kentlere göç beraberinde spekülatif konut gelişmelerine neden olmuş; bu da dönemin karikatür dergilerinden Akbaba'ya aşağıdaki (Şekil 4.3) imge ile yansımıştır.

Şekil 4.3 : Akbaba, 24 Aralık 1959 (Url-28).

Sonraki altmış yıllık süreçte ise, neoliberal kentleşme ve ekonomik küreselleşme baskın söylem haline gelmiştir. Bu da 1980'lerde, İstanbul'un, yüksek katlı binalar, kapalı siteler, alışveriş merkezleri, müzeler ve soylulaştırılan tarihi mahalleler ile "dünya şehri" olarak anılmaya çalışılmasını beraberinde getirmektedir. 2000'li yılların başında, İstanbul'da kentsel dönüşüm projeleri, büyük inşaat faaliyetleri, yenileme projeleri ve yeniden inşa faaliyetleri artmıştır. İstanbul Serbest Mimarlar Derneği'nin düzenlediği megalİstanbul web sayfası son on beş yılda farklı ölçeklerde planlanan ve uygulamaya geçirilen projelerin haritalamasında bu faaliyetlerin kentsel hafızadaki izleri görülebilmektedir (Şekil 4.4).

Şekil 4.4 : Mega İstanbul, İstanbul Serbest Mimarlar Derneği (Url-29).

İstanbul 1950'lerden bu yana yıkma ve yeniden yapma eylemleri ile dönüşürken, harabeler dönüşümün gerçekleştiği eşik alanları olarak bugünün, geçmişin ve devam eden müdahalelerin anlatısının kurulduğu nesnelere ve altlıklar olarak görülebilir. Sonraki bölümlerde, İstanbul'un imarının yıkmadan yapılamayacağı fikrinin kent planlamasına yerleşmeye başladığı 1950'lerdeki ve 2000 sonrasındaki dönüşüm süreçleri birlikte ve karşılaştırmalı olarak ele alınarak ruminatif pozlama modeli ile çeşitli alanlar test edilmektedir. Bu model ile, 2000 sonrasındaki İstanbul'daki ruminatif karşılaşmaların yeniden yazımı ve okuması yapılmaya hedeflenmektedir.

4.2 1955-1960 İstanbul

1936-1950 yılları arasında İstanbul'un planlamasında çalışan Henri Prost'un 1950 sonrasında İstanbul'daki görevine son verilmesi ile planların tatbiki ve planlanmamış alanların planlanması için imar çalışmaları genişletilmiştir. Bu çalışmaların öncesinde Truman Doktrini (1947) ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin Avrupa ile ekonomik iş birliklerini güçlendirilmek istemesi üzerine yapılan Marshall yardımları¹³ (1948-1951) milletler arası trafik yolları inşasına altlık oluşturmaktadır. Bu altlığın inşası Bozdoğan'a göre 1950'lerde mimarlık, politika, hükümetler ve tasarım profesyonelleri arasındaki ilişkiyi başlatmaktadır (Bozdoğan, 2016). Bu ilişkilerde müşavirler heyeti, belediye imar müdürlükleri, karayolları genel müdürlüğü ve iller bankası faaliyetlerin yürütülmesinde görevli önemli kurumlardı. Doğan Kuban,

¹³ Tarım, sanayi, askeri ve ulaşım ağını modernize etmek için Türkiye'ye yapılan kalkınma yardımı ve teknik yardım.

İstanbul Yazıları kitabında “yeni bir kent imgesi oluşturduğu dönem” olduğu için 1956-1960 arası dönemin İstanbul için önemli bir yeri olduğunu söyler (Kuban, 1998/2010). Büyük istimlaklar olarak adlandırılan dönemin imar faaliyetleri Başbakan Adnan Menderes, mimar Menderes¹⁴, tarafından yürütülür ve hedefi yollar ve meydanlar açmak, İstanbul’u güzelleştirmek ve dini yapıları onarmaktır (Ersel ve diğ., 2002). Bu dönemdeki uygulamalar daha çok “Hausmann etkisiyle başlatılmış, altyapı sorunlarının çözülmesine yönelik, plansız yollar açılmasına ya da mevcut yolların genişletilmesine dayalı uygulamalardı” (Hasol, 2001). 1956-1960 yılları arasında sürecek olan imar hareketleri 1956 tarihinde çıkarılan bir dizi istimlak kanunu ile başlamıştır. Uygulamalar, Cumhuriyet gazetesinde Nefes Alan İstanbul başlıkları ile yer bulmaktadır. Nefes Alan İstanbul başlıklı haber serisinde, İstanbul cihetinin yakın zamanda gelecekteki inanılmaz manzarası müjdelenerek, Beyoğlu ve Anadolu yakasındaki imar hareketleri ile gelecek tahayüllerinin geniş yollar, yıkılıp yerine daha büyüğü inşa edilecek köprüler, kaldırılacak, başka yere taşınacak ve yıkılacak binaların, yapı bloklarının fotoğrafları ile ele alındığı görülmektedir (Şekil 4.5).

Şekil 4.5 : Nefes alan İstanbul serisi, Cumhuriyet Gazetesi, Eylül-Ekim, 1956.

4 Ekim 1956 tarihli Cumhuriyet gazetesi’nde yer alan Nefes Alan İstanbul haberlerinin 6 numaralı serisindeki yeni imar kanunu büyük yenilikler getiriyor başlıklı haberde 9

¹⁴ İmar faaliyetlerinin hızlanması ile dönemin başbakanına verilen lakap.

Temmuz 1956 tarihinde kabul edilen kanunun getirdiği yenilikler yıkma işleri, muvakkat zaman için inşaat, umumi hizmetlere terk edilecek yerler, itiraz muamelelerinde yenilik, belediye hududu dışındaki yerler, maili inhidam binalar, tahvilat ve bono başlıkları ile iletilmiştir. Yıkma işleri ve imar kanunundaki değişiklik habere şu şekilde yansımıştır:

Yıkma İşleri: Eski kanunda bir inşaatın yıktırılabilmesi, kanuna aykırı olmasından başka sonuç itibariyle de mahzurlu olmasına ve ıslah imkânı bulunmamasına bağlıydı. Bu yüzden gayrikanuni bir inşaatın yıktırılması imkânsız denecek bir hale geliyordu. Yeni kanun ile gerek ruhsatlı gerekse ruhsatsız inşasının kanuni hükümlere aykırı bulunması dahilinde derhal yıktırılması icab etmektedir. (Cumhuriyet gazetesi, 4 Ekim 1956)

Bu dönemde, Sirkeci-Ataköy sahil yolu, Vatan ve Millet Caddeleri, Barbaros Bulvarı, Büyükdere Caddesi, Dolmabahçe-Karaköy, Vatan-Millet Caddeleri, Atatürk Bulvarı, Fevzi Paşa Caddesi, Londra Asfaltı, Karaköy Tophane arasındaki Kemeraltı Caddesi gibi önemli ulaşım aksları genişletilmiş veya açılmıştır (Şekil 4.6). Bu yol çalışmaları sırasında yeni kanun ile birlikte çokça bina tıraşlanmış veya yıkılmış yeni açılan yollara eklemenecek ticarethanelerin ve büyük binaların inşa edileceği bilgisi de çeşitli haberlerde paylaşılmıştır.

Şekil 4.6 : İstimplaklar sırasında İstanbul. Karaköy Meydanı (yukarıda), Millet caddesi yol genişletme çalışması (aşağıda, solda), Vatan ve Millet caddeleri hava fotoğrafı (aşağıda, sağda), (Url-30).

Menderes, İstanbul'un planlama sürecine ve yıkma işlerine yaklaşımını Dünya Gazetesi'nde bir hükümet meselesi olarak ele aldıklarından ve "kuyumcu titizliği ile tarihi değeri olan yerlerin feda edilmemesine gayret edildiğini; yıkılan camilerin harap ve zaten tarihi değeri olmayan camiler" olduğunu söylemektedir (Menderes, 1961). Dönemin yıkım ve inşa faaliyetleri çeşitli gazete ve dergilerde endişe ile karşılanmaktadır. Örneğin Arkitekt dergisinde, çeşitli yazarlar imarın hızından, yıkmak ile meşgul planlama yaklaşımından, şekilsizlikten, ölçsüzlükten, projesiz uygulamalardan endişelenmektedir. Zaman zaman bu endişeler İstanbul'un tarihi bir şehir olması ile ilişkilendirilmiş ve İstanbul'un "harabeler arasında gizlenmiş abidelerini, gidilemez yerlerdeki kıymetlerini ihya etmek ve onları vitrine koyar gibi ortaya çıkarmanın" bu endişeleri berteraf edebileceği paylaşılmıştır (Cumhuriyet, 24 Eylül 1956, Sayfa 5, Tarihi Eserler). Bununla birlikte uygulamalar, İstanbul'un altyapı modernizasyonu, ulaşılmayan kentin ulaşılabilir hale gelmesi, yolların ve meydanların neden ve kimin için açıldığı, eskiyen kentin yenilenmesi gibi konularda da tartışmaların başlamasına neden olmuştur. Bu iki yönlü tartışma Arkitekt dergisinin 1956 tarihli İstanbul'un İmarı Münasebetiyle ve diğeri 1959 tarihli İktibaslar yazılarında şu ifadeler ile geçmektedir:

Yıkımdan şikayet edenlere şunu hatırlatmak yerinde olur. İstanbul tarla değildir ki rahat rahat kadastro su yapılsın, yolları çizilsin, ve ona göre imal edilsin... Bazı yerler elbetteki yıkılacaktır ki, yeni yollar açılsın, ve etrafına medeni şehrimize yakışır binalar yapılsın... Eski yerleri yıkılanlar da modern, temiz meskenlere iş yerlerine kavuşsun. (Sayar, 1956)

Bu imar hareketlerini görmemezlikten gelmek insafsızlıktır. Meydanlar açılıyor, yollar genişletiliyor, İstanbul modern bir şehir oluyor... Bütün bunları görüyoruz. Ama bunların arkasında bir de göze çarpmayanlar var. Bu yollar niçin genişletilir, bu alanlar neden açılır? Üzerinden geçecek insanlar için değil mi? Beton yollardan, asfalt alanlardan gidip gelenler hangi insanlardır? (Anonim, 1959)

Yolların genişletilmesi, açılması, altyapının modernizasyonu İstanbul içi göçün başlangıcına neden olarak İstanbul'u açık kent haline getirmiştir (Boysan, 2020). Bununla birlikte, imar hareketleri, 1959'da İstanbul'un Avrupa ödülüne layık görülmesine neden olmuş; Cumhuriyet'in ilanından sonra başkentin Ankara'ya taşınması ile iki dünya savaşı arasındaki dönemde küçülmeye ve önemini yitirmeye başlayan İstanbul "tarih sahnesinde" yeniden önem kazanmaya başlamıştır.

Evet 1959 Avrupa mükâfatı, bu güzel şehrimize verilmiş bulunmaktadır. Çünkü İstanbul, tarihte eşi emsali görülmeyen bir hızla imar edilmekte, medenî bir kıyafet almakta ve

şimdiye kadar harabeler, gecekondular arasında örümceklenen, kaybolan bütün güzellikleri, ve en büyük tarihî ve dinî eserleri birer birer meydana çıkarılmaktadır. Unutmamak lâzımdır ki, elmas bile traş edilmeden kıymet kazanmaz. (Anonim, 1959)

1955-1960 arası dönemin yıkma ve yeniden yapma arasındaki paradoksal birlikteliğin İstanbul'daki başlangıcı olduğu söylenebilir. Sanayinin yaygınlaşması ve otomobil kullanımı ile hızın artması İstanbul'da altyapı modernizasyonunu beraberinde getirmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası harabe kente müdahale hızlı, plansız ve yıkma işlerini ön plana çıkaran dönüşüm yoluyla gerçekleşmiştir. Elbette dönemin endişeleri ele alındığında eskiyen kent yenilenmeye, ulaşılamayan kent ulaşılmaya ihtiyaç duymaktadır. Ancak, plansızlık nedeniyle birçok yapının yerinde yıkılması, mevcudun kaydedilmeden kaybedilmeye başlaması ve bu faaliyetlerin kimin için yapıldığı çeşitli gazete ve dergilerde dile getirilen kamusal sorular ve endişelerdir. Marshall yardımları ile başlayan altyapı modernizasyonunun amacı öncelikli olarak 2. Dünya Savaşı sonrası yıkıntılılaşan Avrupa ile bağı kurmak olsa da yollar ve meydanların çevresinde gelişen arsa spekülasyonları ve toplum üzerindeki etkileri uzun yıllar devam edecektir. Bu tarih aralığında gerçekleşen dönüşümlerin olduğu bölgelerde 2005 yılından sonra Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat, Yedikule kentsel dönüşüm projeleri, Aksaray Meydan Düzenlemesi, Beyazıt Meydan Düzenlemesi, Sirkeci Çevre Düzenleme Projesi, Salıpazarı Kruvaziyer Liman Alanı, MSGSÜ Çağdaş Sanat Müzesi ve Kabataş Ulaşım ve Aktarma Merkezi projeleri 2000 sonrasında başlayarak bu tezin yazıldığı süreyi de kapsayacak şekilde çokça tartışılacak olan kentsel müdahaleler arasındadır. İnşa etmek, yıkmak ve yenilemek arasında konumlandırılan bu müdahaleler kentli ve tasarımcılardan da benzer pozisyonları almalarını talep etmektedir. Süreksiz süreklilikler anlatının ruminatif şekillerde tekrarlanarak sistematize edilmesine ve lineer tarihsel gidiş gelişler ile gündelik anlatıların meta anlatılara dönüşmesine neden olmaktadır.

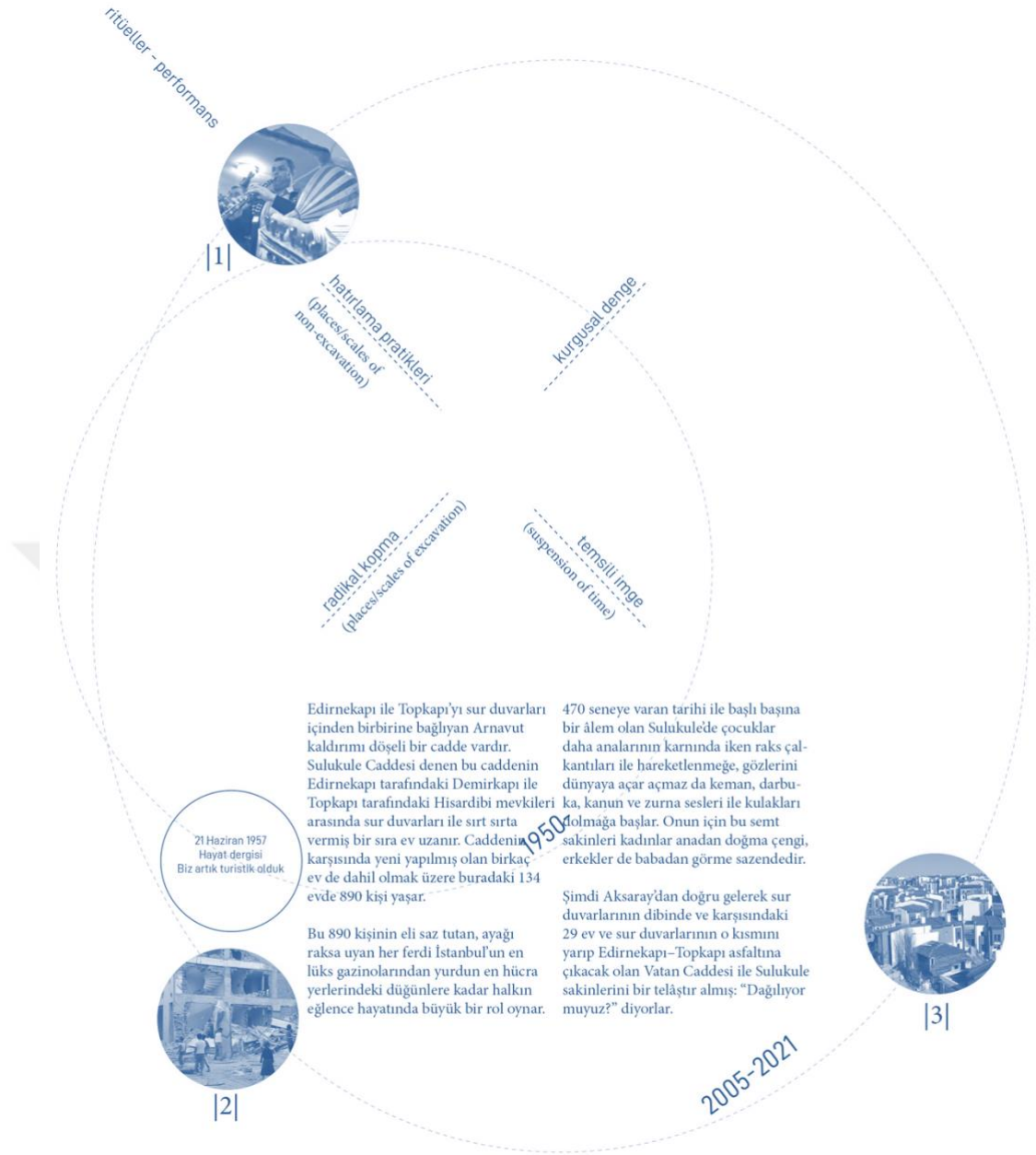
4.3 Ruminatif Pozlama, İstanbul

2005 yılında çıkan Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'undan sonra 2006 yılında Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat, Yedikule bölgeleri yenileme alanı ilan edilmiş; farklı tarihlerde yenileme projeleri İstanbul Yenileme Alanları Kurulu tarafından onaylanmıştır. Bu alanlar, 1950'lerde de altyapı modernizasyonu ile başlayan kentsel

yenileme süreçlerinden de etkilenmiştir. Bu bölümde, İstanbul'dan örnekler ile 1950'lerde başlayan sürecin 2000 sonrasında süreksizlikler ve süreklilikler üzerinden nasıl yeniden yapılandırıldığı ve sistematize edildiği incelenmektedir. Çizgisel bir yolda ilerlemeyip olaylar ve yıllar arasında sarmal çizen dönüşümün tekrarlı anlatısının kurulduğu tez kapsamında değinilecek örneklerden ilki Sulukule'dir. Sulukule, İstanbul'da nitel bir kayba neden olan ruminatif stratejilerin 2000 sonrasındaki benzer müdahalelerinin ilk uygulamalarındandır. 1950'lerde imar planlarının tarihi yarımada Aksaray'ı Topkapı'ya bağlayan Millet Caddesi (bugünkü adı ile Turgut Özal Caddesi) ve Yenikapı ile O3 karayolunu buluşturan Vatan Caddesi (bugünkü adı ile Adnan Menderes Caddesi) altyapımın inşası önemli unsurlarıdır. Vatan Caddesi yol yapım çalışmaları sırasında surların bir bölümü ve Roman mahallelerinin bir bölümünün yıkımı gerçekleşmiştir. 2005 yılında da TOKİ ve Fatih Belediyesi tarafından, Sulukule olarak adlandırılan Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri kentsel dönüşüm faaliyetleri başlatılmıştır (Şekil 4.7). Şekil 4.8'de, ruminatif pozlama modelinin geliştirildiği Sulukule incelemesi görülebilir. Modelde, zamansal okumalara imkân veren ölçekler ve kurgusal dengeyi sağlayan, katmanlaşan gündelik hayat pratikleri ve zamanla radikal kopmalara neden olan durumlar incelenebilmektedir. Sur duvarlarının dibinde, Edirnekapı-Topkapı asfaltına çıkacak Vatan Caddesi buradaki yaşantı, gazino ve eğlence kültürününün kaybına neden olmuştur.

Şekil 4.7 : Sulukule bölgesi dönüşüm projesi (Url-31 ve Url-32).

Şekil 4.8 : Ruminatif pozlama modelinin Sulukule üzerinden geliştirilmesi, 1950-2021 (Şekilde kullanılan görsel kaynakları 1 için: Url-33, 2 için: Url-34, 3 için Url-35; yazı için: Url-36).

1950'lerde bugün Kennedy caddesi olarak isimlendirilen Sirkeci-Florya arasındaki korniş yol da tarihi yarımada'yı sararak Vatan Caddesi'ne eklenen ulaşım akslarındandır. Bu aksın bağlandığı Yenikapı ve Yedikule semtleri de önemli bir ulaşım merkezi, dinlenme, eğlence ve turistik bölgeler olarak 1950'lerde İstanbul'un yeni baştan düzenlenmek istenen bölgelerindedir:

Şehrin İstanbul tarafından ayrıca Eminönü'nden başlayarak Sarayburnu'ndan Yeşilköy ve Floryaya kadar bir korniş yapılacaktır. Bu yol üzerinde Yenikapı semti, yeni baştan

düzenlenerek İstanbul tarafının istirahat, eğlence ve turistik bölgesi haline getirilecektir. Sahil yolu ile Marmara kıyıları bütün İstanbulluların istifadesine arz edilmiş olacaktır. (Cumhuriyet, 24 Eylül 1956, Sayfa 5, Şehrin Alacağı Yeni Çehre)

...Sahili takiben ve surların dışından Ahırkapı'ya ulaşacak yol yalnız iki semtte sahilden ayrılmak suretiyle Florya'ya varacaktır... Yenikapı'da 100 metrelik bir kısmın inşa faaliyetine geçilmiştir. (Şehir Haberleri, Florya Sirkeci Sahil Yolu, Cumhuriyet Gazetesi, 25 Ocak 1957)

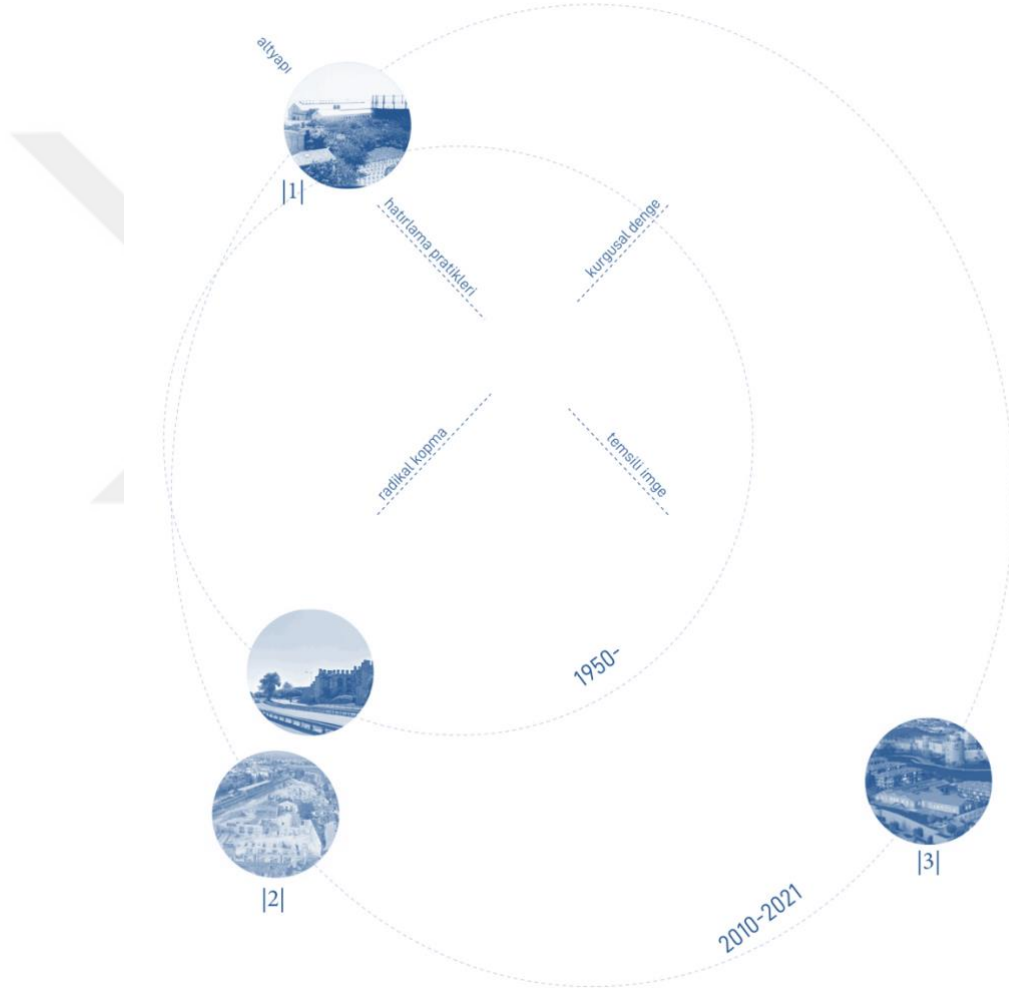
Şekil 4.9'da Yedikule'nin geçirdiği değişim hava fotoğraflarında görülebilmektedir. Yeni ulaşım yollarının, kavşakların açılması ve toplu ulaşım hattının gelmesinden sonra Yedikule tren istasyonu bitişiğindeki 1871-1997 tarihleri aralığında, demiryolu araçlarının bakım ve onarım faaliyetleri gerçekleştirilen CER atölyelerinin dönüşümü gerçekleşmektedir. Yirmi beş yıl boş kalarak harabeye dönüşen yapılar ve çevresi yeni bir kamusal başlangıç için potansiyel boşluklar gibi gözükse de bu dönüşüm, kamusallaştırılmadan yeniden işlevlendirilen rezidans daireler, loft daireler ve otel fonksiyonlarında kullanılmak üzere restore edilmektedir (Şekil 4.10). Yenileme ve dönüşüm, “geçmişin görkeminden geleceğin yaşamına” ve “tarihin içindeki zamansız duruş” tanımları ile yapılmaktadır. Şekil 4.11'de ruminatif pozlama modelinin Yedikule üzerinden geliştirildiği diyagram görülebilir.

Şekil 4.9 : Yedikule hava fotoğrafları, 1952 (Url-37), 2011, 2015, 2022.

Şekil 4.10 : Güntekin sokaktan bakış, 3 farklı katman; surlar, Yedikule konakları, Gazhane yapısı (Url-38).

Şekil 4.11 : Ruminatif pozlama modelinin Yedikule üzerinden geliştirilmesi, 1950-2021 (Şekilde kullanılan görsel kaynakları 1 için: Url-39, 2 için: Url-40, 3 için Url-41).

Bu bağlamda tartışılacak olan bölgelerden bir diğeri de Süleymaniye'dir (Şekil 4.12). 1950'lerde Süleymaniye ve çevresinde, biçimsiz görünüşü kaldırmak, Unkapanı'na doğru yeni siteler ve büro blokları inşa edebilmek için geniş bir istimlak ve temizlik ameliyesine girişileceği 29 Eylül tarihli Nefes Alan İstanbul:1, İstanbul cihetinin yakın

bir gelecekteki inanılmaz manzarası başlıklı Cumhuriyet gazetesi yazısında aktarılmaktadır. Yazıya göre Küçükpazar’da 450 ev yıktırılacak ve Atatürk Bulvarı ile Süleymaniye Cami’yi bağlayan dümdüz yeni bir bulvar daha inşa edilecektir:

Gazete ve arşiv araştırmalarında imar hareketleri sırasında Süleymaniye’nin Karaköy, Eminönü, oradan da sahil hattına bağlanacak yol çalışmasının, Küçükpazar semtini etkilediği, buradaki bazı yapıların yıkılmasına neden olduğu, yıkılan alanlara çoğunlukla yeni göç eden nüfusun yerleştiği ve Manifaturacılar çarşısı için yapılan yarışma projesi dışında fazla bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak süreç içerisinde yenilenmesine dair farklı yaklaşımlar geliştirilir.

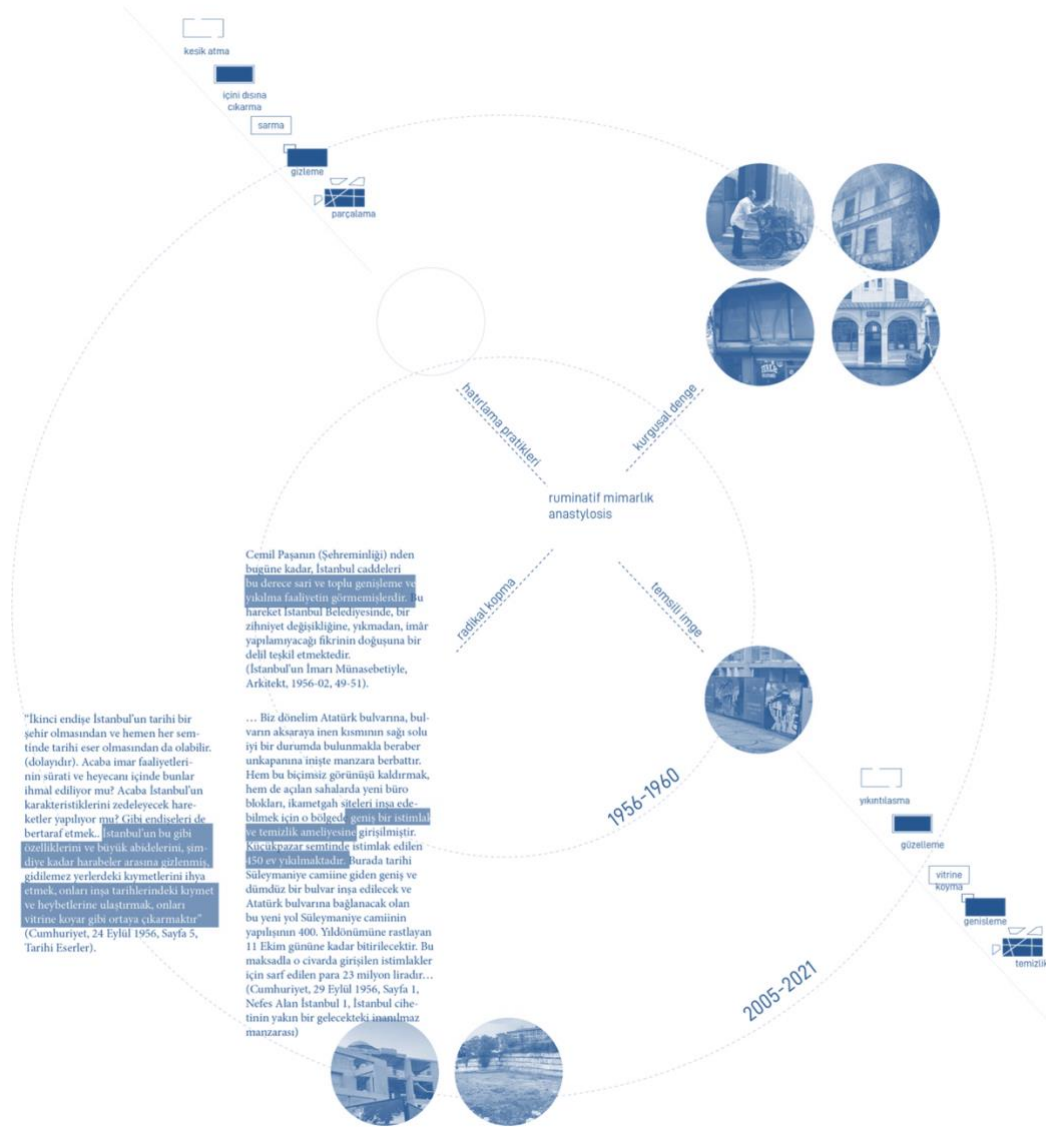

Şekil 4.12 : Süleymaniye Vefa caddesi ve Mehmetpaşa yokuşu kesişiminden bir fotoğraf, 3 farklı katman, güvenlik kukaları ve kulübesi.

Süleymaniye’de 1980’li yılların ortalarına kadar koruma ve yenileme projeleri yürüten Nezih Eldem, Arredamento Dergisi’ndeki *Tarih Bilinci ve Çağdaş Kişilik* yazısında tarihi çevreye yaklaşımını “varolan bir çevrede, bir öncekini söküp, yıkıp temelli değiştirmeden, ona yapısal elemanları geçici olarak takarak onu yeni bir amaca yönlendirmek ve bunu en az müdahaleyle başarmak” diye bahsetmektedir. Projelerinde bu tasarım yaklaşımını bir tür “geri dönüşü olan yenileme” olarak tariflemektedir (Eldem, 1992). 2000’li yıllardan sonra dün, bugün, yarın yalnızca cepheleri korunarak yenilenen Süleymaniye’nin (Şekil 4.13) yenilenmesinde düşünsel olarak hala bu görüşün yenilikçi yönleri görülebilmektedir. Bugünden bakıldığında ise yılları içinde yıkma ve yapma arasında tarihsel referanslarında askıda kalmış tarihi yapısına tekrar tekrar ve yeniden kavuşmaya çalışan bir Süleymaniye ile karşılaşmaktadır (Şekil 4.14).

Şekil 4.13 : Dün, Bugün, Yarın, Süleymaniye (Url-42).

Şekil 4.14 : Ruminatif pozlama modelinin Süleymaniye üzerinden geliştirilmesi, 1950-2021.

1950'lerdeki yıkım sürecinde altyapı modernizasyonundan etkilenen bölgelerden bir diğeri de Karaköy'dür. Liman kenti olan Karaköy ve Süleymaniye'nin farklı sosyal sınıflar, farklı geçmişler ve farklı işlevlere ev sahipliği yapmış kozmopolit yapısının

yıkımlar ile birlikte bu dönemde kaybolduğu söylenmektedir. Taksim’de de istimlak hareketi başlıyor başlıklı haberde bu kaybın temsilinin neredeyse bir Superstudio kolajı gibi temsil edilmesi ilginçtir. Kolajda, meydan genişletme çalışmasında Ziraat bankasının bulunduğu blok ve Taksim’in açılması için Taksim sineması ve Fransız konsolosluğu karşısındaki dükkanlar bloğu istimlak edileceği bilgisi paylaşılmaktadır (Şekil 4.15).

Şekil 4.15 : Taksimde de istimlak hareketi başlıyor, 22 Mayıs 1958, Milliyet Gazetesi.

Karaköy’de artan araba trafiği için Kemeraltı caddesinin açılması takibinde meydanın açılması, yaya yolunun sokak kotundan kopartılarak yer altına alınması hem dönemin gazetelerine hem de Arkitekt dergisine yansımıştır. Karaköy sokağının bir meydan haline getirilmesi, Karaköy Bebek sahil yolunun açılması bu zamana kadar görmedikleri ve alışmadıkları bir imâr faaliyetine şahit olan İstanbullular’ı memnun edeceği düşünülmektedir (Sayar, 1956). Ancak faaliyetlerin yeterince etüdler yapılmadan gerçekleştirilmesinden, belediyenin elinde bu faaliyetler için mevcut bir plan olmamasından ve faaliyetlerin temposundan endişe edilmektedir. Bu endişeler, henüz trafiği tıkayan, saatler kaybına neden olan düğümler, meydanlar ve yolların açılacağı müjdenlendikten beş gün sonra 29 Eylül 1956 tarihli Cumhuriyet gazetesi haberine göre Karaköy’de Domuz Sokağı ve Karaköy Palas arasındaki bloğun

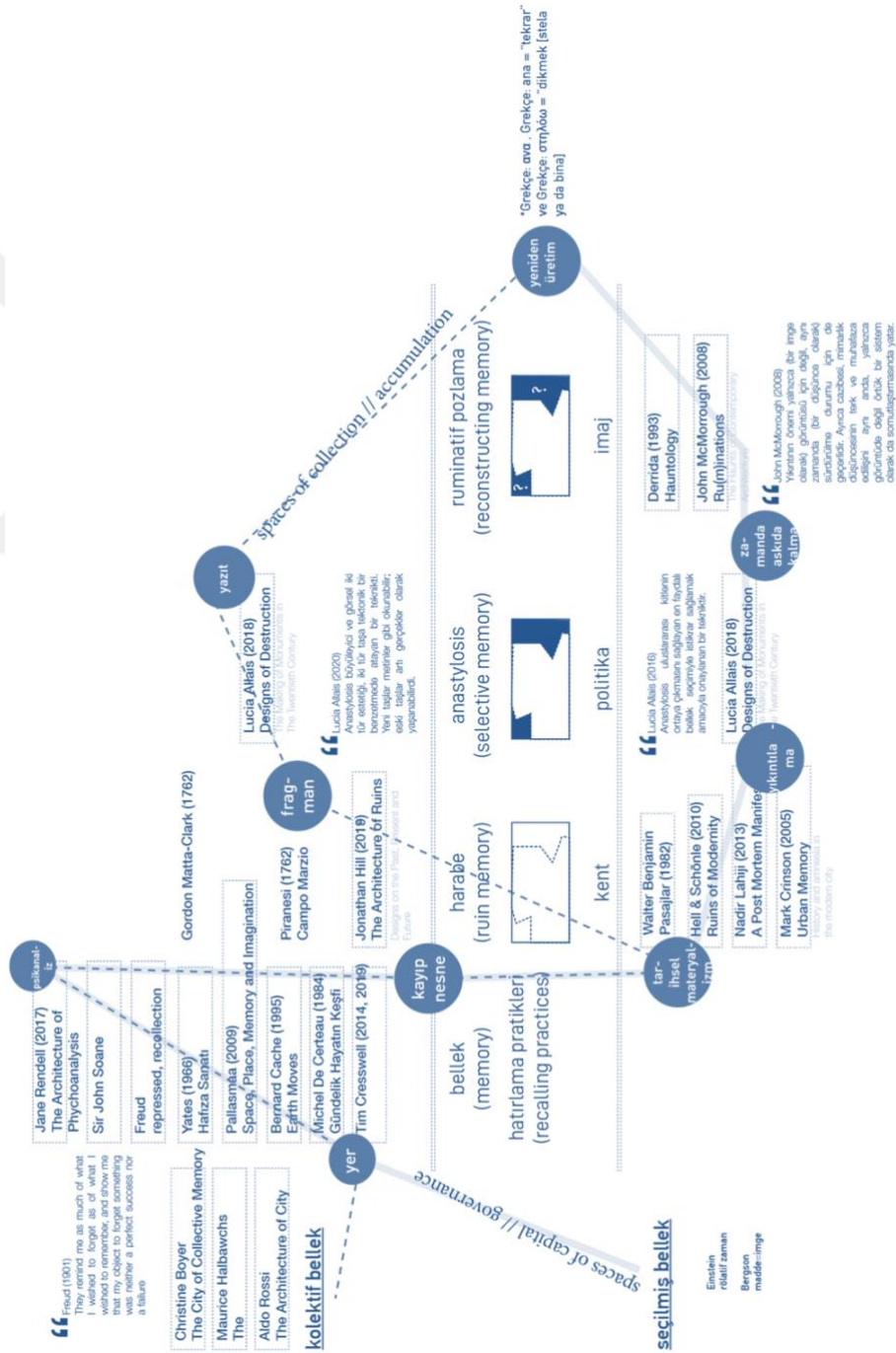
yıkılmasına karar verilmesi üzerine imar ve istimlak işine ilk itiraz ile yükselmiştir (Cumhuriyet, 29 Eylül 1956, Sayfa 2, ilk itiraz). Açılan meydanın toplumdaki yankıları ise ne trafik sorununu çözdüğünden ne de toplumu mutlu ettiği yazılmıştır. Karaköy meydanındaki boşluğun açılması ve zaman ile her çeşit taşıt, simitçi, köfteci, seyyar satıcılar, barakadaki sigara satışı ile yavaş yavaş bit pazarına dönüştüğü belirtilmiştir (Şekil 4.16, sağda). Farklı roller ve farklı eylemlerin gerçekleştiği kentsel nesnelere aracılığı ile farklı aktörlerin meydanı sahiplenmesi, Karaköy’ün gündelik hayatının meydana sızması, düzensizlik, nizamsızlık ve intizamsızlık yüzünden keşmekeşe dönüştüğü şeklinde yorumlanmıştır.

Şekil 4.16 : Yeni Trafik Düzeni, Cumhuriyet Gazetesi, 12 Haziran, 1963 (solda); Karaköy Pazarı, Vatan Gazetesi, (sağda).

Meydan ve yol genişletme çalışmasının olduğu alanlarda birçok blok ve han yıkılmış ve buradaki mahallelerde yaşayan gayrimüslimler, etnik ve dini azınlıklar İstanbul’u terk etmek zorunda kalmıştır. Bu müdahaleler günümüzün fiziksel ve algısal mekansallığını da değiştirmiştir (Şekil 4.17). Bugün, Karaköy’ün dönüşümü Galataport projesi ve çevre çalışmaları ile kentsel gündelik yaşamda hala gözlemlenebilmektedir. 50’lerde başlayan sarmal dönüşüm süreci Karaköy’ün ticaret merkezi haline gelmesine ve 2000 sonrasında İstanbul’un “ulusötesi seçkin şirketler için bir iş platformu ve küresel yaşam tarzlarının kozmopolit tüketicileri için bir oyun alanı” haline gelmeye başlamasına neden olmuştur (Keyder, 2010). Liman İşletmeleri Binası ve Yolcu Salonu binalarının dönüşümleri buna birer örnektir. Şekil 4.18’de ruminatif pozlama modelinin Karaköy üzerinden geliştirildiği diyagram görülebilir.

incelenen alan çalışmalarında yollar, meydanlar ve bulvarlar gibi altyapıların açtığı boşluk tanımları süreklilikler ve süreksizlikleri kullanan bellek politikaları ile dönüştüğü görülmektedir. Bauman'ın “öznenin var olmaya çalıştığı boşluk korkusu” pozlayıcılarda görüldüğü üzere farklı anlatılar ile doldurulmuştur (Bauman,2009). Bu noktada, anastilosisin konumlandığı tezin kuramsal şemasındaki bağları gösteren diyagramı hatırlatarak bölüm sonucuna ulaşmak yerinde ve zamanında olabilir (Şekil 4.19).

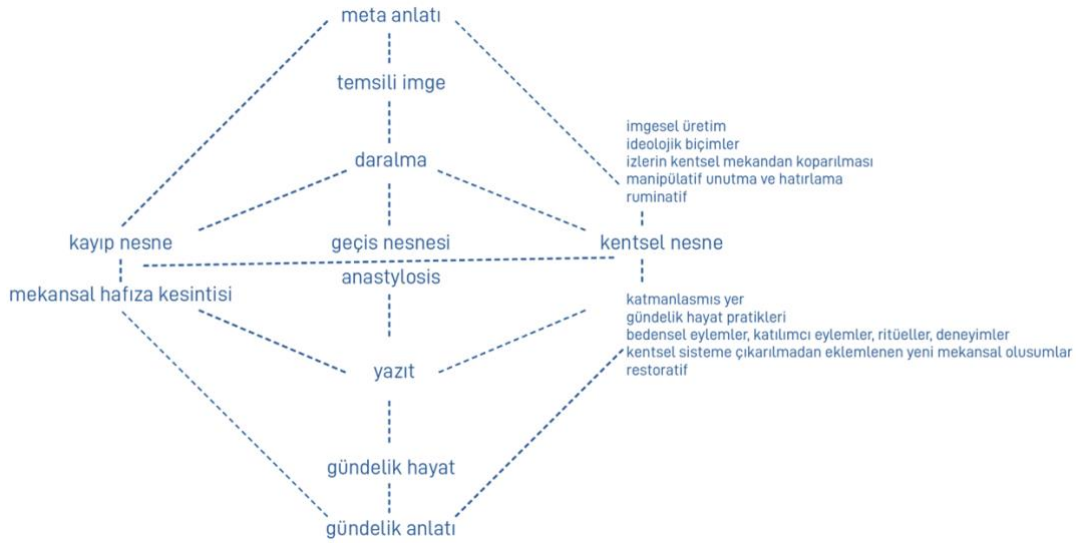

Şekil 4.19 : Tezin kuramsal şemasındaki bağları gösteren diyagram.

4.4 Bölüm Sonucu

Harabeler kayıp kadar potansiyeli temsil eden metafor ve doğa ile kültürü birleştiren çevresel model (Hill, 2022) ise boşluğundaki veya kayıp parçalarındaki ipuçları, alternatif bir geçmişin yanı sıra olası bir geleceğe işaret ediyor olabilir. Bununla birlikte, harabelerin kent içindeki varlıkları ve yoklukları de Sola Morales'in tanımladığı açıklık, alternatiflik, tuhaflık, belirsizlik, muğlaklık durumları hafıza ile örtüşmektedir (de Sola Morales, 1995). Bu belirsiz ara koşul, alternatif yorumlar ve zamansallıkları, yazılı olmayan tarihleri barındırarak türdeş bir kentin çerçevesi dışında yeni olanaklar sunabilir. Bir yarı-nesne olan harabenin izleri, bazen bir şey, bazen bir anlatı, bazen de toplumsal bir bağ olarak görünür. Harabedeki boşluk, bulunduğu bağlamın ekonomik, kültürel ve sosyopolitik değerleri tarafından belirlenmektedir. Harabe, çürüme, iyileşme ve ölüme yol açabilen canlılık veya hareketsizlik gibi özellikleri devreye sokabilir. İyileşme ve ölüm arasında aktörler tarafından alınan karar noktalarını tanımladığı için harabe değer yüklüdür; kriz ya da karar noktası olarak birçok zamanı ve ölçeği bir araya getirir. Tez, bu nedenle harabeye bakmayı bir yöntem olarak önererek harabeyi hem yerin koşulu hem de yapıyı çevrenin anlaşılmasında ve tasarımında potansiyel bir aracı olarak keşfetmek için ruminatif pozlama modelini geliştirir.

Anastilosis bu bağlamda, tez kapsamında kenti bellek-mekân-zaman eksenlerinde okumak için kayıp parçaların izlerini arayan ve gelecek metinlerin yazımını içeren zamansal bir teknik olarak bellek politikalarını oluşturan geçiş mekanlarında ortaya çıkmaktadır. Bellek politikalarının bugünün mimari tasarım yaklaşımları haline gelmesi ile anastilosis, kayıp nesne, harabe ve kentsel mekân arasındaki müdahale alanlarını tarifleyen geçiş nesnelere ve anlatıları oluşturmaktadır. Şekil 4.20'de tez kapsamında şimdiye dek sürdürülen tartışmalar, belleğin başkalaşım sürecini gösteren diyagramda özetlenmektedir. Diyagram, kente dair güncel yorum ve ideolojileri ortaya çıkarabilir, artzamanlı, eş zamanlı ve anakronik olarak belleğin anlatıları ile kentin yeniden okunmasını ve yazılmasını sağlayabilir. Bu nedenle diyagramın geçişli ve dinamik olarak yeniden okumalara açık olduğu söylenebilir.

Şekil 4.20 : Belleğin nesnelere üzerinden başkalaşım sürecini gösteren diyagram. (Rendell 2017, Psikanaliz ve Mimarlık çalışmalarındaki kayıp nesne, geçiş nesnesi ve ortam / kurgu başlıkları ve içeriğinden referans ile üretilmiştir; diyagram tez kapsamındaki literatür araştırmaları ve referanslar ile genişletilmiştir.)

2000’li yılların başlarından itibaren giderek daha fazla sahnelenen İstanbul’da kentsel mekân dönüşümleri neoliberal politikalar etkisi altında sürdürülmektedir. Kentsel müdahalenin kolektif uygulamalarının zayıflığından ve müdahalelerin seçiciliğinden kaynaklı olarak kentsel belleğin “bitişik hareketlerle” topluma kazandırılması mümkün olamamaktadır. Bu da kentte bir tür mekânda ve zamanda asılı kalmaya neden olmaktadır (Şekil 3.10). Kentsel dönüşümün ranta dayalı bir araç haline gelmesi ve kentin kazanç sağlama aracı olarak görülmesi hatırlama pratiklerinin yörüngesini ve araçsallığını olumlu (kapsayıcı) yaklaşımlardan ulus ve ulus ötesi hedefler için kasıtlı hafıza kazanımları ile temsili imge oluşumuna neden olabilecek olumsuz (dışlayıcı) yönde kaydırabilmektedir. Bu kuramsal paradigmayı kentte okuyabilmek için ruminatif pozlama modeli önerilmiştir (Şekil 3.14). Ruminatif pozlama, negatif (dışlayıcı) uzamda radikal kopmaları, bağlamından kopartılan ve geçmişten gelen temsilleri göstermektedir. Buna karşılık pozitif (kapsayıcı) uzamda kurgusal dengeyi sağlayan hatırlama pratiklerinde gündelik hayattaki olaylar ve yaşantı katmanları bulunmaktadır. Fotoğraf terimleri ansiklopedik sözlüğüne göre baskı, “bir negatifin içinden geçirilen ışık ile kart üzerinde oluşturulan pozitif görüntü” olarak tanımlanmaktadır (Url-48). Fotoğraf, negatif ve pozitif pozlayıcılar arasında, “dünyanın hafızamıza ve hayal gücümüze girmesine” izin verir (de Sola Morales, 1995). Bu nedenle, fotoğrafın farklı mecralarda ve medya arayüzlerindeki sirkülasyonu kendi koleksiyonlarını üreten kent için önemli hale gelmektedir.

Kentler neoliberal politikalar, rantçı yaklaşımlar ve radikal kopmalar sonucu oluşan bellek kesintileri ile heterojenliklerini kaybetmeye başlamıştır. Dönüşüm yoluyla heterojenliğini kaybeden kentte “kent hakkı” (Lefebvre, 2016) sorgulanır hale gelmektedir. Hatıralar, meta olarak dolaşırken onları tüketen bireylerin şimdiki zamanda hareket etmelerini, üretken ve kent ile ilişkilenen üyeleri olmalarını engelleyebilir. Hızla üretilen ve tüketilen seçici hafıza imgeleri ile değerlendirilen kentte anlatıcı referanslarını kaybederken şehirden yabancılaşır; bu da hafıza uygulamalarına kritik yaklaşılması gerekliliğini doğurmaktadır; mimarın ve mimarlığın rolünün unutkan olmasını giderek zorlaştırmaktadır. Pek çok hiperamnezi semptomu gösteren ve aynı zamanda post-belleğe olan kentsel bellek paradoksu nedensel ilişkiler saptanarak çözümlenebilir ve çözülebilir. Tezin başından bu yana tartışılacak olan bu paradoksal yapılanma felsefede Theseus’un gemisindeki¹⁵ benzer paradoksal yapılanmaya benzetilebilir. Bu paradoksal yapılanma, ruminatif pozlama aracılığı ile artık olmayan, var olan ve henüz olmayan arasındaki ilişkilerin çözülmesine katkı sağlamaktadır.

Alan çalışmalarında kentin önceki varoluşların tanınabilir ve taşınabilir izlerini yalnızca temsili olarak taşıdığı görülmektedir. Bu durumun kent deneyimini zaman içinde derinliği ve hafızası olmayan bir yüzeye indirgemeye başladığı söylenebilir. Tez kapsamında incelenen 1950’lerdeki imar hareketleri, modernizmin toplumsal gündemini henüz kapitalist piyasalara teslim etmediği geçiş anı olarak çalışma odağı haline gelmektedir. 1950’lerde sanayi ve otomobilin yaygınlaşması ile gelişen hızlı kentleşme, İstanbul’da beraberinde apartmanlaşma ve gecekondulaşmayı başlatmıştır. Bu, hem konutun dönemin bazı mimarları tarafından sosyal bir endişe olarak ele alınmasını hem de iyi yaşam için tasarlanmış ulusötesi estetik meşguliyeti beraberinde getirmiştir (Bozdoğan, 2016). Açılan yollar ve meydanlar, 1950’lerde yayaları zemin ve sokak kotundan koparıırken 2000 sonrasında aynı meydanlar viyadük ve tüneller ile geçilen kavşaklara dönüşmüştür. Boşluğun anlatısı 2000 sonrasında yeniden yapılandırılarak süreklilikler ve süresizlikleri kullanan bellek politikaları ile tartışılmaya başlanmıştır. 4.3. bölüm kapsamında incelenen alan çalışmalarının ve ruminatif pozların gösterdiği üzere, İstanbul’un modernleşme sürecinin kolektif

¹⁵ Theseus’un gemisi felsefede bir paradoksa işaret eder. Hatıra olarak muhafaza edilen geminin zamanla eskiyen parçalarının değiştirilmedik parça kalmayınca kadar değiştirilmesiyle geminin hala Theseus’un gemisi olup olmadığını sorar.

hafızadan silinebilecek bir tarih olduğunu düşünmek belki de doğru olmayabilir (Gül, 2015; Bozdoğan, 2016).

Bellek anlatılarında geçmişe ait imgeler de geleceğe dair tahayyüller de esasen bugüne dair yorumlar ve endişelerdir. Üretilen yeni koşullar, kentsel yapım biçimleri olarak özelleştirme ve sermaye yatırımı için işlevsel olabilir; ancak kentte zamanla biriken kültürel ve sosyal karmaşıklık ile ortaya çıkan çoklukların tekilliğe indirgenmesine sebep olabilir. Bu tekilleşme, geçmişin temsillerini kâr amaçlı nesnelere dönüştürmesi ile hafızayı metalaştırabilir. Halbuki kentsel mekânlar sirkülasyona giren zamanların birer temsilleri ise gündelik hayat belleğin genişleyen zaman ve derinliğinde tüm zamansallıkları kapsayacak şekilde tekrar tekrar icat edilerek olağan süreçler ile dönüşebilir veya dönüştürülebilir. Çünkü gündelik hayat her gün yeni deneyimleri ve yeni anlatı kurgularını çoğaltarak kentsel mekânda yeni aralıkların ortaya çıkmasını sağlayabilecek potansiyeli geliştirir. Ruminatif pozların pozitif pozlayıcıları, kentteki farklı aktörlerin hatırlama pratikleri ile kolektif yeni ittifaklar, yeni anlamlar, yeni durumlar ve yeni mekânlar inşa edebilir. Boşluğun dönüşümleri, yerel, bölgesel yönetimler ve aktörler tarafından kolektif kalkınma biçimleri ile ele alınabilir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Tez, Lucia Allais'ın anastilosis kavramını arkeoloji üzerinden incelediği iki metinde, *Tam Zamanında: Henri Bergson ve Akropolis'in Korunması için Yapılan Entelektüel Çalışma ve Yıkım Tasarımları, 20. Yüzyılda Anıtların Yapımı* (ing. *Designs of Destruction, The Making of Monuments in The Twentieth Century*), inşa, yıkım, anıt, belge, bellek ve anlatı arasında kurduğu uzamsal ilişkilere merak ile başlar. Daha önceki akademik katkılar, Türkiye'deki bellek çalışmalarının kent araştırmalarındaki karmaşıklığı konusunda bilgi vermektedir. Son yıllarda ise Türkiye'deki bellek tartışmaları bir çekişme ve kamusal tartışma alanı haline gelmektedir. Bununla birlikte, Gazhane belleği, Beyoğlu senin oluşumları kültürel mirasın aktrarıyla; iki deniz arası projesi, kara kutu kolektifi, cins adımlar yürüyüş yoluyla kent içerisinde toplumsal ve akademik çalışmalarda kentlerdeki hafıza mekânları araştırmalarını yürütmektedir. Belleğin çağdaş kentte bir yeri olup olmadığı, kentin neyi, nasıl hatırlanacağı veya unutmayı nasıl hatırlayacağı muğlak, bu yüzden İstanbul'da da bu konuda güncel araştırmalar ve tartışmalar sürdürülmektedir. Tez çalışmasında öncelikle bellek kavramının farklı disiplinlerdeki karşılaşmaları ve kent anlatılarındaki dönüşümü incelenmiştir. Bellek, bireysel olabildiği gibi kültürel, sosyo-politik olaylardan, zamansal olarak bitişik deneyimlerden etkilenecek paylaşılır, yeniden inşa edilir. Bu nedenle, sabit ve mutlak tarifler yerine geçişliliğin alanı olduğu söylenebilir. Bellek anlatıları, geçmişin izlerinin kütatörlüğünü yaparak geçmişi görünür kılabılır veya gündelik hayatta mevcut izleri yeniden yapılandırabilir. Bir başka deyişle bellek zamanı görmeyi, algılamayı sağlayarak yeni bir yazma yeri önerir. Hatırlama pratiklerinin incelendiği bölümde, örnekler mevcuda yeni bir gözenek, boşluk veya gedik tanımladıkları için seçilmiştir. Bu pratiklerin eylemsel açımları (kesik atma, içini dışına çıkarma, sarmalama, gizleme, parçalama, montaj) yapılarak ruminatif pozlama olarak dışlaştırılan kent okuması önerisine eklenmiştir. Ruminatif pozlama, kentsel katmanların ve birikimlerin süperpozisyonel ilişkilerini ve arayüzlerini haritalayan bir diyagram olarak tezin dışlaştırılmış modelini oluşturmaktadır. Her

pozlama, başka bir zamanı, kentin olası bir versiyonunu inşa etmek için geçen zamanı ve alternatif geleceklerini görünür kılar. Ruminatif pozlama, zamanı görmeyi sağlayan uzamsal ilişkilerin temsili ve geçmişteki durumları, mevcut süreçleri ve gelecekteki oluşumları yeniden okumanın bir yolu olarak önerilir.

Bir kentsel metafor olarak anastilosis başlıklı 3. bölümde anastilosis, aktörler, nesnelere ve mekânların bellek ile dönüşüme uğradığı geçiş alanları olarak yeniden kuramsallaştırılır. Anastilosis, bellek fragmanları ile üretilen kentsel mekânda kentsel politikalar, yönetimler, kent sakinleri ve mimarlar gibi farklı faileri iletişime sokan muğlak geçiş nesnelere oluşturulmaktadır. Bu iletişim mevcut kentsel mekâna şekil 4.13'teki diyagramda özetlendiği haliyle paradoksal müdahil olmaktadır. Aynılıkları-farklılıkları ve süreklilikleri-süreksizlikleri bir arada bulandıran bu geçiş mekânları boşluğun deneyimine aracılık eden harabeler üzerinden okunmaktadır. Harabe deneyiminin anlatıları genellikle boşluğundaki kişisel ve kolektif bellek arasındaki arayüzde ortaya çıkar (DeSilvey & Edensor 2013). Bu deneyim, hem kentte boşluğun anlam çoklukları yaratan imkanlar alanı olarak hem de sosyolojik kayıp deneyimi ile ilişkilenebilir. Bununla birlikte, harabeler hafıza ve duyumsamayı harekete geçirerek anlatılar aracılığı ile geçmiş ile ilişkilenenin yollarına meydan okuyabilir, alternatif olanı üretebilir ve kentsel mekânı teoride, pratikte ve ontolojik olarak düzenleyebilir. Birden çok zamansallık ile karakterize edilen alanlar olarak harabeler geçmişin alternatif versiyonlarını inşa etmek ve anlatılmamış, marjinalleştirilmiş hikayelerini orataya çıkarmak için imkanlar sunar. Boşluğun anlatısı kentte müdahalenin anlatısı olarak hayal etme, yeniden yazma ve dönüştürme imkânı sağlar. Bu dönüşüm ve müdahale anlatıları boşluğun imkanları olan hatırlama pratikleri ile ilişkilendiğinde kurgusal dengeyi sağlayabilir veyahut sosyolojik kayba referans veren radikal kopmalara da neden olabilmektedir.

Statik nesnelere olarak algılama ve temsil etme eğilimine rağmen, kentler, çoklu gerçeklikler içinde madde akışları ile sürekli bir dönüşüm içindedir. İnşa edildikten sonra binalar kullanıcılar, içeride ve dışarıda olanlar tarafından değiştirilir, geçip gider, bozulur ve dönüştürülür. Doğrudan veya dolaylı tüm müdahaleler de İstanbul'u bu dönüşümün bir parçası olarak palimpsest ve katmanlı çalışma alanı haline getirmektedir. Bir tür çokluk ortamı olarak İstanbul, sonsuz bir döngü içerisinde dönüşmekte, eklemlenmekte ve çoğalmaktadır. İstanbul gibi değişim, dönüşüm ve süreklilik arasındaki etkileşime dair farklı deneyimler sunan palimpsest kimliğe sahip

kentte, anastilosis mekân, farklı zamanlar, farklı mekânlar ve bellek arasındaki karmaşık ilişkilerin çözümlenmesine aracı olabilir. Kazıldıkça ortaya çıkan kentin arkeolojik katmanlarını, lineer okumalar yerine birbiri üzerine tekrar tekrar katlayarak, katmanlaştırarak yeniden okumak mümkündür. Bu katmanlaşma süreci, harabeler üzerinden okunduğunda kentsel belleği aktif ve sürekli bir dönüşüm içerisine sokmaktadır. Kent sakinleri de bu süreçte, üretici ve tüketici olarak çeşitli spektrumlar ve roller arasında gidip gelmektedir. Kentsel belleğin dönüşümlü süreci bellek üretici ve tüketicileri arasındaki güç ilişkilerine bağlıdır ve bu da hem olumlu (kapsayıcı) hem de olumsuz (dışlayıcı) şekillerde uygulanabilecekleri anlamına gelmektedir.

2000 sonrası yıkım ve dönüşüm faaliyetleri ile kesintiye uğrayan, manipüle edilen, yeniden üretilen ve süregelen mekânsal ve toplumsal izler, bellek teorileri çerçevesinde İstanbul'dan örnekler etrafında incelenmiştir. Alan çalışmalarından beslenen örneklerde doğrusal ve geri döndürülemez değişiklikler yerine geçmişî “bitişik hareketlerle” müzakere etmenin farklı yollarının araştırılması veya belleğin düşünme biçimlerini etkileyen toplumsal ve bireysel araştırmalarının yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kayıp parçanın hafızalaştırılması yoluyla aktif ve pasif unutmaya süreçleri izlenebildiği görülmüştür. Farklı bağlamlardan koparılmış ve yorumlanmış temsili çerçeveler, seçici bellek inşa etmektedir. Bununla birlikte, bağlamından kopan imgeler, özgün içeriklerini yitirerek temsili imgeler üretmeye başlar. Bu bir öze dönme sorununu ortaya koymaktan çok kayıp nesnenin yer değiştirmesi, başkalaşması yoluyla geçmiş anlatıları kentlilere sunan imgelerin dolaşımına kritik yaklaşılması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu imgeler, kentin geleceğini yeniden şekillendirirken üretici ve izleyicilerine belli pozisyonlar almalarını talep etmektedir.

Kentin zamanlar ve mekanlar arası sürekli dönüşüm halindeki oluşlarını okuyan ruminatif pozlama bunun için aracı bir kent okuması modeli olarak önerilmiştir. Pozlayıcılar tez kapsamında iki tarih aralığında (1950-1960; 2005-2022) İstanbul'dan örnekler ile test edilmiştir. Tezin 4. Bölümünü oluşturan İstanbul'a ruminatif pozlarla bakış başlıklı bölümde incelenen alan araştırmaları ve üretilen ruminatif pozlama sonucunda kentsel müdahale aksiyonlarının kapsayıcı karar mercileri ile sürdürülmesinin, çoğul pratiklerin, kolektif belleğin örgütlenme biçimlerinin planlama ve tasarım sürecine aktarılmasının önemli olduğu görülmektedir.

Tez kapsamında İstanbul'un iki zamanına dair ruminatif pozlar oluşturulmuş olsa da farklı yazarlar ve failler tarafından test edilmeye ve dönüşüme açık, farklı zaman ve mekânlara uygulanabilir, test edilebilir açık bir model olarak önerilmektedir. Geçmişten günümüze süregelen kentsel deneyimler, gündelik hayat pratikleri, alışkanlıklar, mekân ve kolektif hafıza ekseninde tekrar keşfe açıktır. Bu keşif, kentsel belleğin izlerini hatırlama pratikleri aracılığı ile mevcut çevreyi, yapıyı ve parametreleri dikkate alan *tabula scripta*¹⁶ olarak yeniden ele almayı sağlayabilir. Mimar, yıkım tasarımlarına girişmeden önce mevcut yapı ile birlikte gelişebilecek bir dönüşüm uygulamayı amaçlayabilir. Gündelik yaşam ile, farklı toplumsal kimliklere açık, maskelenmiş tarihi göz ardı etmeden daha uzun ömürlü bir yenileme ve dönüşüm süreci önerebilir. Bir geçiş ve gedik alanı olarak belleğin anlatısı, farklı faillerin (kullanıcı, tasarımcı, yerel yönerimler) farklı deneyimlenen ve hayal edilen dünyaların bir araya gelebileceği bir yer sağlayabilir ve kayıp parçaların (askıda kalmaya neden olan kasıtlı yapılandırılan hafıza geri kazanımlarından farklı olarak) mimari eleştirinin çok sesli bir çalışmasını kolektif olarak bir araya getirebilir. Böylece daha kapsayıcı, bir kolektif hafıza ve kentsel mirasın oluşumuna katkıda bulunulabilir. Kentin boşluklarında daha kozmopolit bir hatırlama bakış açısına geçiş, yaşanan bellek dönemecinde, dışlayıcı unutma biçimlerinden teröpatik unutma biçimlerine veya kapsayıcı hatırlama biçimlerine geçiş ile mümkün olabilir.

Sonuç olarak, temsili imge oluşumuna neden olan yapılandırılan hafıza geri kazanımlarından farklı olarak zamansal farklılıkları massedebilecek süreklilik için kentin kolektif altyapısını oluşturan belleğin kamusal kullanımları bütünleştiren kolektif uygulamalarına ihtiyaç olduğu düşüncesi tartışmaya açılmaktadır. Mekân örgütlenmelerindeki olumsuzluklar ve ayrışmalarda önerilen ruminatif pozlama modelinde negatif pozlayıcı, geriye döndürücü pratiklerin önüne geçen ve yıkım yerine uyarlanabilen, yeniden yapılandırılabilen, eklemlenebilen yeniden çözümler (ing. undoing ruination) üretilebilir. Bu yeniden çözümler mimarlığın Dünya'nın zaman ölçeklerine her zamankinden daha büyük müdahaleler yaptığı bir zamanda, kentsel nesnelere zaman ile farklı ilişkiler geliştirmesini sağlayabilir. Harabe belleği bu noktada, çalışmanın ileriki araştırmalarında, insan ve insan dışının belleğini

¹⁶ *Tabula scripta* sıfırdan yaratmak yerine mevcut koşullarla ilişki kurmak ve bu koşullar temelinde tasarım yapmak için bağlamın gizli potansiyellerini kullanarak yerin yeniden yazılmasına açık bir yaklaşımdır. İleri okumalar için bkz: (Url-49).

kapsayan farklı zaman ölçeklerini derinleştiren tartışmaları başlatmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte, araştırma ortaya koyduğu açık model yaklaşımı bir son değil, daha ziyade farklı zamanlara, ölçeklere, yazarlara açılan yeni araştırmaların ve soruşturmanın başlangıcıdır. Hatırlayan yazarlar modeldeki katmanlar arasında dolaşarak kenti tekrar tekrar dönüşüme sokabilir.

KAYNAKLAR

- Ahmed, S.** (1998). *Differences that matter: Feminist theory and postmodernism*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. Retrieved from <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,uid&db=e000xww&AN=55783&site=ehost-live>.
- Akar, H., B.** (2018). *For the war yet to come: Planning Beirut's frontiers*. Redwood City: Stanford University Press.
- Allais, L.** (2011). Disaster as experiment: Superstudio's radical preservation. *Log*, (22), 125-129. Retrieved September 5, 2021, from <https://www.jstor.org/stable/41765719>
- Allais, L.** (2016). Tam zamanında: Henri Bergson ve Akropolis'in korunması için yapılan entelektüel çalışma. Graham, J. (Ed.), *2000+ mimarlık teorisinin acil sorunları* içinde (ss. 21-42.), (A. Erol, Çeviri). Janus Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 2016)
- Allais, L.** (2018). *Designs of destruction: The making of monuments in the twentieth century*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Allen, S., & Piranesi, G. B.** (1989). Piranesi's "Campo Marzio": An experimental design. *Assemblage*, (10), 71-109. doi:10.2307/3171144
- Amin, A., & Thrift, N.** (2002). *Cities: Reimagining the urban*. Polity Press.
- Anonim.** (1959). İktibaslar. *Arkitekt*, 294, 35-36.
- Artun, N.** (2019). *Muhafaza mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Assmann, J.** (2015). *Kültürel bellek: Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik* (A. Tekin, Çeviri). İstanbul: Ayrıntı.
- Barad, K.** (2018). Troubling time/s and ecologies of nothingness: Re-turning, remembering, and facing the incalculable. *New Formations*, 92(92), 56-86.
- Bauman, Z.** (2009). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen, Çeviri). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.** (2018). *Retrotopya* (A. Karatay, Çeviri). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Benjamin, W.** (1982). *Pasajlar*.
- Benjamin, W.** (1986). *Reflections: Essays, aphorisms, autobiographical writings*. New York: Schocken Books.
- Bergson, H.** (2021). *Madde ve bellek: Beden - tin ilişkisi üzerine deneme* (I. Ergüden, Çeviri). Fol Kitap. (Orijinal yayın tarihi, 1896)
- Bloomer, J.** (1993). *Architecture and the text: The (S)crypts of Joyce and Piranesi*. New Haven and London: Yale University Press.

- Boyer, M. C.** (1996). *The city of collective memory: Its historical imagery and architectural entertainments*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Boym, S.** (2009). *Nostaljinin geleceği* (F. B. Aydar, Çeviri). İstanbul: Metis Yayınları.
- Boysan, B.** (2020). Menderes'ten önce, Menderes'ten sonra. Erişim: 17 Mayıs 2022, <https://www.istdergi.com/tarih-belge/menderesten-once-menderesten-sonra>
- Bozdoğan, S.** (2016). Turkey's postwar modernism: A retrospective overview of architecture, urbanism and politics in the 1950s. In M. Ö. Gürel (Ed.), *Mid-century modernism in Turkey* (pp. 9-26). Routledge.
- Cache, B.** (1995). *Earth moves: The furnishing of territories*. Writing Architecture. MIT Press.
- Casey, E. S.** (1987). *Remembering: A phenomenological study*. Bloomington: Indiana University Press.
- Connerton, P.** (2009). *How modernity forgets*. Cambridge University Press.
- Cresswell, T.** (2014). *Place: An introduction*. New York: John Wiley and Sons.
- Cresswell, T.** (2019). *Maxwell street: Writing and thinking place*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Crinson, M.** (2005). *Urban memory: History and amnesia in the modern city*. London and New York: Routledge.
- Cupers, K., Gabrielsson, C., & Mattsson, H.** (Eds.). (2020). *Neoliberalism on the ground: Architecture and transformation from the 1960s to the present*. University of Pittsburgh Press.
- de Certeau, M.** (1984). *The practice of everyday life*. University of California Press, Berkeley.
- de Certeau, M.** (2008). *Gündelik hayatın keşfi*. (L. Arslan Özcan, Çeviri). Ankara: Dost kitabevi.
- Deleuze, G.** (2006). *Bergsonculuk* (H. Yücefer, Çeviri). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Derrida, J.** (1993). *Memoirs of the blind: The self-portrait and other ruins*. Chicago: University of Chicago Press.
- DeSilvey, C., & Edensor, T.** (2013). Reckoning with ruins. *Progress in Human Geography*, 37(4), 465–485. <https://doi.org/10.1177/0309132512462271>
- de Solà-Morales.** (1995). Terrain vague. In C. Davidson (Ed.) *Anyplace* (pp. 118-123). Cambridge, MA: MIT Press.
- Dillon, B.** (2011). *Ruins: Documents of contemporary art*. London: Whitechapel Gallery.
- Eldem, N.** (1992). Tarih bilinci ve çağdaş kişilik. *Arredamento Dekorasyon*, 100-101.
- Ersel, H., Kuyuş, A., Oktay A., Tunçay, M.** (2002). *İstanbul'da deprem gibi imar*. Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt 2, 295-296. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Fowden, E. K., Cagaptay, S., Zychowicz-Coghill, E. & Blanke, L.** (2021). *Cities as palimpsests? Responses to antiquity in eastern mediterranean urbanism*. Oxbow Books.
- Gül, M.** (2015). Menderes dönemi İstanbul’unda imar hareketleri ve arka planı. Erişim: 17 Mayıs 2022, <https://istanbultarihi.ist/325-menderes-donemi-istanbulunda-imar-hareketleri-ve-arka-planı>
- Halbwachs, M.** (1992). *On collective memory*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Harvey, D.** (1989). *The condition of postmodernity: An enquiry into the origins of cultural change*. Wiley-Blackwell.
- Hasol, D.** (2001). İstanbul’un dönüşümü. *Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi*, 413, 2001/3.
- Hell, J. & Schönle A.** (2010). *Ruins of modernity*. Durham: Duke University Press.
- Hendrix, J. S., & Holm, L. E.** (2016). *Architecture and the unconscious*. Routledge.
- Hill, J.** (2019). A monument to a ruin. In S. Psarra (Ed.), *The production sites of architecture*. London: Routledge.
- Hill, J.** (2022). *Design studio vol. 3: Designs on history: The architect as physical historian*. RIBA Publishing.
- Huyssen, A.** (2003). *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Huyssen, A.** (2006). Nostalgia for ruins. *Grey Room*, 23, 6–21.
- Jelic, A. & Stanicic, A.** (2021). The memory in bodily and architectural making: Reflections from embodied cognitive science. In J. Micieli-Voutsinas & A. M. Person (Eds.), *Affective architectures: More-than-representational geographies of heritage*. Routledge.
- Kansteiner, W.** (2002). Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and Theory*, 41(2).
- Keyder, Ç.** (2010). *Küreselleşen İstanbul’da ekonomi*. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Kuban, D.** (2010). *İstanbul yazıları*. YEM Yayın.
- Lahiji, N.** (2013). Building in-between the two deaths: A post mortem manifesto. In D. Kunze, D. Bertolini, S. Brott (Eds.), *Architecture post mortem: The diastolic architecture of decline, dystopia and death* (pp.51-62). Routledge.
- Lanuza, F.** (2020). The layered absences of the Heygate Estate, South London (1974-2014). *arq: Architectural Research Quarterly*, 24(1), 49-65.
- Lefebvre, H.** (2016). *Şehir hakkı* (I. Ergüden, Çeviri). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal yayın tarihi, 1968)
- Lefebvre, H.** (2017). *Ritimanaliz: Mekân, zaman ve gündelik hayat* (A. L. Batur, Çeviri). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- McKim, J.** (2019). *Architecture, media, and memory: Facing complexity in post-9/11 New York*. London, UK: Bloomsbury Visual Arts.

- McMorrough, J.** (2008). Ru(m)inasyonlar: Çağdaş mimarlığın eski hatıraları. Sykes, K. (Ed.), *Yeni bir gündem inşa etmek mimarlık kuramı 1993-2009* içinde (ss. 44-45.), (G. Akyürek, Çeviri). Küre Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 2010)
- Mengel, G.** (2017). The incarnation of lived time: Towards an ecology of memory. *World Futures*, 73(2), 104-115. <https://doi.org/10.1080/02604027.2017.1319665>
- Naginski, E.** (2016). Preliminary thoughts on Piranesi and Vico. In D. Kunze, D. Bertolini, & S. Brott (Eds.), *Architecture post mortem: The diastolic architecture of decline, dystopia and death* (pp.195-221). Routledge.
- Nora, P.** (1989). Between memory and history: Les lieux de mémoire. *Representations*, (26), 7-24. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- Orwell, G.** (2014). *Bin dokuz yüz seksen dört* (C. Üster, Çeviri). İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1949)
- Pallasmaa, J.** (2009). Space, place, memory, and imagination: The temporal dimension of existential space. In M. Treib (Ed.), *Spatial recall: Memory in architecture and landscape*. New York: Routledge.
- Pallasmaa, J.** (2016). Inhabiting time. *Architectural Design*, 86, 50-59. <https://doi.org/10.1002/ad.2001>
- Panzano, M.** (2021). Image-building: Soane and architecture's interior. *Journal of Architectural Education*, 75(1), 137-141.
- Pendlebury, J., & Porfyriou, H.** (2017). Heritage, urban regeneration, and place-making. *Journal of Urban Design*, 22(4), 429-432. doi: 10.1080/13574809.2017.1326712
- Picon, A.** (2000) Anxious landscapes: From the ruin to rust. *Grey Room*, 64-83. <https://doi.org/10.1162/152638100750173065>
- Psarra, S.** (2009). *Architecture and narrative: The formation of space and cultural meaning*. Taylor & Francis Group.
- Psarra, S.** (2019). The scholar-collector as a site of production: Spatial and imaginative intersections in Soane's and Freud's spaces and private collection. In S. Psarra (Ed.), *The production sites of architecture* (pp. 61-88). London: Routledge.
- Ratcliffe, E. & Korpela, K. M.** (2016). Memory and place attachment as predictors of imagined restorative perceptions of favourite places. *Journal of Environmental Psychology*, 48, 120-130. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2016.09.005>
- Rendell, J.** (2017). *The Architecture of psychoanalysis: Spaces of transition*. Bloomsbury Publishing.
- Rendell, J.** (2021). Fragment of the imagination: Assembling new narratives from old. *The Architectural Review*. Retrieved September 5, 2021, from <https://www.architectural-review.com/essays/keynote/fragment-of-the-imagination>
- Relph, E.** (1976). *Place and placelessness*. London: Pion.

- Ricoeur, P.** (2012). *Hafıza, tarih, unutuş* (M. E. Özcan, Çeviri). İstanbul: Metis Yayınları.
- Rossi, A.** (1966). *The architecture of the city*. The MIT Press.
- Sayar, Z.** (1956). İstanbul'un imarı münasebetiyle. *Arkitekt*, 284, 49-51.
- Schwartz, B.** (1982). The social context of commemoration: A study in collective memory. *Social Forces*, 61(2), 374-402.
- Simmel, G.** (1958). The ruin. Two essays. *The Hudson Review*, 11(3), 371-385.
- Spankie, R.** (2019). Within the cimeras: Spaces of imagination. In S. Psarra (Ed.), *The production sites of architecture*. London: Routledge.
- Stone, S.** (2019). *UnDoing buildings: Adaptive reuse and cultural memory*. New York: Routledge.
- Subotincic, N.** (2000). Interpretation of rooms-Sigmund Freud, his collection, the rooms and his patients. In *Proceedings of 88th ACSA Annual Meeting: Heterotopolis, Immigration, Ethnicity, and the American City* (pp. 55-61). Los Angeles: Association of Collegiate Schools of Architecture (ACSA) Press.
- Sully, N.** (2006). Misremembering architecture: contesting and constructing memory in architectural discourse. *Contested Terrains: XXIII Annual Conference of the Society of Architectural Historians, Australia, and New Zealand*, (pp. 511-518).
- Tsing, A. L.** (2015). *The mushroom at the end of the world*. Princeton University Press.
- Türelî, İ.** (2021). *İstanbul açık şehir: Kentsel modernitenin endişelerini sergilemek*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Vidler, A.** (1994). *The architectural uncanny: Essays in the modern unhomey*. MIT Press.
- Weizman, E. & Weizman, I.** (2021). *Önce ve sonra – felaketin mimarisini belgelemek* (C. Üster, Çeviri). Lemis Yayınları.
- Wigley, M.** (2017). Anarchitecture 101.5 – Cutting Matta-Clark. Erişim: 8 Ekim, 2021, https://www.youtube.com/watch?v=zvrlCmo_Mnc
- Yates, F.A.** (2020). *Hafıza sanatı*. (A. D. Temiz, Çeviri). İstanbul: Metis Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1966).
- Menderes, A.** (1961, 16 Mayıs). *Dünya Gazetesi*.
- Nefes Alan İstanbul: 6, Yeni İmar Kanunu da Büyük Yenilikler Getiriyor.** (1956, 4 Ekim). *Cumhuriyet*, s.1.
- Nefes Alan İstanbul: 1, İstanbul Cihetinin Yakın Bir Gelecekteki İnanılmaz Manzarası.** (1956, 29 Eylül). *Cumhuriyet*, s.1.
- Şehrin Alacağı Yeni Çehre.** (1956, 24 Eylül). *Cumhuriyet*, s.5.
- Şehir Haberleri, Florya Sirkeci Sahil Yolu.** (1957, 25 Ocak). *Cumhuriyet*.
- Taksimde de istimlak hareketi başlıyor.** (1958, 22 Mayıs). *Milliyet Gazetesi*, s.1.
- Tarihi Eserler.** (1956, 24 Eylül). *Cumhuriyet*, s.5.

Taksimde de istimlak hareketi başlıyor. (1958, 22 Mayıs). *Milliyet Gazetesi*.

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi. (2013).

Venedik Tüzüğü. (1964).

Url-1 <<https://www.soane.org/collections-research/key-stories/understanding-architectural-drawings>>, erişim tarihi 12.05.2021.

Url-2 <<https://divisare.com/projects/347249-john-soane-gareth-gardner-sir-john-soane-s-museum>>, erişim tarihi 12.05.2021.

Url-3 <<https://tureng.com/en/turkish-english/madeleine>>, erişim tarihi 12.05.2021.

Url-4 <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2016/entries/memory/>>, erişim tarihi 12.05.2021.

Url-5 <<https://www.artic.edu/artworks/187171/splitting>>, erişim tarihi 12.05.2021.

Url-6 <<https://artsandculture.google.com/asset/bronx-doors-bronx-floors-matta-clark-gordon/AQFJ82fXdXgj2w>>, erişim tarihi 12.05.2021.

Url-7 <<https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-rachel-whitereads-house-unlivable-controversial-unforgettable>>, erişim tarihi 08.07.2021.

Url-8 <<https://jaap-bakema-study-centre.hetnieuweinstituut.nl/en/activities/studio-rotor-deconstruction>>, erişim tarihi 17.09.2021.

Url-9 <https://www.frac-centre.fr/_en/art-and-architecture-collection/superstudio/restori-centri-storici-317.html?authID=185&ensembleID=1311>, erişim tarihi 17.09.2021.

Url-10 <<https://www.archdaily.com/968933/christos-wrapped-arc-de-triomphe-opens-to-the-public>>, erişim tarihi 22.11.2021.

Url-11 <<https://christojeanneclaude.net/artworks/arc-de-triomphe-wrapped/>>, erişim tarihi 22.11.2021.

Url-12 <<https://www.thisiscolossal.com/2016/06/shattered-porcelain-fragments-fused-with-gold-by-artist-yeesookyung/>>, erişim tarihi 22.11.2021.

Url-13 <https://www.instagram.com/corpo_atelier/>, erişim tarihi 22.11.2021.

Url-14 <<https://tr.wikipedia.org/wiki/Anastilosis> >, erişim tarihi 30.09.2021.

Url-15 <<https://artsandculture.google.com/asset/carceri-series-title-page-giovanni-battista-piranesi-italian-1720-1778/ZQEpmfjTt0xjNg?hl=en>>, erişim tarihi 30.09.2021.

Url-16 <<https://artsandculture.google.com/asset/the-drawbridge-plate-vii-from-the-series-carceri-d-invenzione-giovanni-battista-piranesi/BgEXHTLH7xSH1w?hl=en>>, erişim tarihi 30.09.2021.

Url-17 <<http://collections.soane.org/object-p267>>, erişim tarihi 12.05.2021.

Url-18 <<https://socks-studio.com/2019/03/03/spatializing-knowledge-giulio-camillos-theatre-of-memory-1519-1544/>>, erişim tarihi 17.09.2021.

Url-19 <<https://exhibitions.lib.cam.ac.uk/reformation/artifacts/a-memory-theatre/>>, erişim tarihi 27.12.2021.

Url-20 <<http://emuseum.toledomuseum.org/objects/54973/the-architects-dream>>, erişim tarihi 27.12.2021.

Url-21 <<https://dictionary.apa.org/rumination>>, erişim tarihi 01.02.2022.

Url-22 <https://www.thehighline.org/photos/by-photographer/joel-sternfeld/?gallery=5136&media_item=2292>, erişim tarihi 01.02.2022.

Url-23 <https://www.thehighline.org/photos/by-photographer/iwan-baan/?pages_loaded=2&gallery=5135&media_item=2350>, erişim tarihi 01.02.2022.

Url-24 <<https://dsrny.com/project/mile-long-opera>>, erişim tarihi 01.02.2022.

Url-25 <<https://sakipsabancimuzesi.org/tr/object/istanbul-haritasi>>, erişim tarihi 24.11.2021.

Url-26 <https://tr.wikipedia.org/wiki/Matrakçı_Nasuh>, erişim tarihi 24.11.2021.

Url-27 <<http://theempireproject.com/lang-TR/exhibitions-22/works-682/>>, erişim tarihi 10.05.2022.

Url-28 <<https://www.nadirkitap.com/akbaba-mizah-karikatur-dergisi-sayi-406-24-aralik-1959-dergi23434058.html>>, erişim tarihi 10.05.2022.

Url-29 <<http://megaprojeleristanbul.com>>, erişim tarihi 10.05.2021.

Url-30 <<https://istanbultarihi.ist/325-menderes-donemi-istanbulunda-imar-hareketleri-ve-arka-plani>>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-31
<https://www.google.com/maps/@41.0256879,28.9334087,3a,75y,1.94h,93.81t/data=!3m7!1e1!3m5!1sq8bt243OI5LMWRhpA7IUBg!2e0!6shttps:%2F%2Fstreetviewpixmap.xelspa.googleapis.com%2Fv1%2Fthumbnail%3Fpanoid%3Dq8bt243OI5LMWRhpA7IUBg%26cb_client%3Dmaps_sv.tactile.gps%26w%3D203%26h%3D100%26yaw%3D20.858133%26pitch%3D0%26thumbfov%3D100!7i16384!8i8192>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-32
<https://www.google.com/maps/@41.0260605,28.9333298,3a,75y,331.46h,104.79t/data=!3m6!1e1!3m4!1sKg30S7_wc8RNng584zggZag!2e0!7i16384!8i8192>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-33 <https://www.mimarizm.com/makale/sulukule-nin-tarihcesi_113458>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-34
<<https://www.cnnturk.com/2008/turkiye/08/28/sulukulede.yikim.basladi/491755.0/index.html>>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-35 <<https://www.hurriyetdailynews.com/evacuated-sulukule-to-be-restored-as-heritage-42208>>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-36 <<https://v3.arkitera.com/h34002-biz-artik-turistik-olduk.html>>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-37 <<http://www.eskiistanbul.net/4760/yedikule-hava-fotografi-1952#lg=0&slide=0>>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-38
<<https://www.google.com/maps/@40.9916241,28.9230987,3a,75y,44.05h,89.79t/data=!3m6!1e1!3m4!1sHX1Vyal9rR-0LqtuOZhauQ!2e0!7i16384!8i8192>>, erişim tarihi 21.04.2022.

Url-39 <<http://www.eskiistanbul.net/4937/yedikule-gazhanesi>>, erişim tarihi 21.04.2022.

- Url-40** <<https://www.emlaktasondakika.com/genel-fotograflar/cer-istanbul-insaatinda-calismalar-ilerliyor-173261.html>>, erişim tarihi 21.04.2022.
- Url-41** <<https://www.theplan.it/award-2020-renovation/cer-istanbul-t3-regeneration-of-historical-industrial-site-muum>>, erişim tarihi 21.04.2022.
- Url-42** <<http://megaprojeleristanbul.com/#suleymaniyekentsel-donusum-projesi>>, erişim tarihi 10.05.2021.
- Url-43** <<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/114040>>, erişim tarihi 10.05.2021.
- Url-44** <<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/102624>>, erişim tarihi 10.05.2021.
- Url-45** <https://twitter.com/seda_ozen/status/764889066039087105>, erişim tarihi 10.05.2021.
- Url-46** <<https://www.haberler.com/ekonomi/galataport-istanbul-karakoy-sahili-2020-de-kamuya-12362871-haberi/>>, erişim tarihi 10.05.2021.
- Url-47** <<https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/istanbulun-koylerinin-adi-neredengeliyor/16>>, erişim tarihi 10.05.2021.
- Url-48** <<https://tfsf.org.tr/tr/sabit-sayfa-detay/fotograf-terimleri-ansiklopedik-sozluegue-tr>>, erişim tarihi 01.02.2022.
- Url-49** <<http://tabulascripta.nl>>, erişim tarihi 21.04.2022.

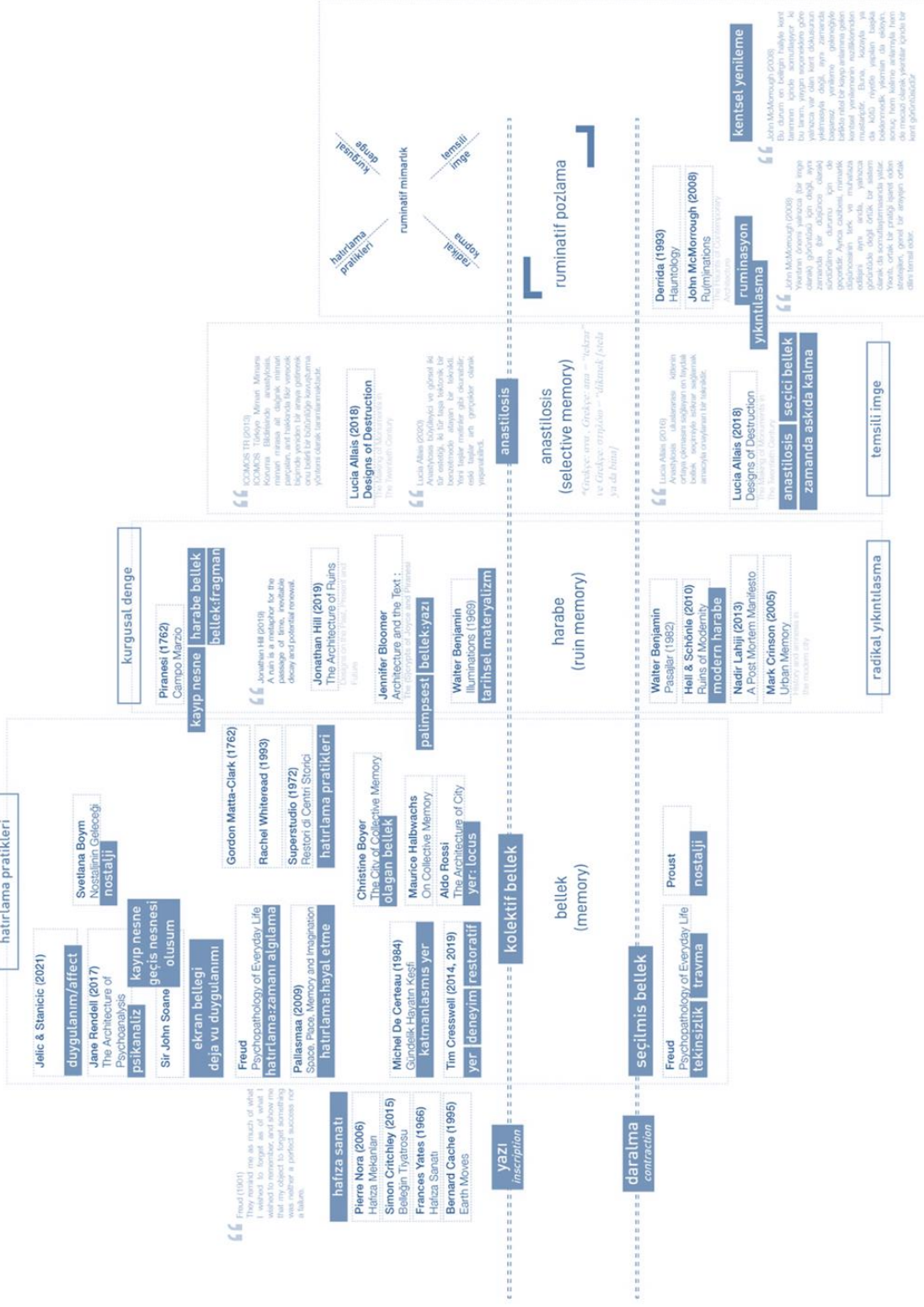
EKLER

EK A: Tezin kapsamını ve kavram setlerini gösteren diyagram.

EK B: Arkitekt dergisinde imar faaliyetlerinin dönemsel okumasını gösteren diyagram.

EK C: Anastilosis, boşluk, parçalar. Teos Antik Kentinden fotoğraflar ve Süleymaniye’de yürüyüş sırasında çekilen fotoğraflar.

Şekil A.1 : Tezin kapsamını ve kavram setlerini gösteren diyagram.

2. bölüm: bellek mekan

3. bölüm: bir kentsel metafor olarak anastlosis

4. bölüm: İstanbul

EK B

Kentiden		İçler Acısı		İstanbul imarında karşılaşılan güçlükler ve şikayetler		İstanbul'un İmarında Şehirci Mimarın Rolü,		Bayazıt Meydanından Alacağız Ders		Yapı ve İmar'da Yeni Ruh		Şehir Ana Yolları Şebekesi Krokişi	
Artık Caddelere de İnşaat Yapılıyor!	Karaköy'de Necatibey ve Kemeraltı caddelerini birleştiren yolun tam üzerine bir bina inşa edilmektedir. Anlaşılmasa güç olan bir caddede yapılan metrekil tecrüvedir. Şehrin semtini anormal çikimleştiren çikimci kaidelerle hiçbir şekilde bağlanmayan bu olay hakkında İstanbul beşherleri İmar ve İskan Bakanlığında ve İstanbul Belediye zabıtası ve Hırsızha açıklama beklenmektedir.	Son zamanda, İstanbullular, şimdiye kadar görmüşükleri ve alışmadıkları bir imar faaliyetine şahit olmaktadır. Cemil Paşanın (Şehreminiği) neden bu derece sarı ve toprak gemişme ve yıkılma faaliyetini görmemişlerdir. Bu hareket İstanbul Belediyesi'nde, bir zihniyet değişikliğine, yıkımsız, imar yapılmıyacağı fikrini doğurmuş bir delil teşkil etmektedir. Karaköy sokakları bir meydan haline getirilmeli, Karaköy açılmalı, her genitliyi inenman edecek, birer haldesidir.	Kaza, Karaköy meydanı sularken, Belediye'nin olmalı bir plan mevcut olmalı idi. Herkes, Karaköy meydanının Prost planına göre yapılmadığını burda daha başka sureti halde arzadığını bilmekteyiz. Hakikaten meydanın ne şekil alacağı henüz kart olarak belli değildir.	Belediye henüz yıkılmaktadır. Bu ise imar... Sadece başlangıçtır. Asıl dava açılan yerlerin inasını başarmaktır.	Son zamanda, İstanbullular, şimdiye kadar görmüşükleri ve alışmadıkları bir imar faaliyetine şahit olmaktadır. Cemil Paşanın (Şehreminiği) neden bu derece sarı ve toprak gemişme ve yıkılma faaliyetini görmemişlerdir. Bu hareket İstanbul Belediyesi'nde, bir zihniyet değişikliğine, yıkımsız, imar yapılmıyacağı fikrini doğurmuş bir delil teşkil etmektedir. Karaköy sokakları bir meydan haline getirilmeli, Karaköy açılmalı, her genitliyi inenman edecek, birer haldesidir.	Kaza, Karaköy meydanı sularken, Belediye'nin olmalı bir plan mevcut olmalı idi. Herkes, Karaköy meydanının Prost planına göre yapılmadığını burda daha başka sureti halde arzadığını bilmekteyiz. Hakikaten meydanın ne şekil alacağı henüz kart olarak belli değildir.	Belediye henüz yıkılmaktadır. Bu ise imar... Sadece başlangıçtır. Asıl dava açılan yerlerin inasını başarmaktır.						
Bir seneden beri yapılan işler, indirilip, tekrar doldurulmuş seyyeler, nihayet bir şekilsizlik ve okçusuzluk numanesi olmaktan başka bir işe yaramadı. Bayazıt meydanının önceden projesi hazırlanıp hazırlandığı da, pek malum değildir. Bu eseri kime, hangi şehirciye mal edeceğimizi de, bilmiyoruz.	Uzun Mesken dıvası adı altında yapılan bir A T a K o y . imar namı altında İstanbul'da şahit olduğumuz istemlik faaliyetleri, istenilir, bir daha olmayacaktır.	Karaköy meydanı ve çevresi bir müddet bekletilmeli, bir müddet müşahede edilip, Yıkılma analizisinden sonra, meydana çıkan şekilsizlik ve çikimlerin nasıl önlenmesi, etideler ve proje olmadıkları için, olan malum değildir. Karaköy meydanının etidelerine yeni bakılmamıştır. Burdan sonra işlerin inabilizdir.	Belediye, bugünkü haliyle, yalnız Karaköy'de büyük bir şehircilik problemi ile karşı karşıya kaldığını, ancak meydanı yıkıp açtıktan sonra anlamış bulunmaktadır. Meydana verilecek genişlik ve derinlik, köprü ile meydanın müs-nasebeti, bilhassa yayalar ile vasıtaların sirkülasyonunun tanzımı, yeraltı geçitleri, ve bütün bu davalarda en iyi, en güzel ve en ekonomik bir şekilde hallinin işe başlamadan önce, esaslı etid ve proje tanzımı ile daha rasyonel netice vereceği muhtakkak idi.										

Şekil A.2 : Arkitekt dergisinde imar faaliyetlerinin dönemsel okumasını gösteren diyagram.

EK C

Şekil A.3 : Anastilosis, boşluk, parçalar. Teos Antik Kentinden fotoğlar ve Süleymaniye’de yürüyüş sırasında çekilen fotoğraflar.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : İrem Naz KAYA

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2018, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
2017, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- Ocak 2020’den beri MEF Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.
- FADA DesignLab ekibi ile Seul Mimarlık Bienali 2021’de “intertwined” isimli “refuge” tasarımı sergilendi.
- 2018-2020 yılları arasında Avcı Architects mimarlık ofisi ve kültür-sanat platformu The Circle’da çalıştı.
- GEMSS 2019 Genç Mimarlar Seçkisi sergisinde tasarım, düzenleme ve kurulum ekibinde yer aldı.

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Kaya, N.** (2021). Yüzeyle Arası Kıvrımları Aralamak, Uzaktan Eğitime Alternatif Yaklaşım Önerisi: Plexus Online Seçmeli Dersleri. *Pandemi Sürecinde Güncel Gelişmeler ve Geleceğe Dönük Yaklaşımlar: Tasarım Eğitimi ve Uygulamaları Ulusal Eğitim Sempozyumu*, Mart 29-30, 2021. ISBN: 978-625-00-0364-0
- **Uzal, D., Yeyman, E., Korkmaz, İ., Kaya, N.** (2022). Speculative Landscapes. *I. Ulusal İç Mimarlık Eleştirel Yaklaşımlar Sempozyumu*, Mayıs 11, 2022.